

LANDSKAPSROM I STEINALDER

Visuell landskapsanalyse på lokaliteter fra eldre og yngre steinalder i Varangerfjorden, Finnmark.

av

Maria Westrum Solem

Masteroppgave i arkeologi, IAKH, Universitetet i Oslo

Våren 2007

FORORD

Jeg vil takke min veileder Ingrid Fuglestvedt for inspirasjon, oppmuntring og oppfølging. Jeg vil også takke Sheila Coulson som fungerte som veilederunder under innspurten av oppgaven, mens Ingrid hadde permisjon. En stor takk til Sven Erik Grydeland for all hjelp i Varanger.

En rekke gode venner har hjulpet meg med layout, tekst korreksjon og små og store data problemer; tusen takk til alle dere også.

INNHALDSFORTEGNELSE

LISTE OVER ILLUSTRASJONER	I
1 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING.	1
2 VARANGERFJORDEN I ET KULTURHISTORISK PERSPEKTIV	6
VARANGERFJORDENS NATUR	6
FAGHISTORIE	8
<i>Eldre steinalder</i>	9
<i>Yngre steinalder</i>	10
3 TEORI OG METODE.....	13
ERKJENNELSE OG FENOMENOLOGI.....	13
VISUELL LANDSKAPSANALYSE.....	16
STEDER OG LANDSKAP	17
LANDSKAPSROM	18
KRITIKK AV METODE OG TEORI.....	20
4 VISUELL LANDSKAPSANALYSE ANVENDT PÅ LOKALITETER FRA ELDRE OG YNGRE STEINALDER.....	23
BRUK AV VISUELL LANDSKAPSANALYSE.....	23
ELDRE STEINALDER 10 000-5600 BP.....	25
ELDRE STEINALDER FASE 1	26
<i>Eldre steinalder fase 1a. Lokalteter mellom 68-73 m o.h.</i>	26
<i>Eldre steinalder fase 1b. Lokalteter mellom 60-67 m o.h.</i>	28
<i>Eldre steinalder fase 1c. Lokalteter mellom 50-59 m o.h.</i>	33
<i>Oppsummering av visuell landskapsanalyse eldre steinalder fase 1</i>	38
ELDRE STEINALDER FASE 2	39
OPPSUMMERING AV VISUELL LANDSKAPSANALYSE ELDRE STEINALDER FASE 2	46
ELDRE STEINALDER FASE 3	47
<i>Oppsummering av visuell landskapsanalyse fase 3</i>	49
SAMMENFATNING AV DEN VISUELLE LANDSKAPSANALYSEN AV ELDRE STEINALDER	50
YNGRE STEINALDER 4500-1800 F. KR.	51
YNGRE STEINALDER FASE 1	51
OPPSUMMERING AV VISUELL LANDSKAPSANALYSE YNGRE STEINALDER FASE 1.....	55
YNGRE STEINALDER FASE 2	55
OPPSUMMERING AV VISUELL LANDSKAPSANALYSE FASE 2.....	59
YNGRE STEINALDER FASE 3	60
OPPSUMMERING AV VISUELL LANDSKAPSANALYSE FASE 3.....	67
SAMMENFATNING AV DEN VISUELLE LANDSKAPSANALYSEN AV YNGRE STEINALDER.....	68

5 SAMMENFATNING AV LANDSKAPSANALYSEN	69
ELDRE STEINALDER.....	69
YNGRE STEINALDER.....	71
SAMMENFATNING	74
6 AVSLUTTENDE KOMMENTARER.....	76
LITTERATURLISTE	78
APPENDIKS.	81

LISTE OVER ILLUSTRASJONER

Liste over tabeller:

Tabell 1 Oversikt over perioder etter Olsen 1994, og Grydland 2007:3.....	s.3
Tabell 2 Lokalteter mellom 71 og 73 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.26
Tabell 3 Lokalteter mellom 60 og 67 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.29
Tabell 4. Lokalteter mellom 53 og 59 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.34
Tabell 5. Sammenrag over lokaliseringsfaktorer i eldre steinalder fase 1.....	s.39
Tabell 6. Lokalteter mellom 30 og 49 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.41
Tabell 7. Sammenrag over lokaliseringsfaktorer i eldre steinalder fase 2.....	s.46
Tabell 8. Lokalteter mellom 26 og 30 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.48
Tabell 9. Sammenrag over lokalteter i eldre steinalder fase tre.....	s.50
Tabell 10. Sammenrag over lokalteter i eldre steinalder.....	s.50
Tabell 11. Lokalteter fra yngre steinalder fase 1 og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.52
Tabell 12. Sammenrag over lokalteter i yngre steinalder fase 1.....	s.55
Tabell 13. Lokalteter i yngre steinalder fase 2 og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.56
Tabell 14. Sammenrag over lokalteter i yngre steinalder fase 2.....	s.60
Tabell 15. Lokalteter fra yngre steinalder fase 3 og deres lokaliseringsfaktorer.....	s.64
Tabell 16. Sammenrag over lokalteter i yngre steinalder fase tre.....	s.67
Tabell 17. Sammenrag over lokalteter i yngre steinalder.....	s.68
Tabell 18. Lokaliseringsfaktorer for lokalteter fra eldre og yngre steinalder.....	s.75

Liste over kart

Kart 1. Finnmark fylke. Etter Olsen 1994:13	s.6
Kart 2. Varangerfjorden, utsnitt av kart etter Olsen 1994:13	s.24
Kart 3. Lagesiidbakhti 1 og 2. Havnivået er hevet til 60 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.27
Kart 4. Cåk`ki 1 og 2. Havnivået er hevet til 60 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.	s.30
Kart 5. Larajæg`gi 1 og 2 ved vannstand 60 m over dagens havnivå. Lokaltetene ligger inntil et sund mellom to åser. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.32

Kart 6. Åsen Hannoai`vi slik den ville fremstått som en øy, ved 60 m høyere vannstand. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.35
Kart 7. Mortensnes 1a og 1b. Lokalitetene ville ligget på et nes, med utsikt til et stort landskapsrom. Havnivået er hevet til 40 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.42
Kart 8. Mortensnes 1c. Ligger på terrassen under Mortensnes 1a og 1b. Havnivået er hevet til 20 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.45
Kart 9. Mortensnes 2a. Havnivået er hevet til 20 m over dagens havnivå. Skravert felt ville vært en tidligere bukt, som nå er en myr. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.48
Kart 10. Mortensnes 2b og 2c. Havnivået er hevet 20 m over dagens havnivå. Skravert felt er tidligere bukt. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.53
Kart 11. Mortensnes 2d. Havnivået er hevet 20 m over dagens havnivå. Skravert felt er tørrlagt bukt. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO	s.57
Kart 12. Mortensnes 3b Ved dagens vannstand. Lokaliteten ville ligget i et nærrøm, der de øvre terrassene ville dannet nærvegger rundt lokaliteten. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.....	s.65
Liste over figurer:	
Figur 1. Landskapsrom etter Gansum et al. 1997:13.....	s.19
Figur 2. Skisse som viser mulige landskapsrom på Hannoai`vi åsen. Ved Maria W. Solem.....	s.36
Figur 3. Skisse over Mortensnes felt R9, Mortensnes 1a og 1b. Etter Olsen 1994:43.....	s.43
Figur 4. Plantegning av boplassen Gropbakkengen. Boplassen har minst 89 hustufter og tre gravrøyser (markert med kryss). De skraverte feltene angir utgravde hustufter (Simonsen 1961: fig 35). Tegningen viser hvordan tuftene er plassert i et nærrøm, med en stor nærvegg i bakkant, og havnen i front av boplassen.....	s.59
Figur 5. Plantegning av Gressbakken Nedre Vest. Skraverte felt angir utgravningsfelt (etter Simonsen 1961: 272, fig 111). Figuren viser hvordan tuftene ligger parallelt langs strandkanten, oppover langs strandterrassene. Tuftene ligger tett inntil hverandre.....	s.64
Figur 6. Skisse over en ”typisk” lokalitet fra eldre steinalder. Små nærvegger til to sider som danner et nærrøm. Utsikten går til horisont, og kroppen i nærrømmet henvender seg til et stort fjernrom. Ved Maria W. Solem....	s.71
Figur 7. Skisse over en ”typisk” lokalitet fra yngre steinalder. Nærvegg rammer inn lokaliteten, og danner et veldefinert nærrøm. Ved Maria W. Solem.....	s.73
Liste over bilder:	
Bilde 1 Lagesiidbakhti 1. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.27
Bilde 2 Lagesiidbakhti 2. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.28
Bilde 3 Cåk`ki 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot nordvest og nærvegg. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.31
Bilde 4. Cåk`ki 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Klipper danner nærvegg rundt lokaliteten. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.31
Bilde 5. Larajæg`gi 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Den store åsen bak i bildet er Lagesiidbakhtiåsen og danner en vegg. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.33

Bilde 6. Larajæg`gi 1 og 2. Bildet er tatt fra Lagesiidbakhti åsen og viser hvordan lokalitetene ville ligget på et lite nes ut mot et sund. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.33
Bilde 7. Åsen Hannoai`vi. Denne ville tidligere vært en øy. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.35
Bilde 8. Hannoai`vi 4. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont fra toppen av åsen. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.37
Bilde 9. Hannoai`vi 3. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.38
Bilde 10. Mortensnes 1a og 1b. Tatt fra lokaliteten. Utsikt ut fjorden, med vegg i kant av bilde. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.43
Bilde 11. Mortensnes 1a og 1b. Tatt fra lokaliteten. Utsikt ut fjorden, med vegger i horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.44
Bilde 12. Mortensnes 1c. Tatt fra lokaliteten. Nærvegg og fjernvegg rommer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.46
Bilde 13. Mortensnes 2a. Tatt fra lokaliteten. Fjernvegg og nærvegg rommer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.49
Bilde 14. Mortensnes 2a. Tatt fra lokaliteten. Viser utsikt mot vest, mot Varangerbotnen, ut over den tidligere bukta. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.49
Bilde 15. Mortensnes 2b og 2c. Tatt fra lokaliteten. Nærvegg og fjernvegg rammer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.54
Bilde 16. Mortensnes 2b og 2c. Tatt fra lokaliteten. Lokaliteten henvender seg til den tidligere bukta, og fjernveggen som rammer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.54
Bilde 17. Mortensnes 2d. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot fjorden og åser som danner vegger i horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.58
Bilde 18. Gropbakkengen. Tatt inn mot lokaliteten. En dominerende vegg i bakkant av lokaliteten. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.59
Bilde 19. Mortensnes 3a. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot Varangerbotnen og nærrømmet tuftene ligger i. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.66
Bilde 20. Gressbakken. Tatt fra lokaliteten. Bildet viser nærrømmet som er rammet inn av en stor vegg dannet av terrassen. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.66.
Bilde 21. Gressbakken. Tatt fra lokaliteten. Det store nærrømmet med nærvegg i bakkant. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.....	s.67

1 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING.

I dagens vestlige moderne samfunn er det vanlig å definere naturen som det motsatte av kulturen. Naturen oppleves som noe utenfor mennesket, og fremstilles som et middel for økonomisk nytte. Landskapet blir fremstilt som noe man lever av, ikke noe man lever med. Dette synet ligger langt fra naturens rolle i forhistoriske samfunn (Ingold 2000:9-10, Olsen 1994:25, Tilley 1994:8-9). I andre og tidligere kulturer har naturen hatt en mangesidig rolle, der naturen i tillegg til å skaffe til veie de nødvendige økonomiske ressursene også har spilt en religiøs, sosial og kulturell rolle. Fjell, hav, dyr og planeter kan ha fungert som symboler som menneskene kunne bruke for å konkretisere abstrakte forhold og konstruere sosiale og kosmologiske mønster og videre lagt grunnlag for sosiale relasjoner mellom mennesker (Levi-Strauss 2002 [1962]).

Hvordan er det da mulig å nå en forståelse av meningsaspektet som oppstår mellom menneske og landskap; et meningsaspekt som går utover vår kulturelle forståelse av hva landskap er? En av de fremste arkeologene som undersøker et slikt meningsforhold mellom menneske og landskap er Christopher Tilley. Han har med sine bøker *A Phenomenology of Landscape* (1994) og *The Materiality of Stone* (2004) lagt grunnlaget for en fenomenologisk tilnærming til landskapet innen arkeologien. Tilley viser i sine bøker hvordan et perspektiv på *kroppen* kan brukes som grunnlag for å undersøke forhold mellom mennesker og landskap. Det at vi alle opplever verden gjennom kroppen blir et fellesmenneskelig element i vår erfaring av verden. I fenomenologisk perspektiv er naturen verken en ting utenfor oss eller noe vi produserer innenfor en kulturell bevissthet, men en kroppslig relasjon til en verden som eksisterer (Tilley 2004:23). Fenomenologiens teorier omkring menneske, kropp og landskap gjør det mulig å forholde seg til fortidens landskapsforståelse ut fra forutsetningen om at vi forholder oss til landskapet gjennom visse fellesmenneskelige elementer som transcenderer tid og rom.

Et fenomenologisk perspektiv på landskapet åpner derfor et teoretisk rammeverk som muliggjør tolking av meningsaspektet som oppstår mellom menneske og landskap. Derimot kan ikke fenomenologien, slik Tilley anvender den, fremstille noen klar metode for å sammenligne ulike kulturminners plassering i landskapet.

Visuell landskapsanalyse

For å analysere forholdet mellom arkeologiske kulturminner og landskapet har de tre arkeologene Terje Gansum, Gro B. Jerpåsen og Christian Keller (1997) utarbeidet en metode

de kaller *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*. For å undersøke forholdet mellom arkeologiske kulturminner og landskapet fokuserer metoden på de visuelle sidene av landskapet slik disse fremtrer fra prehistoriske lokaliteter og monumenter. Disse arkeologiske strukturenes beliggenhet i landskapet kan reflektere verdier og holdninger til landskapet i fortiden. Analyser av strukturenes beliggenhet i landskapet kan derfor avdekke informasjon om hvordan menneskene i fortiden valgte å innrede landskapet med funksjonelle og symbolske installasjoner.

Gansum et al. har utviklet et begrepsapparat for å beskrive landskapets visuelle egenskaper. Terminologien og metoden baserer seg i stor grad på landskapsarkitektur, og videre utviklet til også å omfatte et arkeologisk perspektiv. Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder deler landskapet inn visuell, kulturell og arkeologisk struktur, basert på sporene etter fortidens kulturelle struktur. Ved å analysere de visuelle og arkeologiske strukturene er målet å rekonstruere deler av den fortidige kulturelle strukturen.

Visuell landskapsanalyse fokuserer i særdeleshet på landskapets former, som fjell og åser. Dagens vegetasjon må dermed tenkes vekk. Likeledes må man ta hensyn til endringer i havnivå som jo setter store spor i landskapet. Visuell landskapsanalyse vil derfor være fruktbart i landskap som er lett fattbare ved at de store formene dominerer.

Varangerfjorden

Varangerfjorden vil i så måte være særdeles godt egnet for arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder. Området er preget av lite trevekst og få moderne forstyrrelser. Grunnet tynt kulturlag og lite trevekst kan spor etter både eldre og yngre steinalder kan bli funnet oppe i dagen. Dette området er også gunstig i den forstand at havnivået har endret seg betraktelig og denne kraftfulle prosessen har formet landskapet med terrasser som tydelig viser hvor havet har gått. Varangerfjorden og dens visuelle former vil på lik linje med de arkeologiske strukturene spille en hovedrolle i denne oppgaven.

Bjørnar Olsen (1994) har med boken *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie* utarbeidet en grundig oversikt over forhistorien i Norges nordligste fylke. Olsen redegjør for både eldre steinalder (10 000-4500 f. Kr) og yngre steinalder (4500-1800 f. Kr). Olsen deler både eldre og yngre steinalder inn i tre underperioder, hovedsakelig karakterisert ut fra typologi og teknologiske endringer.

Sven Erik Grydeland har i de senere årene gjort et omfattende registreringsarbeid rundt Varangerfjorden. Han har registrert 140 lokaliteter fra eldre steinalder, og har ved overflateanalyser av materialet tolket disse inn i en større kulturell sammenheng. Han mener å ha et så stort kildetilfang at han kan skille ut ulike typer lokaliteter og se større overordnede mønstre i landskapet. Jeg benytter meg av hans registreringer og artikler i denne oppgaven. Grydeland tar utgangspunkt i at lokalitetene var strandbundene, og ser derfor endringer i rom som sammenfallende med endring i tid. Jeg vil bruke lokalitetenes høyde over havet som utgangspunkt for å dele eldre steinalder fase 1 (Olsen), inn i tre under faser (basert på Grydeland), for å se bevegelsene i denne tidligste fasen (se tabell 1).

Fase	BP/ f. Kr	M o.h.
Eldre steinalder fase 1	10 000- 9000 BP	49-73
Eldre steinalder fase 1A	10 00- 9700 BP	68- 73
Eldre steinalder fase 1B	9700- 9500 BP	60-67
Eldre steinalder fase 1C	9500-9000 BP	50-59
Eldre steinalder fase 2	9000- 7500/7000 BP	30-49
Eldre steinalder fase 3	7500/7000-5600 BP 6500-4500 f. Kr	25-30
Yngre steinalder fase 1	4500-3700 f. Kr	24-25
Yngre steinalder fase 2	3700-3000 f. Kr	22-24
Yngre steinalder fase 3	3000-1800 f. Kr	13-22

Tabell 1 Oversikt over perioder ved Maria W. Solem, (etter Olsen 1994, og Grydeland 2007:234). Inndelingen av eldre steinalder fase 1 i tre underfaser er basert på Grydelands inndeling basert på antall lokaliteter, og disse lokalitetenes størrelse og hvordan disse mønstrene endres over tid (Grydeland 2007:227-228).

Problemstilling

I denne oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i det fellesmenneskelige aspektet ved kroppen slik dette fremstilles i fenomenologi. Selv om vi alle er unike individer, bundet opp i en kultur i tid og rom, er det et aspekt som binder oss alle sammen. Dette elementet, det vil si den fellesmenneskelige kroppen, transcenderer individualitet, kjønn, kultur og historie. På tross av kulturelle forskjeller er det noe som gjør gjenkjennelse og forståelse mulig. Jeg vil basere min forståelse på to prinsipper: alle har en fysisk kropp som danner grunnlaget for vår væren i verden, og vi lever alle i et eksisterende landskap. Jeg vil se hvordan dette kommer til uttrykk gjennom fenomenologi, representert ved Christopher Tilley og ved visuell landskapsanalyse representert ved Gansum, Jerpåsen og Keller.

Min hovedproblemstilling vil være å undersøke samspillet mellom menneske og landskap i eldre og yngre steinalder i Varanger i Finnmark. Jeg vil analysere hvordan lokalitetene ble plassert i landskapet og hvordan disse lokalitetenes plassering i landskapet endret seg over tid.

Jeg vil bruke visuell landskapsanalyse etter Gansum, Jerpåsen og Keller (1997), for å analysere lokalitetenes visuelle struktur, med utgangspunkt i den kroppslige forståelsen av landskapsrommet. Jeg vil ta utgangspunkt i den innerste delen av Varangerfjorden som geografisk område, og lokaliteter fra eldre og yngre steinalder som arkeologisk materiale. Dette området er spesielt velegnet for visuell landskapsanalyse på grunn av de mange sporene etter mennesker fra forhistorien som finnes som klare strukturer i bakken, og artefakter som ligger over dagens jordsmonn synlig for det bare øyet. Da det visuelle landskapet slik det oppleves fra et menneske situert på lokaliteten er av betydning, vil bruken av bilder og kart bli sentral i oppgaven.

Jeg vil undersøke om fenomenologisk teori, med utgangspunkt i den fellesmenneskelige kroppen, og arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder vil være fruktbare for å undersøke forholdet mellom landskap og mennesker i Varangerfjorden i eldre og yngre steinalder. Teorien og metoden gjør det mulig å undersøke hvordan de arkeologiske lokalitetene ligger i landskapet. Lokalitetene utgjør en arkeologisk struktur, deres plassering utgjør en visuell struktur, og disse kan observeres ved den fellesmenneskelige kroppen. Dette vil igjen gjøre det mulig å tolke den kulturelle strukturen som manifesterte seg ut fra lokaliseringsfaktorene.

Organisering av oppgaven

I kapittel to vil jeg redegjøre for Varangerfjordens forskningshistorie, og hvorfor jeg mener bruken av visuell landskapsanalyse kan bidra til å utvide vår kunnskap om Varangerfjordens fortid. I kapittel tre vil jeg gjøre rede for det teoretiske rammeverket og den arkeologiske metoden jeg baserer oppgaven på. Jeg vil vise hvordan teori og metode griper inn i hverandre og gjør det mulig å tolke den visuelle strukturen i landskapet, slik denne utbrer seg dra de arkeologiske lokalitetene. I kapittel fire vil jeg anvende visuell landskapsanalyse på lokaliteter fra eldre og yngre steinalder i Varangerfjorden. Jeg vil bruke visuell landskapsanalyse for å undersøke hvordan lokaliteter fra ulike perioder er situert i landskapet. Kapittel fem vil omhandle resultatene fra den visuelle landskapsanalysen, og sammenligning av disse resultatene. Kapittel seks vil inneholde noen avsluttende kommentarer.

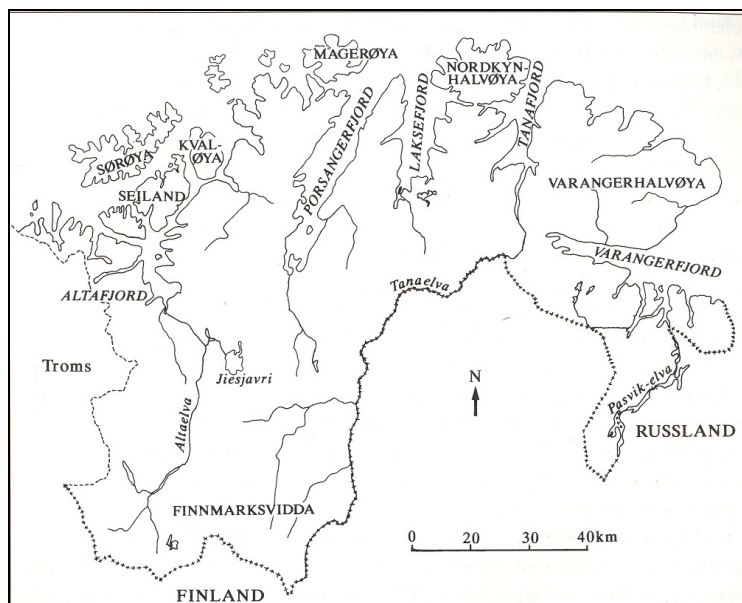

2 VARANGERFJORDEN I ET KULTURHISTORISK PERSPEKTIV

I denne oppgaven vil Varangerfjorden, med sine store og åpne former, spille en sentral rolle i den visuelle landskapsanalysen. Jeg vil derfor redegjøre for Varangerfjordens natur og landskap. Varangerfjordens utvikling de siste 10 000 åren har også innvirkning på hvordan arkeologer har valgt å dele inn området i ulike perioder. Jeg vil derfor redegjøre for Varangerfjordens kronologi, og hvordan forskningshistorien har delt inn forhistorien i perioder.

Varangerfjordens natur

Varangerfjorden ligger i Finnmark fylke, lengst nord og lengst øst i Norge. Den ligger på rundt 70° nord mot grensen til dagens Russland og Finland. Området har kalde og lange vintre og kort, relativt kjølig sommer, selv om temperaturen kan stige opp mot 30 grader. I store deler av vinterhalvåret er det mørketid. I mørketiden kommer ikke solen over horisonten, og i sommerhalvåret er det midnattsol da solen er oppe hele døgnet. Området preges derfor av store skiftninger i temperatur og klima.

Kart 1. Finnmark fylke. (etter Olsen 1994:13)

Varangerfjorden er vid og bred og strekker seg fra øst til vest. Fjorden er ikke skapt av isen, men derimot av en forkastning. Forkastningen som skapte fjorden førte til at det er ulik berggrunn på nordsiden og sørsiden av fjorden. De ulike berggrunnene gjør at landskapet og dens formasjoner får et annet preg. Landskapet er flatere og mer avrundet på nordsiden, i motsetning til sørsiden der landskapet mer er kupert med bergfremspring, bakker og knauser (Schanche 1994:139).

Endringer i havnivået skapte store forandringer i landskapet i eldre steinalder. Spesielt i begynnelsen av eldre steinalder gikk landhevingen svært raskt. Dette var spesielt tydelig langs kysten, der endringene kunne være så store at de ble registrert fra generasjon til generasjon. Spesielt kom dette til uttrykk i de indre delene av de store fjordene, blant annet Varangerfjorden, der havet etter ismeltingen var ca 80 meter høyere enn dagens nivå (Olsen 1994:26). I yngre steinalder opphørte havstigningen, mens landstigningen fortsatte. Dette førte til kontinuerlige endringer av naturforhold, selv om de ikke var så raske og dramatiske som i eldre steinalder (Olsen 1994:50).

Endring av klima og landskapsformasjoner kan ha påvirket hvordan menneskene oppfattet landskapet og deres subsistensgrunnlag og samfunnsorganisasjon. Allikevel viser ikke de arkeologiske analysene ett direkte sammenfall mellom klima og kultur. Man må derfor trekke den konklusjon at endringer i det arkeologiske materialet ikke er et resultat av at kulturen følger naturens skiftninger i form av økologisk determinisme, men derimot vitner om aktørers valg av levemåte.

Innenfor arkeologisk forskning har det vært vanlig praksis å dele fortiden inn i kronologiske perioder. Disse periodene er som regel utarbeidet på grunnlag av typologi, teknologi og ressursutnyttelse. Vår forståelse av endring i fortiden er ofte knyttet til overgangen mellom ulike perioder, som oftest nydefinert i overgangen fra et forskningsparadigme til et annet. Dette gjelder også synet på egen forskningshistorie, der ulike fortolkningstradisjoner og teorier blir identifisert og satt opp mot hverandre. Slik får fortiden og arkeologisk forskning et statisk preg der utvikling og endring identifiseres i brå og korte historiske omveltninger. Virkeligheten forholder seg annerledes, der endring og utvikling skjer i et kontinuerlig samspill med samfunnets, og forskningstradisjonens, reproduserende strategier. Selv om inndeling av fortiden i perioder kan være en konstruksjon ut fra nåtidens kategorier, er det umulig å komme utenom eller forholde seg til materialet uten denne periodeinndelingen. Jeg vil derfor redegjøre for Varangerfjordens kronologi, og hvordan forskningshistorien har delt inn fortiden i perioder, og begrunnelsen for disse periodene.

For at det skal gi mening å dele fortiden inn i ulike perioder må det være en statistisk sammenheng mellom ulike faktorer som skiller seg både kvalitativt og kvantitativt fra foregående perioder. Denne sammenhengen må være av kulturell og ikke naturhistorisk art (Grydeland 2007:100). Man kan stille spørsmål om kategoriene mesolitikum og neolitikum er egnede som kategorier i dette området. Mesolitikum tilsvarer eldre steinalder, og står i forhold

til neolitikum, vår yngre steinalder. Begrepet neolitikum settes som regel i samsvar med jordbruksprosesser og overgangen til jordbruk. Da det ikke blir innført jordbruk i Finnmark før i senere perioder, velger jeg å bruke kategoriene eldre og yngre steinalder. Dette er begreper ofte brukt i faglitteraturen. I eldre steinalder blir materialet datert i BP (before present) og i yngre steinalder benytter man seg av f. Kr (før Kristus).

Anvendelse av landehevningsskurver er en metode for å datere lokaliteter fra steinalder langs Finnmarkskysten. Et premiss for denne dateringsformen er at boplassene var plassert ved daværende strand. Grydeland bruker i stor grad landhevningsskrue for å datere lokaliteter i sitt materiale, og det stemmer godt overens med C¹⁴ dateringene han har fått fra utgravde lokalitet. I denne oppgaven vil jeg benytte meg av landehevningsskurver for å sette lokalitetene inn ulike faser. Dette er spesielt aktuelt i eldre steinalder, både på grunn av det store materialet, men også fordi landehevningsskurven i denne perioden er svært bratt. Ved å sette lokalitetenes plassering i landskapet opp mot hvilken høyde over havet de ligger på vil man kunne se bevegelser i materialet både i tid og i rom. Disse landhevningsskurvene vil bli satt opp i mot periodeinndelinger basert på typologi, og sammenligningene mellom disse to måtene å dele inn materialet på vil bli drøftet. I yngre steinalder er materialet så begrenset og landehevningsskurven så slak at jeg ikke deler de ulike fasene inn i høyde over havet, men forholder meg til den faseinndelingen som er vanlig i faglitteraturen, som i stor grad baserer seg på typologi.

Faghistorie

I det følgende vil jeg vise hvordan tidligere forskning i stor grad har fokusert på naturressurser og menneskenes tilpassing til miljøet. Menneskenes valg når det gjelder bosetning har i stor grad blitt forklart ved deres utnyttelse av naturressursene. Disse funksjonalistiske forklaringsmodellene stod særlig sterkt i den tidlige forskningen. De senere årene har det arkeologiske materialet blitt tolket inn i en større forståelsesramme, der man har tolker det arkeologiske materialet inn i en videre symbolsk og strukturalistisk kontekst. Likevel vil jeg hevde at landskapets visuelle aspekt ikke har blitt undersøkt systematisk og bruk av visuell landskapsanalyse gir nye muligheter for å tolke det arkeologiske materialet. Ved å dra veksel på det allerede betydelige materiale fra Varangerfjorden, og de tolkningene som allerede er fremstilt av tidligere forskning kan man ved å bruke visuell landskapsanalyse utvide vår forståelse av eldre og yngre steinalder i Varanger. Ved å sette fokus på landskapets

visuelle aspekt med henhold til menneskene i fortiden bosatte seg, vil man kunne utvide og supplere den tolkningen av Varangerfjorden forhistorie som allerede eksisterer.

Eldre steinalder

Finnmarks forskningshistorie starter alt i første halvdel av 1900-tallet. I 1925 registrerte geologen Anders Nummedal spor etter den såkalte Komsakulturen utenfor Alta. Han registrerte likheter mellom Fosnakulturens redskapsinventar, og steinartefaktene på Komsafjellet utenfor Alta. Han daterte Komsakulturen til 7000 f. Kr, og revolusjonerte med dette datidens oppfatning av forhistorien i Finnmark. Nummedal og Bøe relaterer i boken *Le finmarkien* (1936) Komsakulturen til fransk paleolitikum. Arkeologen Anathon Bjørn (1930) mente Komsakulturens folk var overvintrede mennesker fra istiden. Han mente de var blitt isolert fra resten av Europa og levde i den opprinnelige, primitive form, ute av stand til endring eller utvikling. Han hevdet at Komsakulturen var innvandret fra øst, fra Kina og Mongolia, over Sibir. Felles for arkeologene som undersøkte Komsakulturen i første halvdel av 1900 tallet, var deres ide om en statisk kultur ute av stand til å utvikle seg. Selv om man senere gikk bort fra synet på Komsakulturen som rester etter en paleolittisk overlevning, stod forestillingen av kulturen som statisk og lite utviklet, sterkt.

Hein Bjartmann Bjerck (1994:45) viser at Norgeskysten ble befolket i løpet av relativt kort tidsrom. Han hevder hele kysten, fra Sør-Norge opp til Varangerfjorden, ble befolket under tidlig preboreal tid (10 000-9500 BP). Dateringene i nord er like gamle som i sør, faktisk er de eldste dateringene fra nord, blant annet en av lokalitetene Lagesiidbakhti 9940 +/- 101 BP. (Grydeland 2005:43), og dateringer fra Mortensnes ligger fra 9800-9500 BP (Schanche 1988). Dette tyder på en rask bosetning langs den norske kysten, antageligvis i løpet av 300 år. Små grupper og høy mobilitet må ha gjort hurtig og vidt spredt bosetning mulig (Thommessen 1996:236). Nyere funn fra Finnmark viser til samme teknokompleks som i Sør-Norge, noe som underbygger hypotesen om kulturfellesskap (Engelstad 1989a:44).

Knut Odner (1966) var den første som presenterte en modell for bosetningsmønster for tidlig eldre steinalder i Finnmark. Materiale fra Varangerfjorden gav ham grunnlaget for en modell av relativt mobile grupper som holdt til mellom innerste fjordstrøk om vinteren og ytre fjordstrøk om sommeren. Boplassene i de indre fjordstrøkene var større enn boplassene i de ytre fjordstrøkene og ble dermed tolket som hovedboplasser.

Ericka Engelstad (tidligere Helskog) (1989b:331-336) viser at man i eldre steinalder ikke bare finner teltringer, men også nedgravde tufter. Hun hevder dette tyder på en mer bofast bosetningsstruktur i eldre steinalder.

Kjersti Schanches (1988:163-164) har foretatt omfattende arkeologiske undersøkelser på Mortensnes, der hun har undersøkt samfunn og materiell kultur gjennom 10 000 år, og omfatter derfor både eldre og yngre steinalder, innen et begrenset område. Hun hevder man i tidlig eldre steinalder kan finne spor etter et mobilt bosetningsmønster. Senere i eldre steinalder hevder hun å finne en gradvis endring til et mindre mobilt bosetningsmønster med en økende tendens til å vende tilbake til de samme boplasser til bestemte tider av året. Samtidig med endringene i bosetningsmønster ser Schanche en utvikling fra lette til mer solide boligkonstruksjoner (Schanche 1988: 144).

Bjørnar Olsen (1994: 36-37) understreker at eldre steinalder er en meget lang fase/periode og det har vært endringer i både boligmønster sosial organisasjon og relasjoner til andre sosiale grupper gjennom hele perioden. Olsen peker på at de store endringene innen vegetasjon og havnivå kan ha påvirket økonomiske aktiviteter og lagt føringer for hvordan menneskene utnyttet naturressursene, uten at dette nødvendigvis resulterer i en naturdeterministisk mekanisme. Han peker videre på at eldre steinalder preges av egalitet både innen det enkelte hushold og innen samfunnsorganisasjonen. Olsen hevder videre at man kan se en utvikling mot et fastere boligmønster utover eldre steinalder, og relasjonene mellom de ulike sosiale gruppene har blitt underlagt større formell organisering, blant annet i form av helleristninger (Olsen 1994:48). Som Schanche (1988:144) ser Olsen tilkomsten av hustufter i det arkeologiske materialet som tegn på økende grad av bofasthet og/eller fastere flyttemønster (Olsen 1994:38).

Yngre steinalder

Yngre steinalder har blitt studert i større utstrekning, grunnet et større og mer variert kildetilfang. Fokuset har i stor grad vært på boligmønster og bofasthet. I den forbindelse har det vært stor bruk av etnografiske analogier, fra og om samene, for si noe om samfunnsstruktur.

Gjessing undersøkte i 1950 årene det arkeologiske materialet fra Varanger. Han mente befolkningen i yngre steinalder i Finnmark hadde en jaktfiskekultur. Disse bestod av grupper på 70-80 familier. Ulike typer hus ble brukt i ulike årstider. Åpne lokaliteter med flere

ildsteder representerer teltlandsbyer til sommerbruk, og de større husene, slik som husene på Gropbakkengen og Gressbakken, ville blitt brukt om vinteren. Han benyttet seg av etnografiske analogier fra det sirkumpolare nord, spesielt de samiske siidaer. Ut fra dette laget han en modell der han forklarte bosetningsmønstret som et resultat av en halvnomadisk samfunnsstruktur. Om sommeren holdt befolkningen i Varangerfjorden seg til langs kysten, der man fisket og fanget sel og hval. Om vinteren drev man med storviltjakt av rein, elg og bjørn i innlandet (Gjessing 1955:84-89).

Povl Simonsen (1979) undersøkte det arkeologiske materialet i Varanger, men han kom frem til en annen modell for hvor og når de flyttet. Han hevdet å finne fire sesongboplasser, der man vekslet mellom innland og kystbosetning. Om vinteren bodde man på hovedboplassen, nær fjordbotnen. De viktigste ressursene var fiske, spesielt torsk og fangst av sjøpattedyr. Her finner man større landsbyformer med mer permanente torvhus (Simonsen 1979: 398-400). Om våren, i april/mai, delte de seg opp i små familiebaserte enheter, og flyttet ut til kysten. Her sanket de egg og dun, og drev med fuglefangst og seifiske. På seinsommeren flyttet de inn til elvedalene i innlandet, slik som Pasvikdalen. Der fisket de laks og sanket bær (Simonsen 1979:400-404).

Både Gjessing og Simonsen fokuserte på de økologiske rammene og la sterk vekt på hvordan ressursutnyttelsen var preget av sesongvise svingninger. Dette påvirket igjen samfunnssystemet som bosetningsmøster, befolkningsmengde og sosial struktur (Olsen 1994:60). De kom frem til ulikt resultat, blant annet fordi de baserte seg på ulike kildeutfang. Gjessing benyttet seg i stor grad av etnografiske analogier, mens Simonsen teorier i større grad var basert arkeologiske kilder, og osteologisk materiale, da spesielt fra Gressbakken (Olsen 1994:61).

I 1980 årene ble det foretatt nye undersøkelser av det arkeologiske materialet. Både nye utgravinger og analyser av allerede utgravd materiale førte til nye tolkninger. Engelstad (1989a:49) viste at på boplassene Iversfjord i Hopsfjord og Gressbakken-Nyelv i Varangerfjord tydet beinmaterialet fra møddinger at folk har utnyttet naturressursene i de årstidene de var tilgjengelige, rundt et fast bosted. Fjordtorsk har vært en stabil ressurs og kan ha gitt grunnlaget for helårsbosetning langs kysten.

Elin Rose Myrvold (1992) har gått ut over rent funksjonelle forklaringer av det arkeologiske materialet. Hun har analysert inngraveringer på bein- og horn gjenstander fra Varanger fra

perioden 2200 f.kr til kr. F. Myrvold mener disse kan reflektere materiell symbolisme og sosiale relasjoner i Varanger yngre steinalder.

Kjersti Schanche (1994:229) har fortatt omfattende undersøkelser om gressbakkentuftene i Varanger. Hun har undersøkt boliger og sosial struktur rundt 2000 f. Kr. Schanche mener husene har symbolisert og understreket samfunnets ideelle sosiale struktur. Husenes form har inngått i en strategi for objektivisering og legitimisering av sosiale forhold og kulturelle verdier.

3 TEORI OG METODE

Det faktum at vi i dag, som i fortiden, er kroppslige subjekter i en objektiv verden, blir en tilnærmingstype mellom arkeologien og forskningsobjektet. Menneskene i fortiden, stod akkurat her som fysiske kroppar i en bestemt tid og i et bestemt rom. Jeg står på det samme stedet som en fysisk kropp i en annen tid men i et sammenlignbart rom. Både deres og min opplevelse er personlig og unik, og i stor grad påvirket av kulturelle bindinger, men vi er omgitt av det samme landskapet. Hvordan man oppfatter dette landskapet er både kulturelt og individuelt. Som mennesker situert i et bestemt tid-rom, en kultur, blir vår sosiale verden en viktig kilde til kunnskap. Her lærer vi hva vi ser og hvordan forskjellige elementer relaterer seg til hverandre og danner et verdensbilde; en kosmologi. Denne kulturen, dette sosiale fellesskapet, er fundert i en eksisterende og konkret verden. Verden i seg selv gjør det mulig å ta opp informasjon. Våre forestillinger og forventninger om verden, naturen, er mentale konstruksjoner, men verden som omgir oss og informasjonen vi får fra den har en objektiv virkelighetskarakter (Milton 2002: 4).

Erkjennelse og Fenomenologi

Fenomenologi kan sies å være både teori og metode, og tar utgangspunkt i at enhver forståelse av verden begynner med opplevd erfaring, å være- i- verden. Fenomenologi søker å åpenbare verden slik den blir opplevd av et sansende kroppslig subjekt og prøver å beskrive heller enn å forklare verden (Tilley 2004:1). Slik blir fenomenologi et middel for å forstå og gripe verden. En av grunnideene er å prøve å gripe hvordan mennesker opplever og forstår sin verden, slik verden *fremtrer* for subjektet, der verden og subjektet er gjensidig avhengig av hverandre og ikke kan separeres (Tilley 1994:11). Det er subjektets forståelse av sin egen virkelighet man forsøker å gripe. I denne oppgaven vil jeg fokusere på hvordan menneskene i steinalderen *oppfattet* landskapet, hvordan landskapet *fremtrådte* for dem, og hvordan landskapet både ble brukt og formet deres liv. Verden og landskap åpenbarer seg gjennom kroppen, en kropp som er situert i denne verdenen. Å undersøke hvordan kroppen forholder seg til denne verdenen gjennom visse fastlagte dimensjoner blir da et utgangspunkt for å undersøke steder og landskap (Tilley 2004:29).

Alle termene i den visuelle landskapsanalysen tar utgangspunkt i den fellesmenneskelige kroppen, og hvordan kroppen forholder seg til landskapet. Innen fenomenologisk teori står kroppen i en særstilling. Den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty blir betraktet som kroppsfenomenologiens ”grunnlegger” med *Phenomenologie de la perception* (1945);

(*Kroppens fenomenologi* 1994). Han tar utgangspunkt i at vår forståelse av verden er tuftet på vår kropps forståelse av sine omgivelser eller sin situasjon (Østerberg i Merleau-Ponty 1994:6). Kroppen oppfattes som møtested mellom tanke og verden, og den blir en måte å forholde, oppfatte og forstå verden på. I fenomenologisk teori blir ikke kroppen betraktet som løsrevet fra bevisstheten, men derimot den eneste måten å være-i-verden på, og å være bevisst denne verden. Bevissthet er derfor kroppslig (Tilley 2004:3). Erfaring er alltid erfaring av noe, fra et kroppslig utgangspunkt. Nettopp fordi vi er fysiske objekter/subjekter er vi i stand til å oppfatte verden (Tilley 2004:2).

Erfaringen er i stor grad kroppslig, og blir en form for taus kunnskap. Ofte er andre mennesker et premiss for den kroppslige tause kunnskapen, og man finner derfor en *intersubjektiv struktur i kroppen*. Denne intersubjektive strukturen vil ta form i en bestemt historisk og kulturell kontekst. Kroppen blir således plassert/ kastet inn i et bestemt tid-rom. Kroppen er i besittelse av denne livsverdenen, og da livsverdenen har visse intersubjektive strukturer, blir også kroppen historisk og kulturell kontekstuell (Tilley: 2004:2). Kroppens kunnskap er ofte utematisert /taus, og dette sees tydelig i den forstand at kropp, ting og rom vokser sammen. Kunnskapen blir først tematisert når man beveger seg i et nytt rom, tar i bruk nye objekter eller lærer seg nye teknikker. Da blir kunnskapen gjenstand for bevisst tankegang og gjort eksplisitt helt til man har inkorporert den nye kunnskapen. Det er i møtet med noe nytt, enten det er ett nytt landskap, nye objekter eller nye forestillinger om verden, at den tause kunnskapen blir gjort eksplisitt og tematisert. Dette møtet mellom gamle oppfatninger og ny kunnskap forutsetter at det skjer i et kroppslig subjekt; at verden fremtrer for noen (Fuglestad 2005a:155-156).

På tross av disse kulturelle ”føringene” som inkorporeres i kroppen, er det visse ahistoriske elementer ved kroppen og sanseerfaringene som er felles for alle mennesker. Det finnes en prerefleksiv kroppslig bevissthet som er ubevisst og som alle mennesker deler uavhengig av de forskjellige kulturelle og lingvistiske verdener de er innleiret i (Tilley 2004:31). I det følgende skal jeg redegjøre for hvordan kroppen kan transcendere sine historiske og kulturelle bindinger, og kan brukes som et redskap for å forstå fortiden. Dette vil legge grunnlaget for videre bruk av visuell landskapsanalyse, som nettopp tar utgangspunkt i den a-historiske kroppen uten kultur, og bygger opp kulturen på grunnlag av arkeologisk kultur (Tilley 2004:31).

Kroppen danner på denne måten grunnlaget for å forstå verden som omgir oss. Den gjør det mulig å forstå hva plass, rom og landskap er fordi det er gjennom kroppen alle disse kategoriene får mening. Uten vår kroppslige forståelse er dette kun tomme ord. Kroppen har i dens relasjon til opplevelsen av steder og landskap seks konkrete og grunnleggende dimensjoner. Over/under eller opp/ned, foran/bak, og høyre/venstre. Disse dimensjonene er relative til kroppen i seg selv, og til kroppens forhold til rommet. Så disse kroppslige dimensjonene går utover kroppen i seg selv og forbinder/kobler kroppen til verden, ting er foran meg, bak meg, til høyre eller venstre, og er derfor i stadig endring (Tilley 2004:4). Disse kroppslige relasjonene er ikke kun interne i kroppen, men forbinder kroppen med verden. To andre kroppslige termer som er fundamentale for menneskets opplevelse av verden/landskapet er her/der og nær/fjern. Disse er alltid i endring gjennom kroppens bevegelse. Det som er nært kan bli fjernt, det som er til høyre kan bli til venstre, det eneste som ikke er relasjonelt er her og der, selv om disse selvsagt kan skifte innhold, men jeg kan jo aldri være der, kun her. Gjennom disse dimensjonene blir kroppen *situert*. Dimensjonene eksisterer mellom min kropp og verden. Disse seks dimensjonene eksisterer alltid i forbindelse til et bestemt sted, i en bestemt tid og knyttet opp til en bestemt person. Men dimensjonene vi opplever verden gjennom er alltid de samme. Fra et kroppslig perspektiv forholder vi oss til sted og landskap gjennom disse relasjonelle dimensjonene som kobler kropp og verden (Tilley 2004:5).

Jeg opplever verden gjennom et sett med rammer som er grunnet i kroppen. Da disse rammene til en viss grad er objektive, grunnet kroppens objektive aspekt, blir disse rammene ikke bare mine alene og er derfor ikke utelukkende personlige og subjektive. De er tvert imot både objektive og subjektive siden de stammer fra min egen kropp. Opplevelse og erfaring fra kroppen, et subjekt, kan derfor brukes for å forstå opplevelsen til andre personer på grunn av den inkorporerte og sanslige åpningen til verden av det kroppslige subjektet (Tilley 2004:30). I tolkingen av landskap og menneskenes relasjon til dette mener jeg nettopp dette perspektivet på den fellesmenneskelige kroppen er sentralt. Når det gjelder forståelsen av landskap er synet på mennesket som sansende vesen viktig. Vi opplever landskapet gjennom våre sanser, og de romlige og kroppslige erfaringene er felles for alle mennesker. Om noe er bak, foran, utenfor rekkevidde, innenfor rekkevidde og lignende, er erfaringer vi alle gjør grunnet vår felles biologi og kropp. Dette er et verktøy man kan bruke for å forstå fortiden (Tilley 1994:74). Det er gjennom denne kroppen jeg finner min vei inn og ut av, opplever og forstår steder og landskaper. Her og der, nært og fjernt, opp og ned, foran og bak, høyre og venstre skaper den mest intime forbindelse mellom min kropp og verden.

Landskapsanalysen i denne oppgaven tar utgangspunkt i den kroppslige opplevelsen av landskapet. Det er den romlige forståelsen av landskapet slik dette landskapet fremtrer fra steinalderlokaliteten som står i fokus. Ved å bruke kroppens forståelse av de romlige dimensjonene søker jeg et kontaktpunkt mellom fortiden og nåtiden. Landskapsanalysen tar slik utgangspunkt i den ahistoriske kroppen uten kultur, og bygger opp kulturen på grunnlag av arkeologisk struktur (Tilley 2004:31).

Visuell landskapsanalyse.

Gansum et al. tar utgangspunkt i at mennesker aktivt endrer og former landskapet for å møte deres behov og bli en meningsfylt del i deres livsverden. Gansum et al. tar i bruk begrepet ”innredning” som henspiller på den fysiske og mentale organiseringen av landskapet. Denne organiseringen betraktes som en stadig pågående prosess. Den fysiske omformingen gjøres på grunnlag av de fysiske rammene og begrensningene som allerede er gitt. I tillegg legger teknologi, eiendomsrett, grenser, bruksrett, navngiving og tradisjoner føringer for hvordan man kan innrede et landskap. Sosiale og kulturelle normer og regler vil derfor spille en stor rolle i denne prosessen. Dette kan kalles kulturell struktur som nedfelles i landskapet. Noen vil manifestere seg i synlige strukturer, mens andre vil være skjult eller forsvinne (Gansum et al 1997:18). Et landskap vil alltid være i endring, og kan sees som ledd i en innredningsprosess, eller som et skifte fra en kulturell struktur til en annen. Endringer skjer også innenfor en kulturell struktur. Endring kan være et resultat av befolkning, innvandring og ødefaser. Innredning av et landskap kan foregå både på lokalt og et overordnet nivå og kan sees som uttrykk for makt (Gansum et al 1997:18).

Visuell landskapsanalyse fokuserer på de visuelle sidene av landskapet, og hvordan fortidsmenneskene valgte å innrede landskapet de levde i (Gansum et al.1997:10). Dette gjøres ved å dele landskapet opp i visuell, kulturell og arkeologisk struktur. På grunnlag av den visuelle og arkeologiske strukturen kan den kulturelle strukturen rekonstrueres. Arkeologer tar utgangspunkt i de materielle manifesteringer i landskapet, og prøver ut fra dem å rekonstruere den kulturelle strukturen. Slik sett kan arkeologisk struktur betraktes som de materielle rester av en kulturell struktur i landskapet (Gansum et al. 1997:19). I denne tolknings prosess vil arkeologen alltid ha en forhåndsoppfatning av landskapet. Dette gjelder arkeologens oppfatning av landskapet, og hva han eller hun forventer å finne av kulturminner og hvordan disse kulturminnene forholder seg til landskapet. Dette er derfor ikke en objektiv prosess, men vil være avhengig av hvordan arkeologen tolker og ser landskapet og

relasjonene mellom landskap og kulturminner. Landskapsanalyse blir slik en dekonstruksjon av landskap, og en rekonstruksjon i form av den arkeologiske analysen. Både fortiden og nåtiden blir reflektert i den arkeologiske analysen; fortiden kommer til syne i det at det er i fortiden strukturene ble lagd, og nåtiden i dens tolkingen av disse strukturene (Zvelebil og Jordan 1999:104).

Steder og landskap

Kropper bærer med seg spesifikk kunnskap og tradisjoner, mening og symboler (kultur) inn i steder og landskap og uttrykker dem der (Tilley 2004:31). Stedene blir samlingspunkt for mennesker, historie, kulturelle symboler og myter (Tilley 2004:25). Samfunnsgeografen Yi-Fu Tuan (1974:21) hevder at et sted ikke er en geografisk størrelse som kan avleses på et kart eller et bestemt sett av måleverdier. Steder er derimot opplevd av mennesker, gjennom kroppen, som områder med bestemt mening.

Tim Ingold (1986) viser hvordan landskap oppleves ut fra steder som kan betraktes som punkter, og stier som kan betraktes som linjer. Vi opplever landskaper og omgivelser fra bestemte steder, og beveger oss mellom disse stedene langs bestemte stier og veier. Et landskap kan derfor forstås som et nett av relasjoner mellom ulike *steder*. Et landskap består slik sett av flere steder, og forholdet mellom landskap og sted er gjensidig avhengig av hverandre. Ingold mener man ikke kan skille steder og områder som to separate enheter. Ethvert sted har sitt område, slik også hvert område har sitt sted. Landskap slik sett struktureres i termer av plassenes relasjoner og relativitet innenfor landskapet (Ingold 1986:155, Tilley 1994:11).

Et sted blir ofte definert ut fra dens indre struktur. Stedet blir da bestemt ut fra et bestemt karakteristikum som for eksempel en bestemt steinformasjon eller boliger som er plassert på stedet, og som i sin tur definerer stedet som et sted. Like viktig er perspektivet på at et sted kan bli definert ut fra hvordan verden utbrer seg fra dette stedet; hvordan landskapet åpenbarer seg for menneskene som står på nettopp dette stedet. Drar man til et annet sted vil man se den samme verden, men fra en annen posisjon. Man ser da et annet aspekt av denne verden, og de kan være svært ulike (Ingold 1986:155). Et sted, i denne oppgaven vil det si lokalitetene fra eldre og yngre steinalder, er derfor ikke kun bestemt ut fra sin indre struktur, men også ut i fra hvordan verden utbrer seg fra dette stedet. Et sted vil derfor bære i seg landskapet, og landskapet vil bære i seg stedet, og begge vil de strukturere og situere hverandre. Denne struktureringen og situeringen vil bare kunne oppfattes fra og gjennom en

sansende kropp. Både stedets indre struktur og stedets strukturering av landskapet rundt blir forstått ut fra kroppen.

I denne oppgaven vil jeg hevde at perspektivet på sted og landskap, slik Ingold uttrykker det, er meget fruktbart. Dette muliggjør sammenligning av så vidt forskjellige lokaliteter som fra eldre og yngre steinalder. Ved å analysere lokalitetenes beliggenhet i landskapet kan man dermed se endringer i menneskenes forhold til landskapet de har bebodd. Felles for både stedets ”indre” struktur, og stedets ”ytre” struktur er at de begge blir opplevd gjennom kroppen.

Landskapsrom

Gansum et al. (1997) bruker begreper fra landskapsarkitektur for å beskrive topografi og landskapsformasjoner. En konsekvens av dette er at man retter fokus på de statiske formene og slik mister man tidsdybden i landskapet. Dette er noe arkeologene må ta med i betraktning når man bruker disse begrepene. Metoden bygger på to sentrale perspektiv: 1) Landskapet må betraktes som en overflate; 2) Landskapet må oppfattes fra et menneskelig perspektiv, der mennesket er observatør og ting blir målt fra en menneskelig målestokk (Gansum et al 1997:13). Arkeologer tenker vekk dagens vegetasjon når man studerer landskapet, da denne vegetasjonen har endret seg gjennom tiden. Man må derfor konsentrere seg om de store hovedformene.

Landskapet forstås slik det utbrer seg fra stedene det vil si lokalitetene, gjennom den menneskelige kroppen. Landskapet blir delt inn i ulike rom, og blir definert ut fra hvordan kroppen forholder seg til landskapsformene. Landskapsrommet er sammensatt av gulv, vegger og tak. De flate områdene utgjør gulvet, mens elementer som åser og fjellvegger danner vegger. Himmelen er taket. Et kriterium for landskapsrom er at det har sammenhengende flate eller gulv. Det er som regel veggene som avgrenser rommet, men det kan også avgrenses ved at gulvflaten blir brutt (Gansum et al 1997:13).

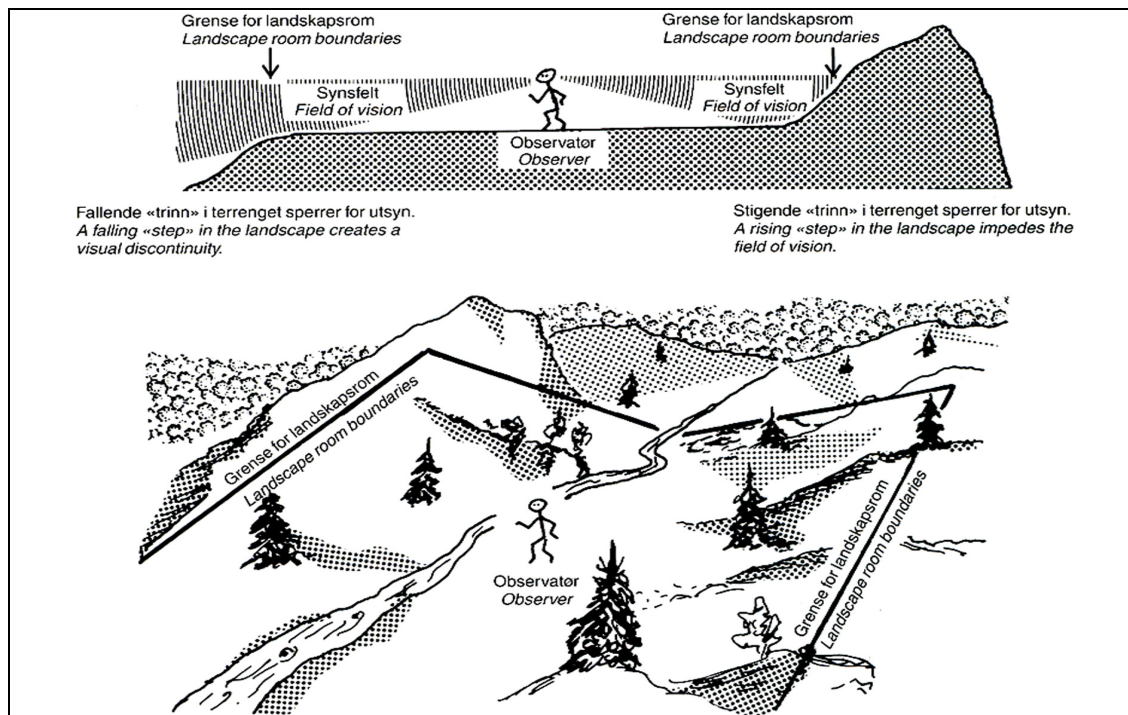

Fig. 1 Landskapsrom (etter Gansum et al. 1997: 13)

Landskapet kan deles opp i storskala og småskala landskapsrom, som inngår i et samspill med hverandre. Et stort landskapsrom vil være sammensatt av flere mindre rom, og disse rommene er igjen mulig å oppdele i mindre enheter. De mindre enhetene vil alltid utgjøre deler av de større og danner til sammen et helhetlig landskap. Disse kan kalles overordnede og underordnede landskapsrom. Landskapsrom er gitt av terrengets former, men hvordan landskapsrommene oppfattes vil være avhengig av hvor de oppfattes fra. Som arkeolog er det vanlig å ta utgangspunkt i kulturminner, og dette vil være strukturerende for hvordan man oppfatter landskapet (Gansum et al 1997:13).

Utsyn fra kulturminnene, beskriver hvordan kulturminnene forholder seg til de omliggende landskapsrom. Det vil ofte være utsyn i en spesiell retning, og mot et spesielt landskapsrom. Kulturminnet vil da henvende seg til dette rommet. Det er ofte mulig å identifisere hvorvidt kulturminnet henvender seg til et nærområde og /eller et fjernområde. Lokaliteten kan henvende seg til et nærområde i form av et landskapsrom, og et fjernområde i form av en horisont (Gansum et. al 1997:14-15). Lokalitetens utsikt vil derfor være av avgjørende betydning, hvorvidt utsikten går helt til horisonten, eller blir stengt av nærvegger (Gansum et al. 1997:15).

Hvorvidt lokalitetene ligger synlig til i landskapet er en kategori som går ut fra hvor en kan se kulturminnet fra. I denne forbindelse kan man også snakke om nærvirkning og fjernvirkning,

som går ut på hvordan lokaliteten eller kulturminnet oppfattes i området (Gansum et al. 1997:15).

Et annet viktig begrep er om lokalitetene er inkluderende. Dette beskriver muligheten for flere kulturminner på samme sted. Noen kulturminner er plassert på små områder der det ikke er plass til flere, og blir da oppfattet som ekskluderende. Hvis det derimot er god plass til flere strukturer vil beliggenheten være inkluderende (Gansum et al 1997:15).

Kritikk av metode og teori

Jeg mener begrepsapparatet Gansum et al. bruker kan kritiseres fordi de er så tydelig forankret i moderne arkitektur. Ved å bruke kategorier og begreper som vegger, tak og gulv tar de utgangspunkt i moderne huskonstruksjoner som ikke nødvendigvis ville gitt mening for fortidens mennesker. Denne kritikken gjelder ikke kun visuell landskapsanalyse men gjelder til en viss grad all forskning som tar i bruk moderne kategorier og fagbegreper. Denne måten å dele inn og betrakte landskapet på kan bli ansett både som en forenkling og som en ”overstyring” av fortidens mennesker og deres verden. Etter mitt syn er bruken av moderne begreper en nødvendighet i forskningen, og dette vil ha både positive og negative følger. Denne typen forskning får ofte betegnelsen *etic*, et begrep som indikerer at den som observerer, det vil si forskeren, blir den som skaper ”de rette” kategoriene og konseptene som blir brukt for å beskrive og forstå og analysere samfunn og samfunnets aktører. Forskeren skaper vitenskapelige teorier som sier noe om grunnene til sosial struktur og sosial endring (Harris 1979:32). Antropologen, eller i dette tilfellet arkeologen, har kraft til å tolke samfunn fra sin plass utenfor samfunnet. Antropologen tenker for seg selv, mens aktørene i samfunnet hun forsker på /observerer er styrt av kulturen de tilhører. Dette kan fort virke som et arrogant forsøk på å sette sin egen virkelighetsforståelse over andres. I dette ligger imidlertid også friheten og muligheten til å skape noe nytt. Nettopp elementet av fremmedgjøring og av følelsen å stå ”utenfor” gjør selvsagte sannheter nye og slett ikke så selvsagte. Dette kan skape ny forståelse og identifisere nye sammenhenger. Forskningsobjektene gjenkjenner ikke alltid forskerens metaforer/kategorier. Dette behøver likevel ikke å bety at forholdet forskeren beskriver ikke eksisterer eller at metaforen/ kategorien ikke gir mening, men at metaforen/kategorien ikke er eksplisitt uttalt av andre enn forskeren (Tilley 1999: 260). Dette vil ha konsekvenser for hvordan vi tolker og forstår fortiden. Når vi tolker fortiden tenker vi med samtidens kategorier. Det vil også si at vi skaper kategorier i fortiden. Dette ville være kategorier fortidens mennesker ikke nødvendigvis ville sett på som sine. Men det betyr ikke at

kategoriene ikke hadde eksistert, det betyr kun at metaforen/kategorien ikke var uttalt.

Kategorier kan finnes selv om de ikke er uttalt, og av og til er det forskeren som identifiserer eller skaper disse kategoriene.

Måten Tilley bruker fenomenologisk teori kan kritiseres for å være for subjektiv og fortellende/tolkende heller enn analyserende. Det er Tilleys forståelse av plassene snarere enn plassenes mening som avdekkes. Men på tross av dette legger han grunnlaget for en fruktbar forståelse av arkeologisk strukturer i samspill med landskapet. Fenomenologisk landskapsforståelse bør forstås ikke som en klar metode, men som et teoretisk rammeverk (Thomas 2006: 57-59)

Jeg vil hevde at en annen viktig kritikk av landskapsanalyse, og da i særdeleshett koblingen mot kroppsfenomenologi, er at det er den personlige og subjektive opplevelsen av landskapet som ligger til grunn for tolkningene. Denne personlige opplevelsen av landskaper vil være knyttet opp til en kulturell kropp. I mitt tilfelle er dette en vestlig, moderne, urban, kvinnelig, med alle bein og lemmer i behold. Det å ensidig ta utgangspunkt i den a-kulturelle, fysiologiske kroppen vil være en enkel og essensialistisk metode som ikke nødvendigvis vil gi objektive resultater. Det er derfor en kobling mellom disse to perspektivene jeg søker å nå, et forsøk på å transcendere den personlige kulturelle bundetheten, og nå en grad av felles forståelses horisont, gjennom kroppens situering/ posisjonering i landskapet.

På tross av denne kritikken av både metode og teori, vil visuell landskapsanalyse og kroppsfenomenologi etter mitt syn kunne gi resultater. På grunn av den kroppslige relasjonen til verden og landskapet vil landskapsanalysen være en metode som vil kunne gi et fruktbart perspektiv på forholdet mellom menneske og landskap i fortiden. Den fellesmenneskelige kroppslige relasjonen til verden gjør tolkning av fortiden mulig. I vårt daglige liv forholder vi oss til vår omverden og dets materialer, på samme måte som menneskene i forhistorien forholdt seg til sin omverden og dets materialer. Forståelsen av at vi alle forholder oss til verden er en måte å aktivt forholde seg til fortiden på. Ikke bare forstår vi, men aktivt forholder oss på samme måte, til den samme verden. Selv på det mest grunnleggende plan i vår hverdag, forholder vi oss til de samme stofflige materialene som tepper, husvære og mat. Denne hverdagsverden følger visse regler, både praktiske naturlover og samfunnsskapte kulturelle normer og regler. Denne kunnskapen bunner ofte i en *kroppslig* forankring i verden, og er ikke gjenstand for bevisst refleksjon. Dette gjelder også innen et forskningsfelt der materialet allerede er formet av våre kategorier og satt inn i en vitenskaplig matrise. Det er vår

erfaring som mennesker med en sansende kropp som gir oss evnen til å tolke arkeologisk materiale og gjenstander (Hastrup 1999:134). Arkeologer tolker således seg selv inn i fortiden ved å bruke sin egen erfaring som menneske for å tolke sporene fra fortiden.

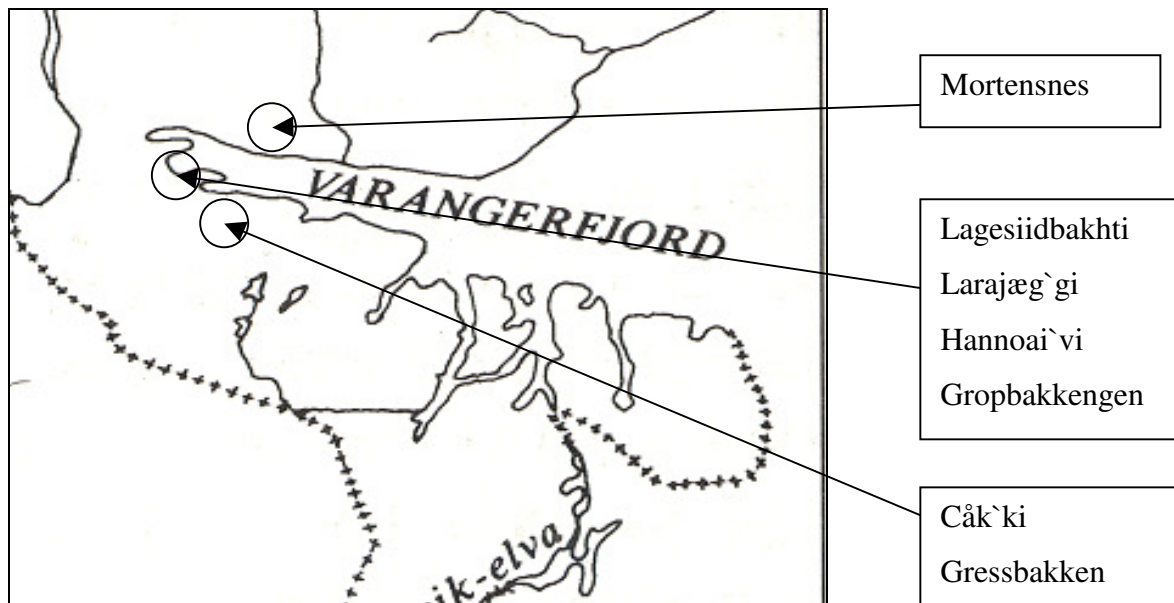
Både visuell landskapsanalyse slik Gansum, Jerpåsen og Keller viser, og fenomenologi her representert ved Tilley, skaffer til veie et begrepsapparat og et teoretisk rammeverk som gjør det mulig å tilegne seg informasjon om fortiden. Jeg vil hevde det er mulig å nå dithen at tolkning av fortidige kulturer er mulig uten å forringe tolkningen til en personlig fortelling, kun skapt av forfatteren /forskeren. Fornektelsen av en objektiv tilnærming betyr ikke at alt blir redusert til personlig subjektivitet. Mening er fundert i det sanslige kroppslige forholdet mellom mennesker og verden, og kunnskap skjer gjennom vår kroppslige bevissthet (Tilley 2004:29).

4 VISUELL LANDSKAPSANALYSE ANVENDT PÅ LOKALITETER FRA ELDRE OG YNGRE STEINALDER

Bruk av visuell landskapsanalyse

Denne oppgaven er i stor grad basert på fenomenologi som det teoretiske fundamentet og metoden på visuell landskapsanalyse. Jeg har adaptert metoden til materiale, og endret fokus på noen av kategoriene. Metoden er særlig god ettersom den skaffer til veie et begrepsapparat som gjør sammenstilling av flere lokaliteter mulig. Å ha de samme variablene på hver lokalitet gjør det mulig å se mønstre i et større materiale. Metodens fokus på det visuelle landskapet slik det utbreder seg fra lokaliteten, muliggjør sammenligning av lokaliteter som er ulike i sin indre struktur og fra ulike perioder.

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på 48 steinalderlokaliteter ved Varangerfjorden i Finnmark. En lokalitet i min oppgave vil si det stedet en eller flere strukturer er plassert. En lokalitet kan bestå av flere strukturer som tufter, teltringer, eller bare noen avslag (minst tre). Det er plasseringen i landskapet jeg fokuserer på. Lokaliteten ligger i all hovedsak på sørsiden av fjorden, i Karlebotnen, med lokalitetene Lagesiibakhti, Larajæg`gi, Hannoai`vi og Gropbakkengen, og ved Nyelv, med lokalitetene Cåk`ki og Gressbakken. Jeg har også foretatt visuell landskapsanalyse på Mortensnes på nordsiden av fjorden. Mortensnes er et velkjent område med et antall lokaliteter fra hele forhistorien samlet på et svært lite område. Mortensnes ligger rett ovenfor enkelte av lokalitetene på sørsiden av fjorden og kan sies å være i samme område. Man ser over til den andre siden av fjorden, og man vil derfor ha en visuell forbindelse, selv om man er atskilt i form av fjorden.

Kart 2. Varangerfjorden med områder som er spesielt viktige i oppgaven.

Antall lokaliteter og hvilke lokaliteter jeg har analysert er bestemt ut fra praktiske hensyn, som tilgjengelighet og avstand. Lokalitetene som er med i denne analysen vil derfor ikke være fullstendig representative for periodene. Antall lokaliteter er ulikt i hver periode, Det må også tas i betraktning at en fullstendig representasjon av lokaliteter ikke vil være mulig, siden flere lokaliteter aldri vil bli funnet og flere lokaliteter vil være ødelagt av menneskelige og/eller naturlige endringer.

I hver fase vil jeg gå nærmere inn på to eller flere landskapsrom, for å vise hvordan lokaliteten forholder seg til rommet. Jeg velger ut både lokaliteter som er tidstypiske, men også de som skiller seg ut. Dette for å klargjøre forskjeller og likheter mellom lokalitetene. Jeg synes det er viktig å beskrive hvordan landskapet utbrer seg fra lokalitetene fra et menneskelig utgangspunkt, og dette beskrivende forholdet kommer best til uttrykk gjennom beskrivende sammenligning mellom de ulike lokalitetene. Av plasshensyn har jeg valgt ut noen lokaliteter for dypere beskrivelse, mens alle lokalitetene er satt inn i tabell der de ulike kategoriene er lagd på bakgrunn av visuell landskapsanalyse. Både kart og bilder er viktige i presentasjonene av materialet. Bildene viser utsikt og vegger slik de fremtrer fra lokaliteten. Kartene viser hvor i landskapet lokalitetene ligger, og deres innbyrdes relasjoner der det er av betydning. Kartene er bearbeidet slik at havnivået er endret etter datidens vannstand. Slik vil det fremtre hvor i forhold til datidens havnivå lokalitetene lå plassert. Jeg har gitt høyere åser en mørkere farge for å vise hvor lokalitetene ligger plassert i forhold til vegger som definerer de ulike rommene. Kartenes høydekurver har kun 20 m kvoter. Dette setter i visse tilfeller

begrensninger der landskapsrommene har vegger som er under 20 meter høye. Små nærvegger vil da ofte ikke fremtre klart på kartene.

Den visuelle landskapsanalysen har funnet sted på de aktuelle lokalitetene. Jeg har notert høyde over havet, og markert lokaliteten på kartet. Jeg har notert hvordan lokaliteten er plassert i terrenget, og beskrevet dennes plassering. Dersom lokaliteten har nærvegger på to eller tre sider har den blitt beskrevet som skjermet, dog litt avhengig av veggens størrelse. Lokaliteten har fått betegnelsen åpen dersom lokaliteten ikke har nærvegger, eller om den kun har små nærvegger til en eller to kanter. Jeg har også definert lokalitetens fjernvegger, og hvor disse ligger i forhold til lokaliteten. Et viktig element i denne oppgaven er hva slags utsikt lokaliteten har. Jeg har gjort et skille mellom boplassene som har utsikt til horisont og de som ikke har utsikt til horisont. Det er også et skille mellom lokaliteter med utsikt over 180° og lokaliteter med utsikt under 180°. Graden av utsikt har som regel sammenheng med hvilket rom lokaliteten henvender seg til. Overordnede rom er identifisert som store rom som flere lokaliteter henvender seg til, og er avgrenset av fjernvegger eller horisont. Nærrum er rom som er definert av nærvegger og som er knyttet opp til en enkelt lokalitet. Om en lokalitet henvender seg til et nærrum eller et fjernrom et hovedskille mellom lokaliteter. Jeg har skilt ut lokaliteter som er plassert på områder så store at de kan ha huset flere lokaliteter på samme sted, og vil si om de har vært inkluderende eller ikke. I redegjørelsen av materiale har jeg også tatt med arkeologisk materiale og tidligere tolkninger av perioden for å gi et helhetlig bilde, for å sette den visuelle landskapsanalysen inn i en kulturell kontekst.

Et sentralt punkt i denne oppgaven er at *alle de visuelle analysene* er foretatt ut fra en *situert kropp*. Det er den fellesmenneskelige kroppen, slik Tilley, med inspirasjon fra Merleau-Ponty, beskriver den, som danner grunnlaget for hva som blir oppfattet som nært, fjernt eller graden av utsikt fra lokaliteten. Alle disse termene og begrepene får sin betydning ut fra kroppen som ved å gå utover sine kulturelle bindinger skaper et rammeverk for forståelse av landskapet.

Eldre steinalder 10 000-5600 BP.

Allerede for 11 000 år siden var kysten og fjordene isfrie i Finnmark, mens innlandet fremdeles var dekket av is (Olsen 1994:25). Kysten og fjordstrøkene ble raskt befolket, trolig av grupper fra sør (Bjerck 1994:45). Menneskene kom nordover langs kysten da innlandet fremdeles var fylt av ismasser. Det er ikke dermed snakk om en massiv innvandring av en stor folkegruppe. Innvandringen kan derfor sees som en relativt langsom prosess, der mindre

grupper av befolkningen foretok lengre og lengre tokt nordover samtidig som kontakten med den opprinnelige gruppen ble beholdt (Fuglestad 2005a: 269-270, Olsen 1994:42).

Eldre steinalder fase 1

Den tidligste fasen av eldre steinalder blir datert fra 10 000 til 9000 BP. Lokalitetene i denne fasen ligger mellom 50 og 73 m o.h. Jeg vil dele denne perioden inn i tre ulike faser for å se variasjonene gjennom perioden.

Eldre steinalder fase 1a. Lokalteter mellom 68-73 m o.h.

Det arkeologiske materialet.

De første sporene etter mennesker kan dateres til ca 10 000 BP. På den tiden stod havet opp til 70 meter høyere enn i dag, og det var kun små landområder som stod over havet og området ville var en skjærgård. Grunnet ismelting og landhevning, var dette en verden i stadig endring, der landskapet forandret seg kontinuerlig.

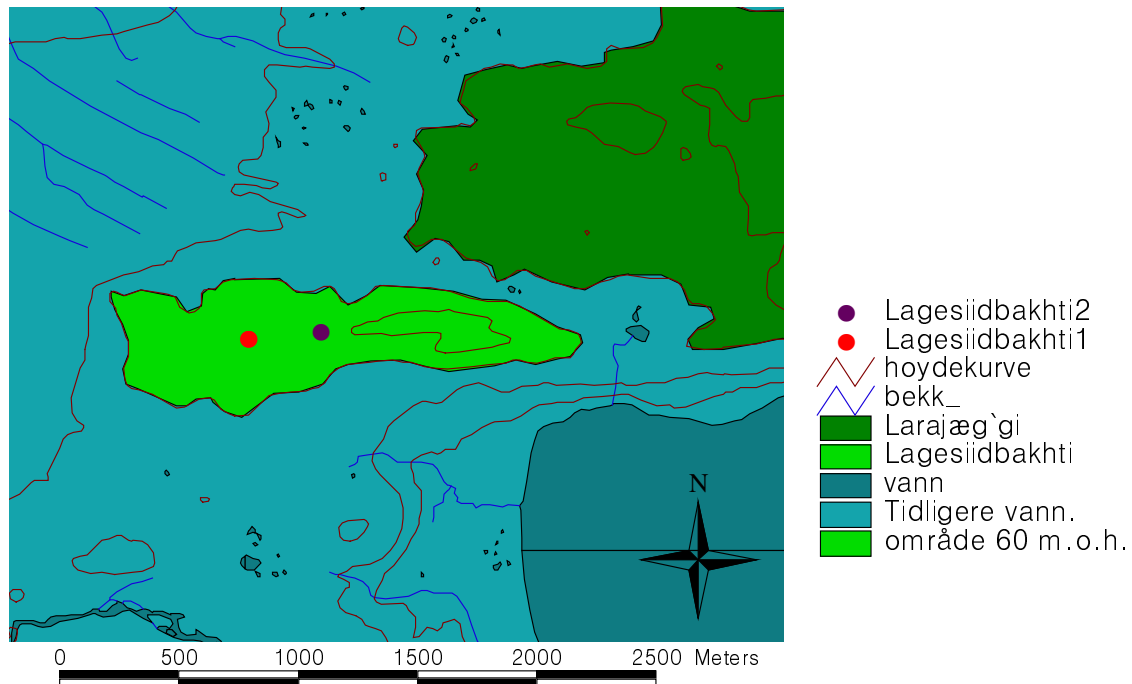
De eldste boplassene i Varanger er situert mellom 73 og 68 m o.h. Disse tidligste lokalitetene rekker over et tidsrom på 200 til 400 år. Det som kjennetegner den første perioden (pionerfasen) i Varanger er de små, åpne lokalitetene, de fleste anlagt på øyer eller holmer. De fleste lokalitetene er åpne boplasser uten synlig struktur. Det er ikke funnet nedgravde strukturer som kan tyde på tufter eller permanente hus i denne perioden, men man har funnet en teltring på Mortensens (Schanche 1988:57,70-72) og på Lagesiidbakhti (Grydeland 2005:43). Dette tolkes som at man kun reiste telt og vindskjul som var beregnet for å vare så lenge gruppen var på det aktuelle stedet og blir videre tolket som uttrykk for høy grad av mobilitet (Olsen 1994:38).

Visuell landskapsanalyse

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på to lokaliteter som ligger mellom 71 og 73 m o.h. (se tabell 2). Jeg vil gå nærmere inn på begge disse lokalitetene som representerer den tidligste fasen i Varangerfjorden.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Lagesiidbakhti 2	73	Fjern rom	Nei	Ja	Veldig god. Mot horisont	Gode havner
Lagesiidbakhti 1	71	Fjern rom	Nei	Ja	Veldig god. Mot horisont	Gode havner

Tabell 2. Lokalteter mellom 71 og 73 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.

Kart 3. Lagesiidbakhti 1 og 2. Havnivået er hevet til 60 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO. Lokalitetene ville ligget på en liten øy, med mulighet til havner på flere sider.

Landskapsrom 1: Lokaliteten Lagesiidbakhti 1

Denne lokaliteten ligger 71 m o.h. på et tidligere eid med mulighet til havn på to sider. En teltring på lokaliteten er utgravd. Teltringen måler ca 3m i diameter Grydeland har foretatt datering på grunnlag av trekull funnet i teltringen som gav dateringen 9940 ± 101 BP (Grydeland 2005:43).

Utsikt mot horisont

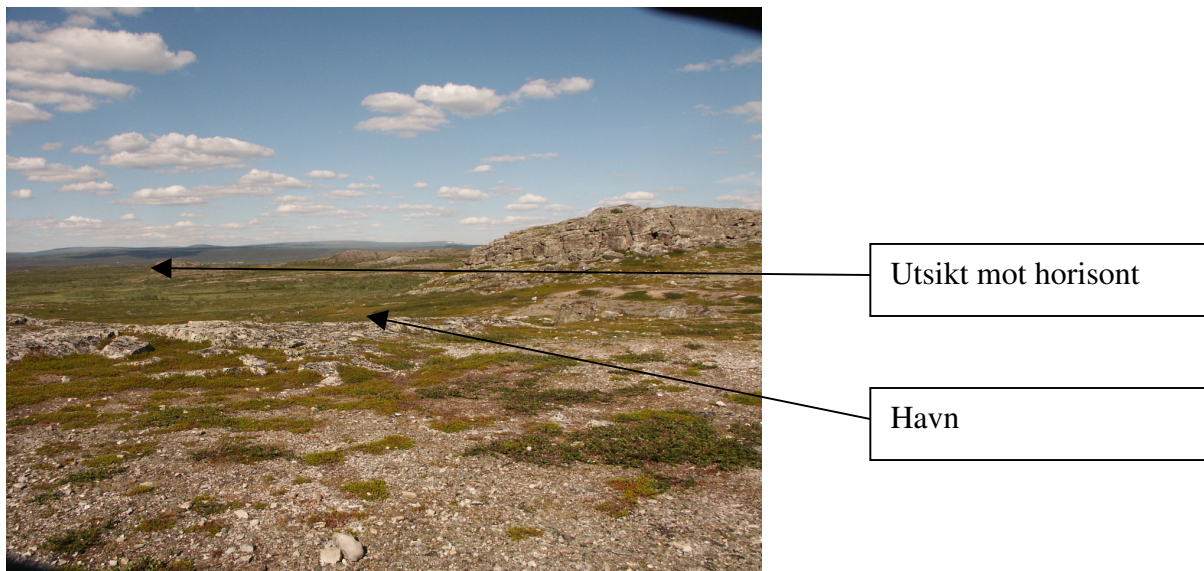
Bilde 1 Lagesiidbakhti 1. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Lokaliteten henvender seg til et stort, overordnet fjernrom. Dette fjernrommet har bestått av hav. Står man på lokaliteten har man utsikt mot horisont. Lokaliteten har lave nærvegger på to sider og god utsikt mot havet i de to andre retningene. Fjellene i bakgrunnen er synlige i horisonten. Lokaliteten ligger på et inkluderende sted i den forstand at det er god plass til flere lokaliteter på samme sted. Lokaliteten er godt synlig fra havet, og har havner til to sider.

Landskapsrom 2: Lokalitet Lagesiidsbakhti 2

Denne lokaliteten ligger 73 m o.h. i nærheten av Lagesiidsbakhti 1. Lokaliteten henvender seg til et overordnet, stort landskapsrom, det samme som Lagesiidsbakhti 1 henvender seg til.

Dette fjernrommet var dominert av havet. Lokaliteten har god utsikt mot horisont. Mot nordøst kommer den antatte havnen. På den andre siden av havnen, mot nordøst, stiger en ganske høy vegg, i form av noen klipper, opp. Havnen kommer inn fra et stort landskapsrom, som tidligere ville vært en del av havet. Åsene i bakgrunnen danner vegger ut mot horisonten. Den nære veggen bak lokaliteten stenger utsikten mot havet mot sør, men ellers ser man havet. Den store veggen på andre siden av havna skygger for utsikten mot havet den veien. Denne lokaliteten er ganske ekskluderende i den forstand at det ikke ville ha vært plass til flere lokaliteter i dette området.

Bilde 2 Lagesiidsbakhti 2. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Eldre steinalder fase 1b. Lokaliteter mellom 60-67 m o.h.

Det arkeologiske materialet

Fra 66 m o.h. (9700 BP) tyder det arkeologiske materialet på at den totale aktiviteten i området begynte å øke. Dette kommer tydelig frem av Grydelands undersøkelse i området, der antall boplasser øker betraktelig mellom 60-67 m o.h. Jeg har foretatt visuell

landslapsanalyse på flere antall lokaliteter i denne perioden sammenlignet med den foregående. Tilsammen har jeg foretatt analyse av 12 lokaliteter i denne perioden.

Grydeland mener på grunnlag av det økte antall lokaliteter å se tendenser til etablering i området, og muligens også opprettelse av territoriale grenser. Denne endringen i materialet fra den første pionerfasen er gradvis, og vitner mer om kontinuitet enn brudd.

Bosetningsmønstrer utover i denne første fasen av eldre steinalder kan kanskje betraktes som semisedentært, og relativt mindre mobilt enn pionerfasen. Økningen av redskapstyper og bruk av ulike råmaterialer i disse redskapene tyder på at menneskene har blitt kjent med området og hvor naturressursene ligger (Grydeland 2007:325-326).

Visuell landskapsanalyse

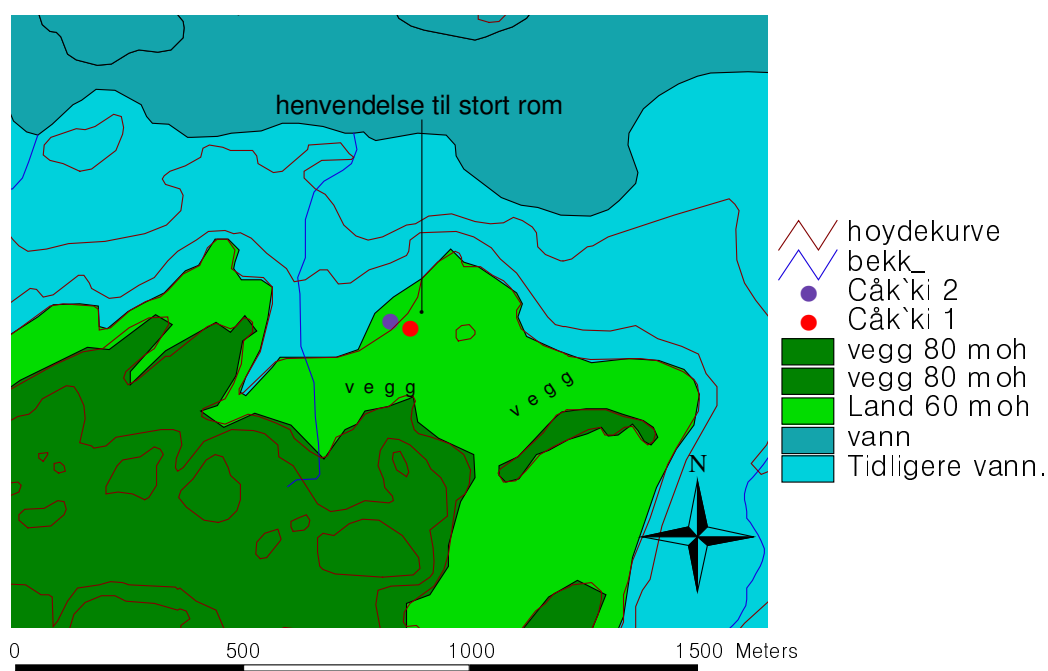
Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på 12 lokaliteter som ligger mellom 50 og 67 m o.h. (se tabell 3). jeg vil gå nærmere inn på fire av lokalitetene, der to og to ligger i samme landskapsrom. Disse landskapsrommene er ulike når det gjelder utsikt og henvendelse. Disse landskapsrommene representerer derfor variasjonen i lokaliseringsfaktorer i denne perioden. På tross av eksemplene som vil bli gjennomgått er overvekten av lokalitetene små lokaliteter som henvender seg til overordnede landskapsrom, med utsikt til horisont.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Lagesiidbakhti 3	67	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner
Larajæg`gi 1	67	Nær rom	Ja	Ja	Mot et lite sund	Gode havner
Lagesiidbakhti 6	66	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner
Hannoai`vi 4	66	Fjern rom	Nei	ja	Mot et stort landskapsrom	Gode havner
Lagesiidbakhti 5	64	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner
Larajæg`gi2	64	Nær rom	Ja	Ja	Mot et lite sund	Gode havner
Veines 2	64	Fjern rom	Nei	Ja	Langs fjorden	Gode havner
Cåk`ki 1	63	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner
Cåk`ki 2	62	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Godhavner
Veines 3	61	Fjern rom	Nei	Ja	Langs fjorden inn mot botnen	Gode havner
Sarretgied`di 1	60	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner
Sarretgied`di 3	60	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Gode havner

Tabell 3. Lokaliteter mellom 60 og 67 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.

Landskapsrom 1. Lokalitetene Cåk`ki 1 og Cåk`ki 2

Kart 4. Cåk`ki 1 og 2. Havnivået er hevet til 60 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO. Lokalitetene ville ligget inntil datidens strand, med nærvegger i form av klipper rundt et lite landskapsrom.

Begge lokalitetene henvender seg til det samme store overordnede landskapsrommet. De ligger åpent til, med godt innsyn. Lokalitetene fokuserer på et stort landskapsrom, med utsikt mot horisont 180°. I motsetning til lokalitetene i tidligere og samtidige faser i eldre steinalder ligger disse lokalitetene derimot i et tydelig definert nærrom. Rommet er klart markert med tydelige nærvegger på to kanter mot nord og sør. Disse veggene er lagd av steile klipper, og gir et spesielt inntrykk, som skiller seg fra andre lokaliteter i fase en av eldre steinalder. Bak lokalitetene reiser det seg en terrasserygg som skjuler utsikten mot øst. Lokalitetene har fri utsikt mot vest og nordvest. Boplassene vender mot vest og nordvest, der man ville ha gode havnemuligheter. Lokalitetene er inkluderende i den forstand at det er plass til flere boliger på dette stedet.

Utsikt mot horisont

Nærvegg

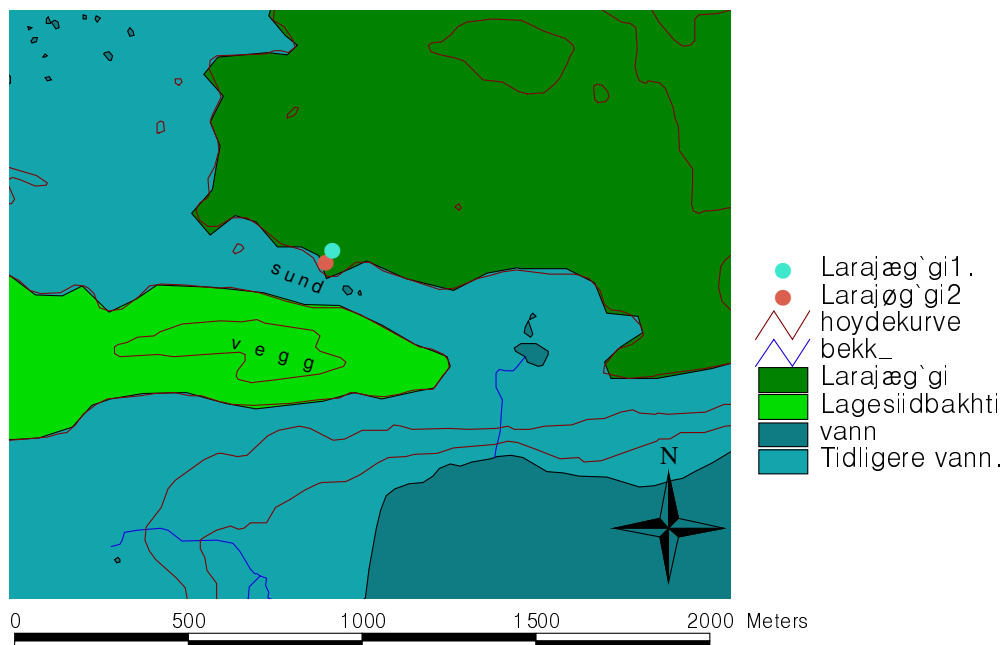
Bilde 3 Cåk'ki 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot nordvest og nærvegg. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO.

Nærvegg

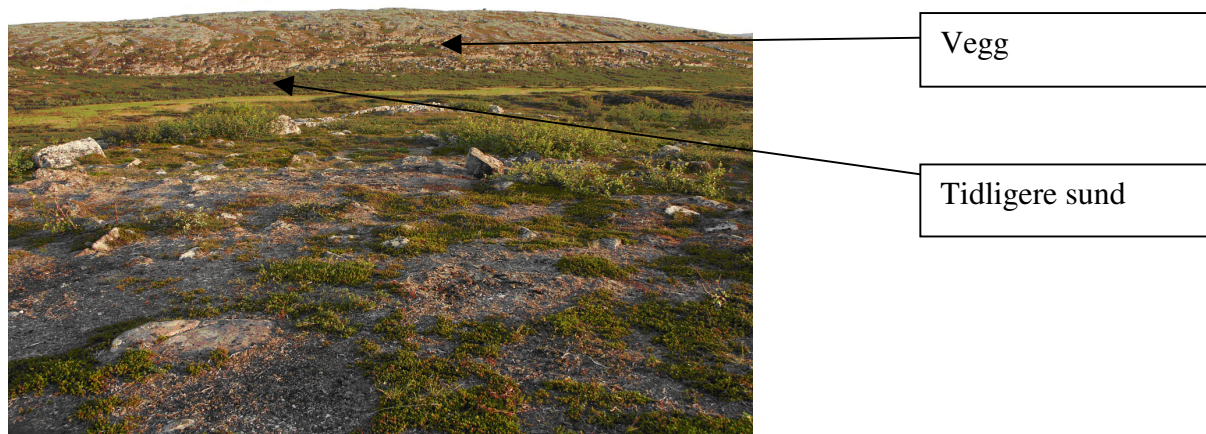
Bilde 4. Cåk'ki 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Klipper danner nærvegg rundt lokaliteten. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO

Landskapsrom 2: Lokalitetene Larajæg`gi 1 og Larajæg`gi 2

Kart 5. Larajæg`gi 1 og 2 ved vannstand 60 m over dagens havnivå. Lokalitetene ligger inntil et sund mellom to åser. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

Larajæg`gi 1 og 2 er to lokaliteter som er situert på en tange, på det som tidligere var en øy. De ligger i nær tilknytning til hverandre, men med noe høydeforskjell. Lokalitetene henvender seg til det samme landskapsrommet. I motsetning til andre lokaliteter fra samme periode henvender ikke disse seg til et fjernrom. Disse to lokalitetene henvender seg til sundet mellom to åser, et nærrom. Åsen på andre siden av sundet, Lagesiidbakhti åsen, gir inntrykk av en markant vegg. Dette er de eneste lokalitetene fra denne perioden som ikke henvender seg til et stort overordnet landskapsrom og illustrerer dermed den store variasjon av boplasser i denne perioden.

Bilde 5. Larajæg`gi 1 og 2. Tatt fra lokaliteten. Den store åsen bak i bildet er Lagesiidsbakhtiåsen og danner en vegg. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.

Bilde 6. Larajæg`gi 1 og 2. Bildet er tatt fra Lagesiidsbakhti åsen og viser hvordan lokalitetene ville ligget på et lite nes ut mot et sund. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO

Eldre steinalder fase 1c. Lokalteter mellom 50-59 m o.h.

Det arkeologiske materialet

Fra 50 – 59 m o.h. (9500-9000 BP) finner man, i følge Grydeland, alle typer boplasser, både hovedboplasser, jaktstasjoner og mindre lokaliteter (Grydeland 2007:234). Grydeland hevder at både pionerfasen og etableringen var de samme folkenes verk, og materialet viser derfor ingen innvandring av en ny gruppe eller etableringen av en ny kultur.

Visuell landskapsanalyse.

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på ni lokaliteter som ligger mellom 50 og 59 m o.h. (se tabell 4). Av disse vil jeg gå nærmere inn på fem lokaliteter som ligger i tre ulike landskapsrom. Disse lokalitetene ligger på samme ås, og i nær tilknytning til hverandre.

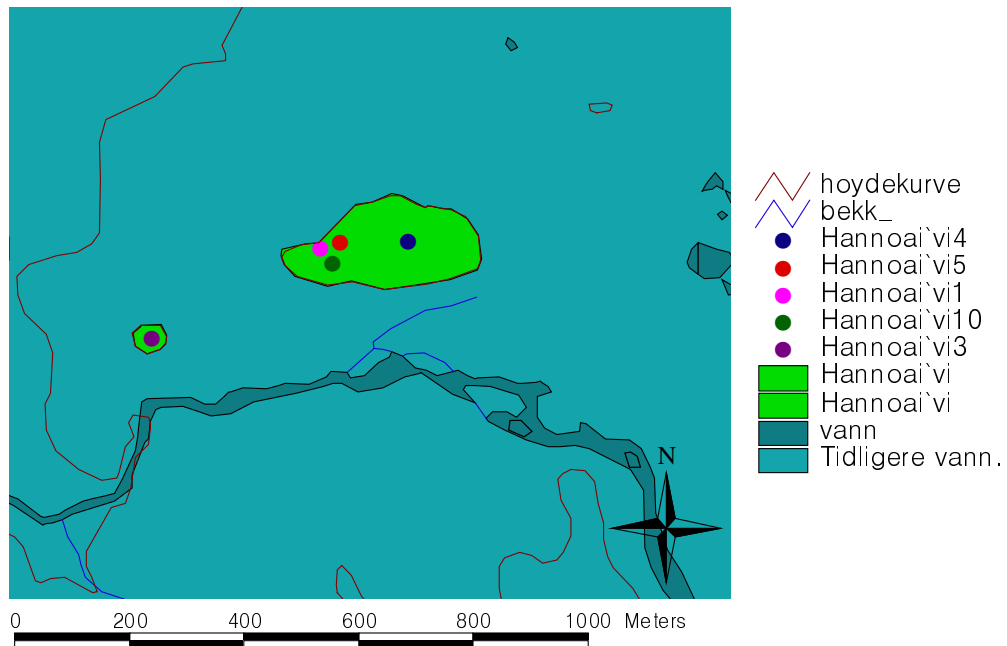
Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
An'karbæloai`vi 1	59	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Gode havner
Hannoai`vi 5	58	Fjern rom	Ja	Ja	Mot et stort landskapsrom	God havner
Sarretgied`di 2	57	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner
Gaicajraggi 3	57	Fjern rom	Ja	Ja	Over fjorden	Gode havner
Veines 4	57	Nær rom	Nei	Ja	Utsikt langs hele fjorden	Havnebasseng
An'karbæloai`vi 2	56	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner
Hannoai`vi 1	56	Fjern rom	Ja	Ja	Mot et stort landskapstrom	Gode havner
Hannoai`vi 3	55	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	God havner
Hannoai`vi 10	53	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Gode havner

Tabell 4. Lokalteter mellom 53 og 59 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.

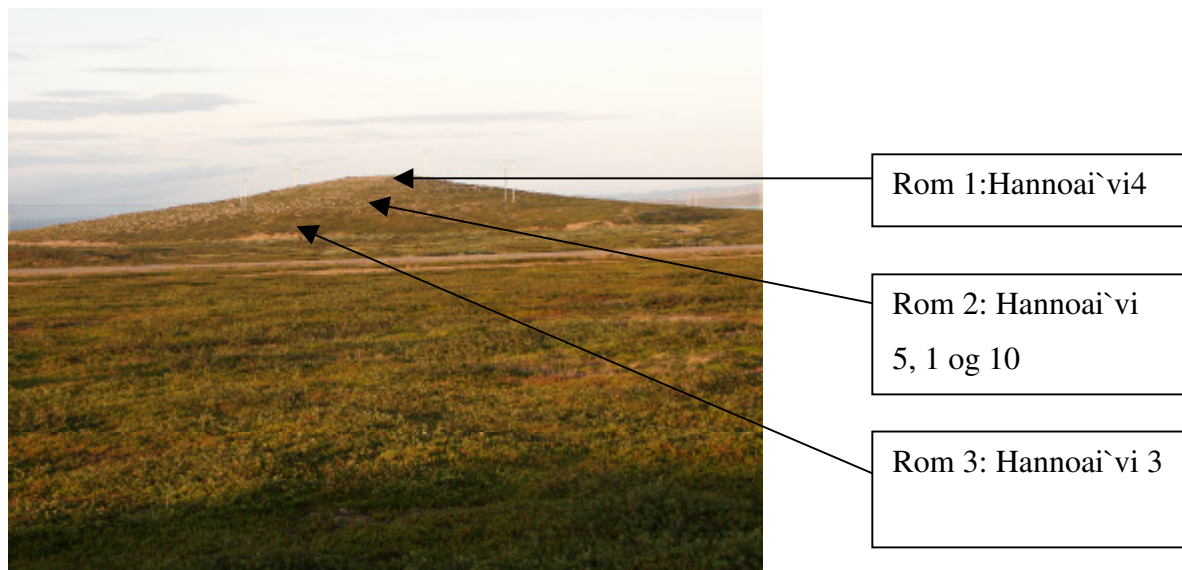
Hannoai`vi

Åsen Hannaai`vi som ligger ved Karlebotnen er et markert landskapstrekk. Den er en nesten sirkulær ås som trer tydelig frem i landskapet. Denne åsen var tidligere en øy, omgitt av vann på alle kanter, og man må ha hatt båt for å komme seg dit. Denne åsen har en rekke lokaliteter. Den eldste ligger helt på toppen, og de yngre ligger nedover åssiden. Åsen ville bli større etter hvert som landhevningen økte utover i perioden, men den vil alltid ha vært en liten øy. Særlig den øverste lokaliteten ville vært lokalisert på et meget lite landområde. Denne åsen ligger i nær tilknytning til Lagesiidbakhti åsen og man kan se fra den ene åsen til den andre. Jeg vil gi en nærmer beskrivelse av lokalitetene på denne åsen, og se hvilke landskapsrom de henvender seg til.

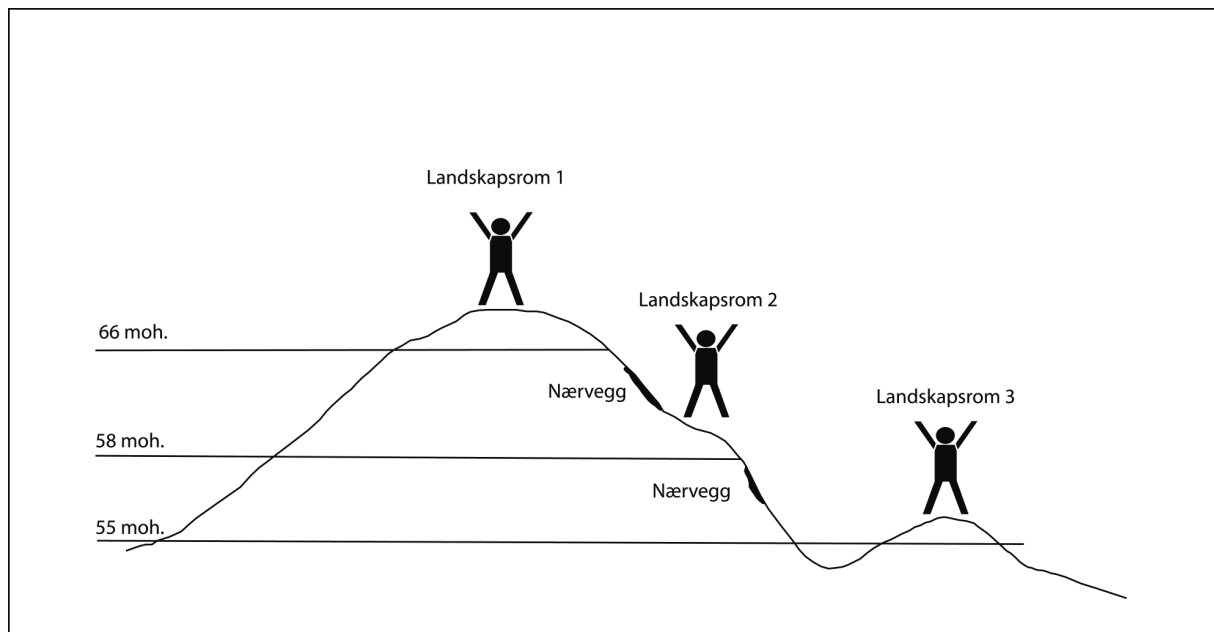

Kart 6. Åsen Hanneøi\vi slik den ville fremstått som en øy, ved 60 m høyere vannstand. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

Bilde 7. Åsen Hanneøi\vi. Denne ville tidligere vært en øy. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO.

Figur 2. Skisse som viser mulige landskapsrom på Hannoai`vi åsen.

Landskapsrom 1: Lokalitet Hannoai`vi 4

Denne lokaliteten ligger på toppen av Hannoai`vi, 66 m o.h. og tilhører derfor en annen "fase" i min organisering av materialet, men jeg tar allikevel med denne lokaliteten i denne sammenfatningen på grunn av lokalitetens plassering på Hannaai`vi åsen. Lokaliteten ligger på toppen av åsen og har fri 360° utsikt til alle kanter. Lokaliteten henvender seg til et stort landskapsrom som avgrenses av fjernvegger, form av åser, mot nordvest, sørvest og sørøst. Mot nord og øst ser man i dag, slik som i tidligere tider, ut fjorden helt til horisonten. Det er veldig god utsikt fra lokaliteten, og den ville vært et meget godt utkikkspunkt. Lokaliteten ligger åpent til, med godt innsyn. Lokaliteten har ingen nærvegger. Siden lokaliteten ligger på toppen av en tidligere øy, ville det vært muligheter for havner langs hele øya.

Hannoai`vi 4 Utsikt
mot horisont

Bilde 8. Hannoai`vi 4. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont fra toppen av åsen. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO.

Landskapsrom 2: Lokalitetene Hannoai`vi 5, Hannoai`vi 1 og Hannoai`vi 10

Dette landskapsrommet består av tre lokaliteter som ligger i nær tilknytning til hverandre. De har samme utsikt, henvender seg til det samme rommet og de ligger på samme måte i landskapet. Lokalitetene ligger på vestsiden av åsen og ligger på veien mot toppen av Hannoai`vi åsen. Denne kollen skygger for utsikten bakover mot øst og danner en bakre vegg. Utsikten mot sidene sør til nord er vid og man ser ut til fjerne åser i horisonten. Åsene på Lagesiidbakhti vil danne fjernvegger mot nord. Disse er fjerne, men ligger ikke i horisonten. Alle de tre lokalitetene har gode havnemuligheter, ligger åpent til og er inkluderende. Lokalitetene har god utsikt mot horisont.

Landskapsrom 3: Lokaliteten Hannoai`vi 3

Denne lokaliteten ligger ikke på selve åsen, men på en liten kolle i tilknytning til selve åsen. Kollen ville vært et lite nes eller en liten øy. Lokaliteten var trolig et veldig flott aktivitetsområde med mange avslag av ulike materialer. Denne lokaliteten henvender seg til den samme bukta mot nordvest og bukta mot sør. Vest for lokaliteten er det god utsikt og åser i horisonten. Selve Hannoai`vi åsen danner en vegg ganske nær. Et sund kan ha blitt dannet mellom denne lokaliteten og selve åsen. Lokaliteten er plassert inkluderende i terrenget og har gode havnemuligheter og ligger åpent til med god utsikt.

Utsikt mot horisont

Bilde 9. Hannoai`vi 3. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot horisont. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse eldre steinalder fase 1

Ved å bruke visuell landskapsanalyse for å undersøke hvordan lokaliteter fra eldre steinalder fase 1 ble plassert i landskapet er det mulig å finne visse mønstre i materialet. Lokalitetene i denne fasen viser store likheter når det gjelder lokaliseringsfaktorer. Av i alt 23 lokaliteter henvender 20 av disse seg til fjernrom, mens bare 3 lokaliteter henvender seg til nærrom. Like stor forskjell finner vi når det gjelder om lokalitetene er inkluderende, der 19 lokaliteter er inkluderende, mens bare 4 lokaliteter ikke er inkluderende. En viktig faktor i dette henseende er at selv om lokalitetene ligger inkluderende til, det vil si at det er plass til flere lokaliteter på samme sted, blir ikke dette benyttet i særlig grad. Det er som regel bare spor etter en eller to teltringer eller tufter. Det kan derfor hevdes at det ikke har vært ønske om større bosetninger på samme sted, selv om området tillater det. Når det gjelder synlighet er overvekten av lokaliteter som ligger synlig og åpent i terrenget meget stor. Alle lokalitetene ligger synlig til i landskapet. I alt 21 lokaliteter har god utsikt, som går mot horisont, mens to lokaliteter ikke har så god utsikt. En overveldende majoritet, i alt 22 lokaliteter, har god havn, noe som vil si at de har flere alternative havner, mens bare 1 lokalitet har kun en havn og da til et havnebasseng. Dette gir et ganske enhetlig bilde som viser seg ut i fra landskapsanalysen. Lokalitetene er situert på små eid eller nes, med mulighet til havner på en eller flere sider, slik at det blir enkelt å legge til i ulike vindretninger. Lokaliteten har meget god utsikt, siden de ligger i små landskapsrom, med lave nærvegger. De henvender seg derfor til store overordnede landskapsrom (se tabell 5).

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
73-68	2	0	2	0	2	0	2	0	2	0
67-60	10	2	9	3	12	0	10	2	12	0
59-50	8	1	8	1	9	0	9	0	8	1
Sum	20	3	19	4	23	0	21	2	22	1

Tabell 5. Sammendrag over lokaliseringsfaktorer i eldre steinalder fase 1.

Denne perioden er også helt klart den perioden med flest lokaliteter representert i denne oppgaven. Hele 23 lokaliteter kommer inn under denne fasen, og er dermed sterkt overrepresentert sammenlignet med antall lokaliteter fra senere faser. Dette kan ha sammenheng med flere faktorer. Det kan være en følge av misforhold i registreringer, som dermed vil gi et skjevt bilde av lokalitetene, eller det kan være tegn på en større bruk av landskapet i tidlig eldre steinalder sammenlignet med senere perioder.

Eldre steinalder fase 2

Den andre fasen i eldre steinalder dateres mellom 9000-7500/7000 BP. Lokalitetene i denne fasen ligger mellom 30 og 49 m o.h.

Det arkeologiske materialet

Olsen setter overgangen til fase to til 9000 BP, som vil tilsvare ca 50 m o.h. I denne perioden endrer klima og vegetasjonen seg, og vi finner blandingsskog bestående av bjørk og furu. Dette utjevner tidligere forskjeller mellom den ytre kysten og indre fjordstrøk, og kan videre ha ført til at flere ressurser kunne bli utnyttet uten lange vandringer. Bosetningen i denne perioden er fremdeles konsentrert langs kysten. Enkelte funn fra Pasvik og Virdnejavri tyder likevel på en viss sesongvis utnyttelse av innlandet. Bortfallet av skiveøkser og store tangespisser støtter opp under teorien om at spesialiseringen av maritime ressurser på den ytre kysten ikke lenger spiller en like viktig rolle. Typologiske elementer i denne perioden er mikroflekker, koniske og sylindriske flekkekjerner og mikroflekker innsatt som egger i harpunen, mens tangespisser og skiveøkser avtar (Olsen 1994: 31-39).

I begynnelsen av fase to er tuftene vage og uten klart markerte voller, men på slutten av fasen vitner tuftene om torvhus. Funn fra tuftene er konsentrert rundt sentrum av tuften, og dette kan tolkes som at aktiviteten har vært begrenset og situasjonsbetinget. Dette taler for at husene kun har blitt brukt for visse formål, ikke gjennom hele året (Olsen 1994:38, Schanche 1988:149). Fremveksten av torvhus kan være et resultat av redusert mobilitet med fastere flyttestrukturer der man vender tilbake til de samme sesongboplassene. Dette kan tyde på økende grad av bofasthet og / eller fastere strukturering av flyttemønstre. Hustuftene kan også ha fungert som territoriale markører over et område når gruppen ikke var der (Schanche 1988:184). Hustufter og arkeologisk materiale tyder på liten sosial differensiering, da alle hustufter er av relativ lik størrelse, og man ikke har funnet ”typiske” statussymboler i noen av husene (Olsen 1994:44). På Sælneshøgda, Karlebotn, har man funnet tre markerte hustufter (Simonsen 1961:27-42). På Slettnes og Mortensnes er det hustufter som er mindre nedgravd og uten steinsatt ildsted (Schanche 1993:7).

I denne perioden ser man også en nedgang i antall boplasser. Og det blir vanskelig å skille ut klare boplasstyper. Hovedboplasser synes å bli borte og det er ikke mulig å finne spesialboplasser (Grydeland 2007:326).

Grydeland hevder man ser sporene av et bosetningsmønster der de tilbrakte vinteren i innlandet, våren og tidlig sommer på øyene i Varanger og sen sommer og høst ved fjordbotnen og langs elvene (Grydeland 2005:71). Et viktig forhold i denne sammenhengen er de elementene som ikke endres. Små runde teltringer og tufter, den nære tilknytningen til havet, og lokalitetens topografiske verdier. Gjennom hele eldre steinalder er lokalitetene situert på åpne, vindfulle steder med god utsikt til havet. Øyer og lignende er foretrukket, og de er situert på vel drenert grunn av småstein og grus (Grydeland 2005:69).

Visuell landskapsanalyse

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på ti lokaliteter fra fase to eldre steinalder (se tabell 6). Jeg vil gå nærmere inn på tre av lokalitetene fra denne fasen. To av disse lokalitetene ligger i samme landskapsrom og alle tre ligger i nær tilknytning til hverandre.

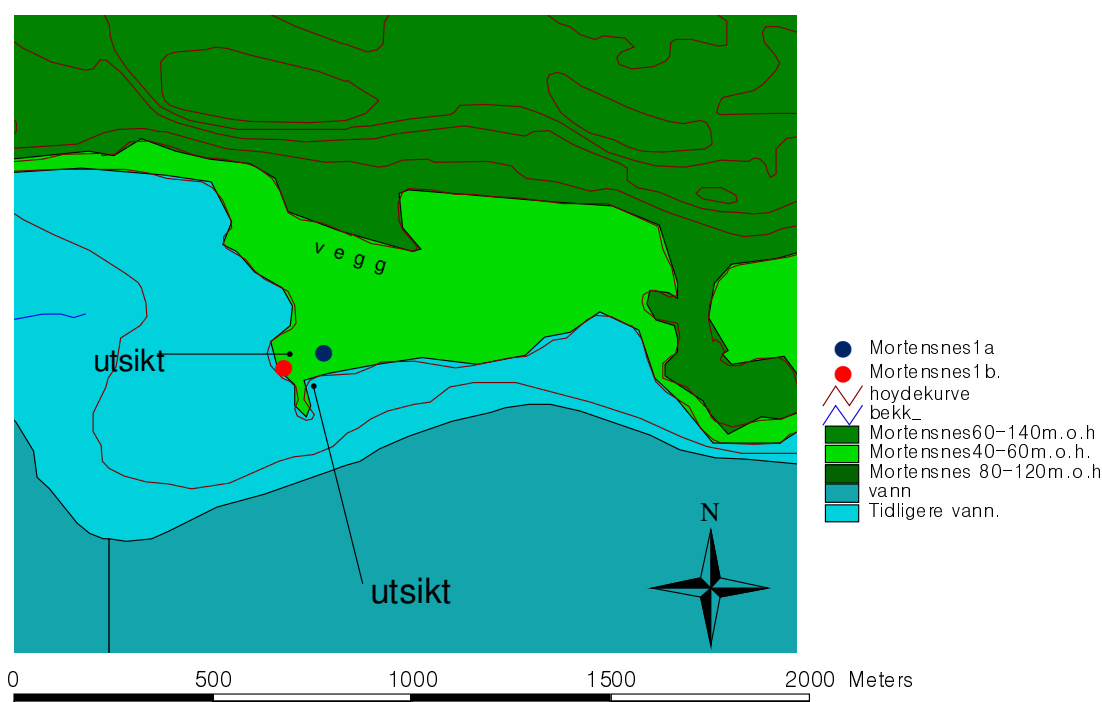
Navn	Mo.h.	Henvend.	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Hannoai`vi 2	48	Nær rom	Ja	Ja	Ikke god utsikt	Havnebasseng
Hannoai`vi 13	47	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	I bukt
Hannoai`vi 12	46	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	God havner
Hannoai`vi 11	45	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Gode havner
Mortensnes 1a	45	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner
Mortensnes 1b	43	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden.	Gode havner
Mortensnes 1c	43	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner
Veines 5	42	Nær rom	Nei	Ja	Mot horisont	Gode havner
Nyelv 2	38	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner
Nyelv 1	36	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner

Tabell 6. Lokalteter mellom 30 og 49 m o.h. og deres lokaliseringfaktorer.

Mortensnes

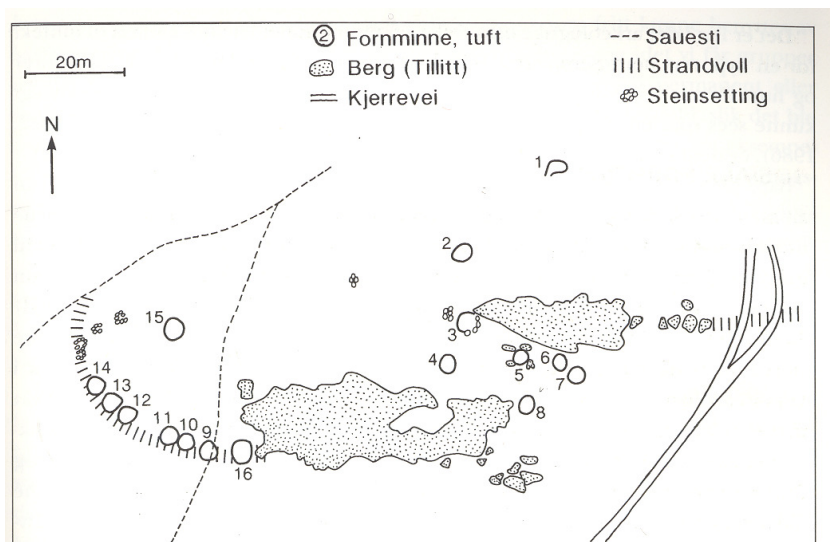
Mortensnes er et unikt område i norsk arkeologisk forskning. Dette er et område med fornminner fra hele forhistorien, fra eldre steinalder frem til nyere tid. Disse sporene etter fortiden ligger i et begrenset område som i stor grad er urørt av nåtiden. De materielle restene ligger i et skrånende terreng der de eldste sporene ligger øverst og de yngre lavere i terrenget. Materialet følger strandlinjene slik at den romlige fordelingen slik sett blir også en fordeling i tid. Jeg vil vise hvordan ulike landskapsrom trer frem utover i perioden.

Landskapsrom 1: Lokalitetene Mortensnes 1a og Mortensnes 1b

Kart 7. Mortensnes 1a og 1b. Lokalitetene ville ligget på et nes, med utsikt til et stort landskapsrom. Havnivået er hevet til 40 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

Lokalitetene Mortensnes 1a og 1b ligger i samme landskapsrom, og disse har flere hustufter. Schanche identifiserer disse lokalitetene som felt R9 (Schanche 1988:57-58). Dette feltet består av 16 registrerte hustufter. Flere av tuftene ligger på rekke langs en strandvoll, mens andre ligger inntil og mellom lave bergknauser. Plasseringen tyder på at i hvert fall noen av tuftene har blitt brukt samtidig. Tuftene ligger på et tidligere nes. Tuftene er vage, og tegner seg som grunne forsenkninger, med dybder på 2-5 cm. Stein langs kanten kan avgrense tuften. Strukturene er derfor også blitt tolket som teltkonstruksjoner. Formene er sirkulære, eller tilnærmet sirkulære, med en diameter på 3-4,5 m (Schanche 1988:57-58, fig 13). Med utgangspunkt i strandforsyningslinjen vil Schanche anslå en varighet av denne boplassen til maksimalt 200 år, noe som betyr at flere hus kan ha vært samtidige (Schanche 1988:128). Om disse strukturene var bebodd samtidig, tyder det på en boplass der flere familier har vært samlet for felles handlinger en bestemt tid. Dette tolkes videre som et uttrykk for et mer konsolidert samfunn med sterkere gruppetilhørighet (Olsen 1994:42, Schanche 1988:57, 72, 128).

Figur 3. Skisse over Mortensnes felt R 9, Mortensnes 1a og 1b. (etter Olsen 1994: 43)

Mortensnes 1a og Mortensnes 1b ligger i et stort veldefinert rom. Lokaliteten henvender seg mot sjøen og et stort landskapsrom. Lokalitetene har utsikt til horisonten utover fjorden mot sørvest. De ligger på en stor flate og er inkluderende. Mot nord ser man en stor og dominerende vegg som preger og avgrenser hele det store overordnede landskapsrommet, og som retter utsikten til horisont til vest og øst. Denne veggen preger ikke bare denne lokaliteten, men er et synlig og markert element i hele området. Denne veggen vil være en fjernvegg, men en dominerende sådan. Det er også fjernvegger på andre siden av fjorden, men disse vil ligge i horisonten og ikke være så dominerende i formingen og oppfattelsen av landskapsrommet. Lokalitetene ligger også i et nærrom som avgrenses av små nærvegger til øst og vest.

Dominerende fjernvegg

Bilde 10. Mortensnes 1a og 1b. Tatt fra lokaliteten. Utsikt ut fjorden, med vegg i kant av bilde. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

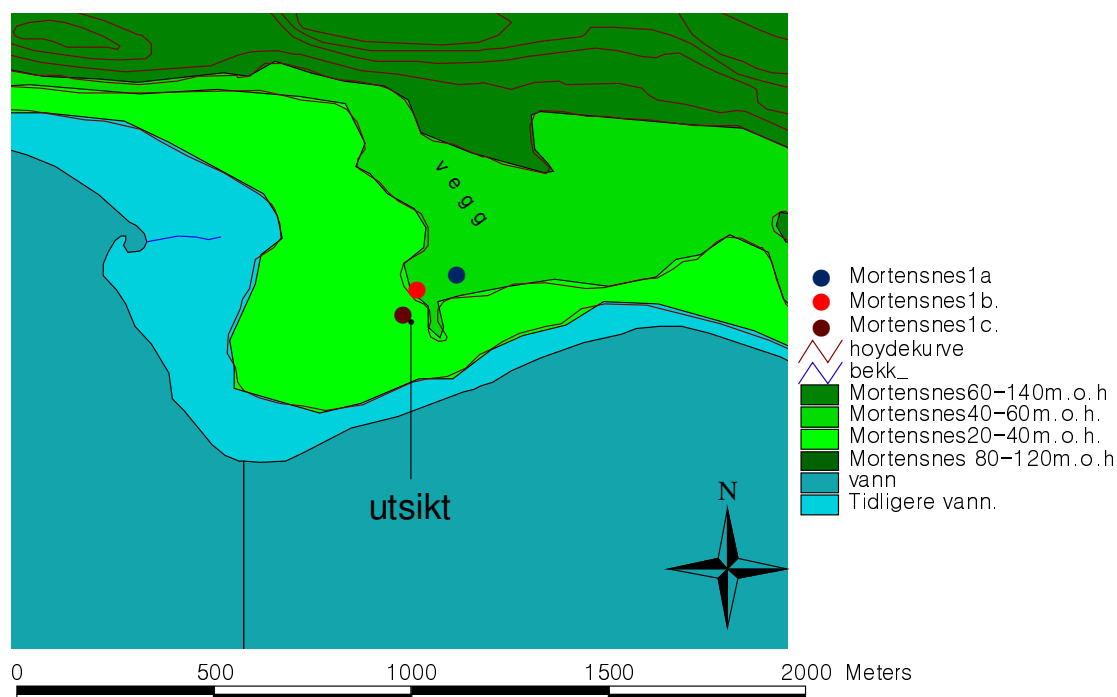
Åser i horisont. Andre
siden av Varangerfjorden

Bilde 11. Mortensnes 1a og 1b. Tatt fra lokaliteten. Utsikt ut fjorden, med vegger i horisont. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO

Landskapsrom 2: Mortensnes 1c

Dette feltet består av flere tufter der en av tuftene er utgravd. Tufta er datert til ca 6500 f. Kr. I sentrum ble det funnet spredte trekullrester og en del avslag og redskaper. Redskapene er laget av finkornet stein, med bruk av flekketeknikk. Tuftene er litt mer nedgravde, sammenlignet med tufter fra tidlige perioder, og har lave valler i ytterkant. Dette kan derfor ha vært mer solide konstruksjoner, sannsynligvis torvgammer. Utgravninger viste at det trolig har vært heller som en del av veggkonstruksjonene, som også er kjent fra nyere samiske gammer, for å holde veggtorva på plass (Schanche 1993:7).

Kart 8. Mortensnes 1c. Ligger på terrassen under Mortensnes 1a og 1b. Havnivået er hevet til 20 m over dagens havnivå. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

Disse tuftene ligger i et mye mindre landskapsrom og henvender seg til en helt annen kant. De ser utover horisonten til vest. Like nedenfor/bortenfor tuftene kommer det inn en liten havn med lave steinvegger på to kanter mot nord og sør og den går ut mot fjorden i vest. Tuftene henvender seg helt klart i denne retningen. Tuftene ligger i et fint lite rom med nærvegger på tre sider. Disse veggene er lave forhøyninger i landskapet dannet av fjellet. Men selv i dette lille rommet har man en klar følelse det store rommet med de klart definerte veggene til nord. Man har også føling med de fine veggene i sør på andre siden av fjorden. Disse store veggene danner klare linjer mot horisonten. Utsikten mot vest er mot Varangerbotnen og her ser man langt innover mot horisonten. Man kan ikke se utover fjorden. Plassen er inkluderende med gode havnemuligheter og åpen kun fra vest.

Bilde 12. Mortensnes 1c. Tatt fra lokaliteten. Nærvegg og fjernvegg rommer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse eldre steinalder fase 2

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på til sammen 10 lokaliteter fra fase to i eldre steinalder. Av disse henvendte 8 lokaliteter seg til fjernrom, mens bare 2 lokaliteter henvendte seg til et nærrom. 9 lokaliteter ligger inkluderende til i landskapet, og alle 10 lokalitetene ligger synlig til i landskapet. 9 lokaliteter har god utsikt, og 8 har god havn. Dette gir et ganske entydig bilde, der en stor overvekt av lokalitetene ligger åpent og synlig til, med god utsikt og henvender seg til et fjernrom (se tabell 7). Sammenlignet med den foregående perioden ser vi at disse verdiene er meget like.

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
49-30	8	2	9	1	10	0	9	1	8	2
Sum	8	2	9	1	10	0	9	1	8	2

Tabell 7. Sammendrag over lokaliseringsfaktorer i eldre steinalder fase 2.

I eldre steinalder fase 2 er den største og mest markante endringen i denne oppgaven den tilsynelatende nedgangen i antall lokaliteter i forhold til den foregående fasen. Dette kan være knyttet opp til lokalitetene i denne fasen har vært vanskeligere å lokalisere, og ar det derfor er et misforhold i representasjonen av lokaliteter i de ulike fasene i denne oppgaven. I denne fasen registrerer imidlertid Grydeland (2005:57) en generell nedgang i aktivitetsnivå, som vil

si en nedgang av boplasser og generell materiell kultur. Nedgangen i antall lokaliteter i denne oppgaven kan derfor sees som en konsekvens av generell endring i fasen. I denne sammenhengen er det interessant at det relative forholdet mellom de ulike lokaliseringsfaktorene er like sammenlignet med eldre steinalder fase 1.

Et annet interessant element i denne fasen er at man nå ser flere tufter på samme sted, representert ved blant annet Mortensnes 1a, Mortensnes 1b og Mortensnes 1c. Valget med å legge lokaliteten på inkluderende steder blir her utnyttet, ved å legge flere boliger ikke bare på samme sted, men en del av disse boligene var trolig også samtidige. Samtidig ser man en økning av nedgravde tufter. Disse tolkes som en konsolidering av landskapet, der boliger kan ha fungert som sosiale markører. Likevel ser vi ingen endringer i lokaliseringsfaktorer sammenlignet med fase 1 i eldre steinalder.

Eldre steinalder fase 3

Den siste fasen av eldre steinalder dateres fra 7500/7000 BP- 5600 BP (6500-4500 f. Kr). Lokalitetene i denne fasen ligger mellom 25 og 30 m o.h.

Det arkeologiske materialet.

Typologiske elementer som kjennetegner perioden er tverrspisser som er fremstilt av avslag, ikke flekker. Flekketeknikken opphører, og dermed forsvinner også flekkekjerner. I denne perioden ser man også tilkomst av slipte steinredskaper, især økser av skifer og grønnstein (Olsen 1994:33-35). Olsen knytter overgangen til opphøret av mikroflekker og økningen i bruken av kvart. Ved overgangen til fase tre (30 m o.h.) noterer Olsen at kvarts blir det viktigste råmateriale (Olsen 1994:33).

Bosetningen langs kysten kjennetegnes av tufter. På Mortensnes finner man i denne perioden tufter som er store og klart markerte (Schanche 1988:57-60). Dette er likevel ikke et entydig bilde på helårig bosetning. Møddingene fra Mortensnes tyder på dominans av maritim føde som finnes om våren og sommeren og tyder dermed på sesongbosetning. Mødding med organisk materiale fra Mortensnes fra 5770 ± 190 BP tyder på utnyttelse av marine ressurser slik som sel, fisk og sjødyr. Man kan derfor tolke materialet som spor etter mobile jeger og sankergrupper, som flytter mellom to eller flere sesongboplasser, i tillegg til ulike bi-stasjoner (Olsen 1994:39-41).

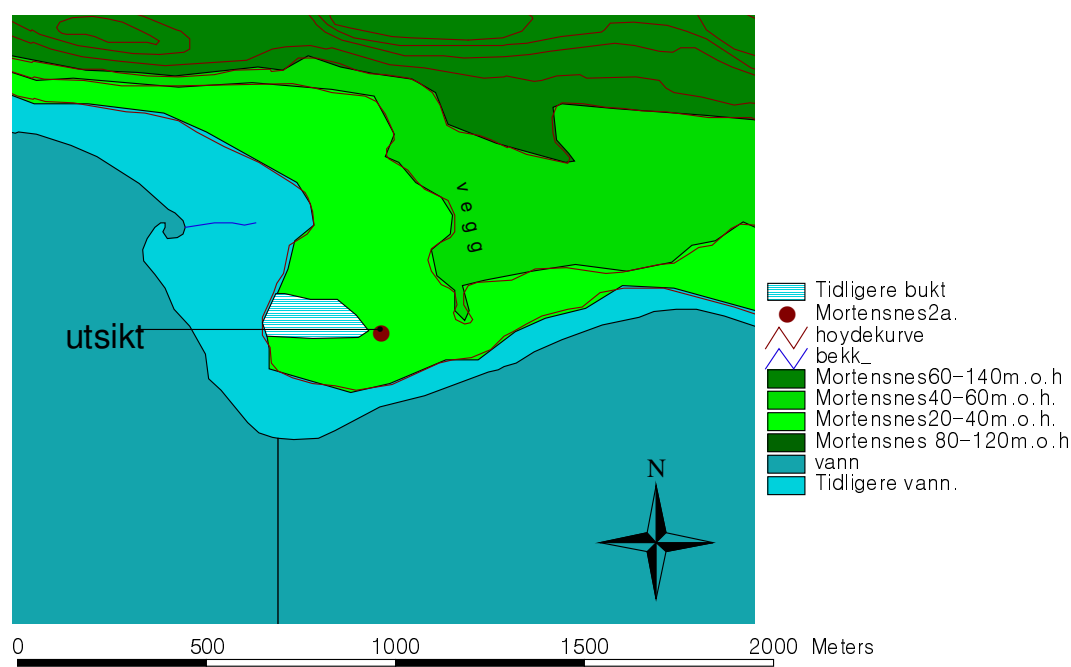
Visuell landskapsanalyse

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på tre lokaliteter fra fase tre eldre steinalder, og de ligger mellom 26 og 30 m o.h. (se tabell 8). Av disse vil jeg gå nærmere inn på en lokalitet. Denne ligger i det samme overordnende landskapet som de tidligere gjennomgåtte lokalitetene fra fase to, men henvender seg til et annet landskapsrom, og har en annen utsikt.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Gressbakken 2	30	Fjern rom	Ja	Nei	Utover fjorden	Gode havner
Mortensnes 2a	29	Nær rom	Nei	Nei	Mot Varangerbotnen	Havnebasseng
Låk 2	26	Fjern rom	Nei	Ja	Til et stort rom ut fjorden	Gode havner

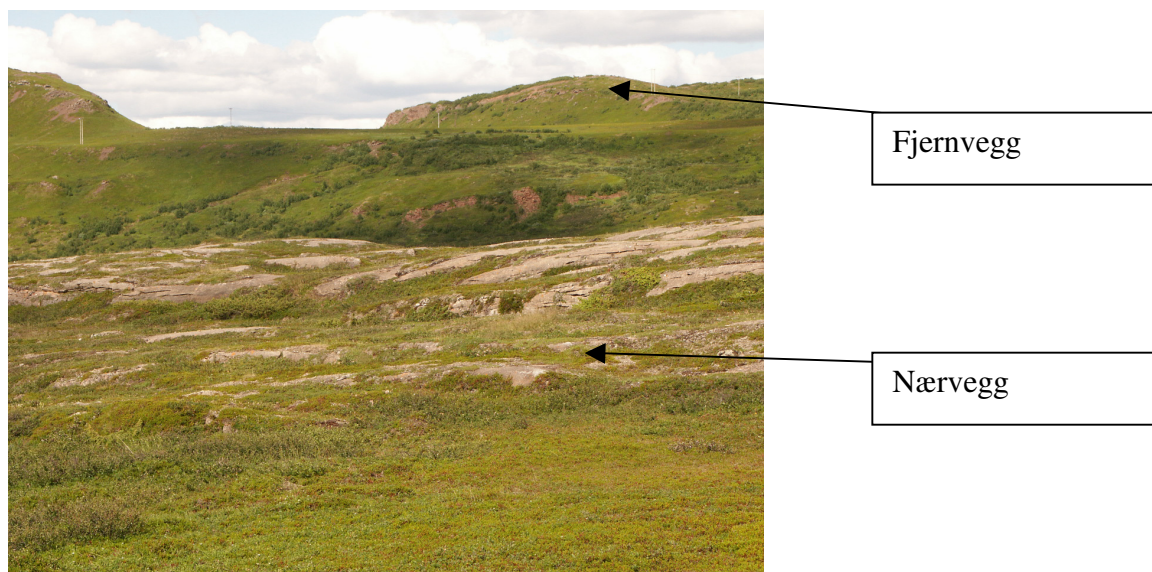
Tabell 8. Lokaliteter mellom 26 og 30 m o.h. og deres lokaliseringsfaktorer.

Landskapsrom 1: Lokalitet Mortensnes 2a

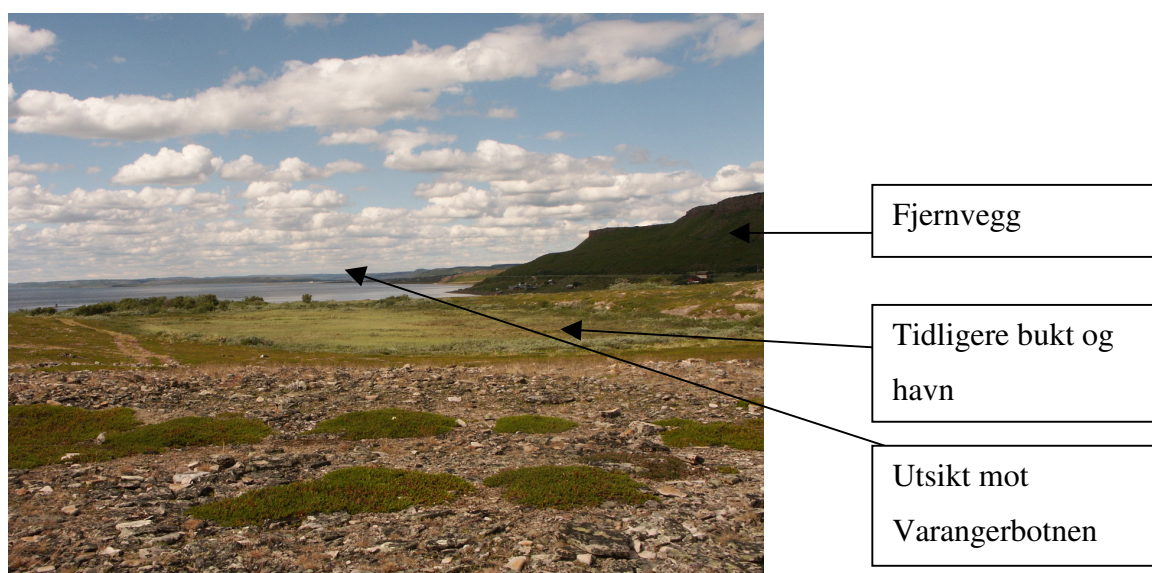

Kart 9. Mortensnes 2a. Havnivået er hevet til 20 m over dagens havnivå. Skravert felt ville vært en tidligere bukt, som nå er en myr. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

Denne lokaliteten har en liten tuft som ligger på en mindre terrasse. Lokaliteten ligger fint i et veldig lite landskapsrom, og henvender seg til dette nærrømmet og havnebassenget til dette rommet. Lokaliteten er omgitt av små og lave vegger. Litt bak lokaliteten er det en tydelig og dominerende fjernvegg, dette er den samme veggen som tidligere. Denne veggen påvirker og definerer rommet lokaliteten ligger i. Veggene på andre siden av fjorden er tydelige og lager en vegg. Mot vest ligger det et lite basseng med gode havnemuligheter. Lokaliteten er ikke inkluderende og ligger ganske skjult i terrenget.

Bilde 13. Mortensnes 2a. Tatt fra lokaliteten. Fjernvegg og nærvegg rommer inn landskapsrommet. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO.

Bilde 14. Mortensnes 2a. Tatt fra lokaliteten. Viser utsikt mot vest, mot Varangerbotnen, ut over den tidligere bukta. Ved Ingrid Fuglestedt, UiO.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse fase 3

I denne siste fasen av eldre steinalder har jeg foretatt visuell landskapsanalyse på tre lokaliteter for å undersøke hvordan disse lokalitetene relaterer seg til landskapet. Den visuelle landskapsanalysen viser at av tre lokaliteter henvender to av disse seg til fjernrom. Derimot ligger kun en av disse tre inkluderende til, og to av lokalitetene ligger skjermet, det vil si ikke synlig i landskapet. Alle lokalitetene har god utsikt. To av lokalitetene har havn til flere sider, mens en av lokalitetene har havnebasseng (se tabell 9).

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
30-25	2	1	1	2	1	2	3	0	2	1

Tabell 9. Sammendrag over lokaliteter i eldre steinalder fase tre.

Sammenfatning av den visuelle landskapsanalysen av eldre steinalder

Med utgangspunkt i den visuelle landskapsanalysen ovenfor vil jeg hevde at lokaliseringsfaktorene er stabile gjennom hele eldre steinalder. Lokalitetene i eldre steinalder er i hovedsak situert på små øyer og nes og henveder seg til et stort, overordnet landskapsrom. Jeg vil beskrive dette rommet som et "havskap" enn et "landskap", da det er havet som er den dominerende faktoren. Lokalitetene har som regel flere havner. En stor overvekt av lokalitetene henvender seg til et overordnet fjernrom. Det er kun i fase tre at overvekten av lokalitetene henvender seg til et nærrom, og i denne perioden er det få lokaliteter og kun en liten overvekt. De fleste lokalitetene er inkluderende, selv om det ikke nødvendigvis er mange strukturer på en lokalitet. Lokalitetene ligger synlig/åpent til i landskapet og de fleste lokalitetene har god utsikt, utsikt til horisont (se tabell 10).

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Havner	Basseng
Fase 1	20	3	19	4	23	0	21	2	22	1
Fase 2	8	2	9	1	10	0	9	1	8	2
Fase 3	2	1	1	2	1	2	3	0	2	1
Sum	30	6	29	7	34	2	33	3	32	4

Tabell 10. Sammendrag over lokaliteter i eldre steinalder.

Yngre steinalder 4500-1800 f. Kr.

Yngre steinalder strekker seg over en periode på 2700 år, og viser store endringer opp gjennom perioden. Det er ofte et stort spørsmål om hva som skiller yngre steinalder fra eldre steinalder. Det er ikke påvist endring i ressursutnyttelse. Et maritimt orientert subsistensgrunnlag dominerer derfor også i yngre steinalder. Fremdeles er maritim orientering, med jakt og fangst ressurs tilgangen. Arkeologisk sett får man fra yngre steinalder rikere og bedre kildegrunnlag. Grunnet flere og bedre utgravinger og gunstigere bevaringsforhold for organisk materiale, har arkeologene flere kilder å basere sine analyser på (Olsen 1994:49). Det som er sentralt i forhold til min oppgave er de endrede lokaliseringsfaktorene man ser i yngre steinalder i forhold til eldre steinalder. Boplassene blir plassert i lune viker og sund, og samtidig ser man fremveksten av større hus, ofte plassert flere sammen i store ”landsbyer”.

Yngre steinalder fase 1

Det arkeologiske materialet

Yngre steinalder fase 1 kan dateres til 4500- 3700 f.Kr. Denne første perioden kjennetegnes med flatehogde steinredskaper med spiss basis. I Varangerfjorden finner man også kamkeramikk av Saraisniemi 1- type. Kamkeramikken forekommer kun i Varangerfjordområdet. Det er imidlertid forskjeller mellom nord og sør av Varangerfjorden. Boplassene på nordsiden, slik som Mortensnes, er karakterisert av flatehogde spisser, hustufter av tilnærmet Karlebotn type og et ganske stort innslag av skiferkniver, men derimot ikke noe keramikk (Olsen 1994:53-54). Boplassene på sørsiden av fjorden, slik som ”Lossoas hus” i Nyelv, mangler hustufter, har få skiferartefakter, men derimot store mengder keramikk (Olsen 1994:66). Boplassene på sørsiden av fjorden har et redskapsinventar og bruk av steinråstoff som ligner innlandsboplassene i Pasvikdalen. En tolkning vil derfor være at det i indre del av Varangerfjorden fantes to grupper med ulikt bosetningsmønster, der boplassene på sørsiden vitner om et kyst- innland bosetningsmønster. Mens boplassene på nordsiden av fjorden vitner om en mer konstant kystbosetningsmønster (Olsen:1994:66).

I periode 1 finner man ensartet materiell kultur preget av små hus og åpne boplasser. Dette tolkes ofte som tilhørende små, egalitære og mobile jegersankergrupper. Kamkeramikken i Varanger blir stående som en kontrast til dette synet. Kamkeramikken tillegges sosiokulturell betydning i den forstand at den kan ha fungert som sosialt differensierende mellom de ulike gruppene på hver sin side av fjorden. Gruppeidentitet blir ofte markert i kontaktsoner, og da

spesielt i områder der ulike grupper kan ha utnyttet de samme ressursene. Keramikken kan ha fungert som en sosial markør for gruppen på sørsiden av fjorden som trolig har pendlet mellom innland og fjorden, i kontrast til gruppen som har holdt til på nordsiden av fjorden og lengre ute ved fjorden. I denne sammenheng er det interessant å nevne en røysgrav på Gropbakkengen. Denne er datert til periode 1, og er således ikke samtidig med de senere markante boligene i området. Skjelettet i graven ble funnet i hocker-stilling med flathogd spiss med spiss basis og et stykke tilskåret hvalbein. Pilen kan ha sittet i den døde rygg, og kan ha vært dødsårsaken. Dette kan videre vise til konflikter i området. Andre tolker graven som en territoriell markør, som bekrefter en gruppes rett til området. Hvilken gruppe dette skal ha vært kan man ikke si noe sikkert om, på grunn av de få gravgavene (Olsen 1994:78-80).

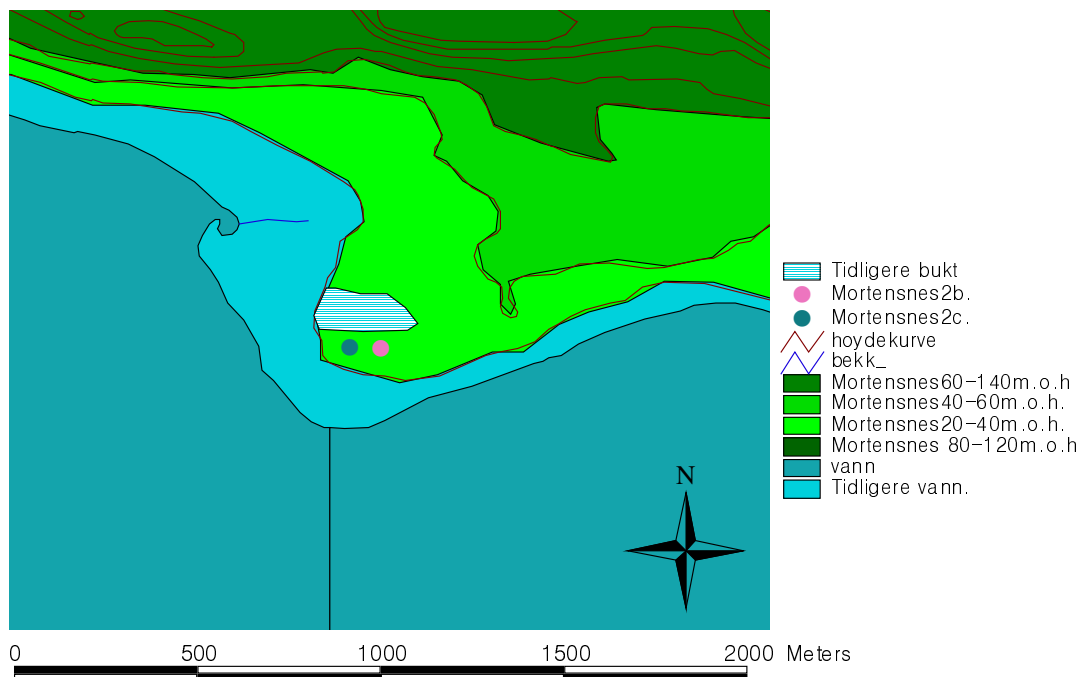
Visuell landskapsanalyse

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på tre lokaliteter fra yngre steinalder fase 1 (se tabell 11). Av disse vil jeg gi en bredere beskrivelse av de to lokalitetene Mortensnes 2c og 2d. Disse lokalitetene ligger i samme landskapsrom.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Mortensnes 2c	25	Nær rom	Ja	Nei	Havnebassenget	Havnebasseng
Mortensnes 2b	25	Nær rom	Ja	Ja	Mot Varangerbotnen	Havnebasseng
Gressbakken 3	24	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Gode havner

Tabell 11. Lokaliteter fra yngre steinalder fase 1 og deres lokaliseringsfaktorer.

Landskapsrom 1: Lokalitet Mortensnes 2b og 2c.

Kart 10. Mortensnes 2b og 2c. Havnivået er hevet 20 m over dagens havnivå. Skravert felt er tidligere bukt. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO.

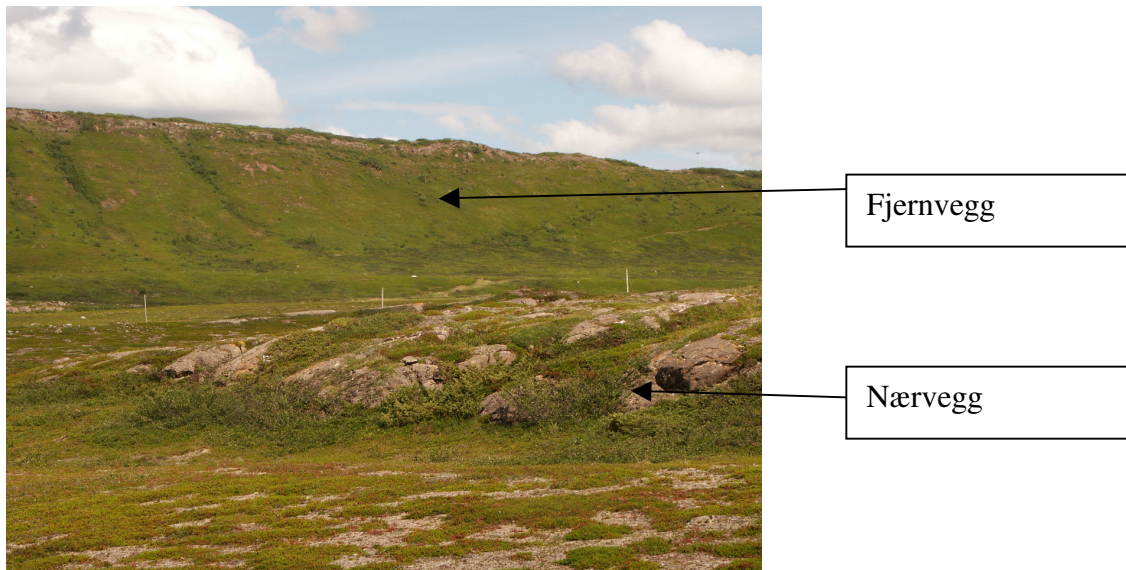
Dette landskapsrommet har 46 tufter fra tidlig yngre steinalder. Tuftene ligger på rekke langs en tidligere bukt som nå er myr. Gulvene er nedgravd i terrenget og det er spor etter ildsted i midten av tuftene. Boplassen har trolig vært brukt gjennom flere hundre år, så alle tuftene har trolig ikke vært samtidige (Schanche 1993:10). To tufter er utgravd, og i den ene ble det funnet flere flathugde pilspisser, som er typisk for yngre steinalder. Det ble også funnet flere skiferkniver og pilspisser av skifer, og en skiferøks. I den andre utgravde tuften ble det funnet noen avslag av grovkornet kvartsitt, en lang slank pilespiss og en stor slipestein av bergart (Schanche 1993: 10).

Begge lokalitetene Mortensnes 2b og Mortensnes 2c ligger i det samme landskapsrommet. Lokalitetene består av små tufter på terrassen under Mortensnes 2a. Lokalitetene henvender seg til et lite havnebasseng. Lokalitetene består av flere tufter som ligger langs et nå uttørket havnebasseng. Tuftene henvender seg mot dette bassenget som ligger mot nord. Tuftene ligger rundt dette bassenget og er derfor inkluderende.

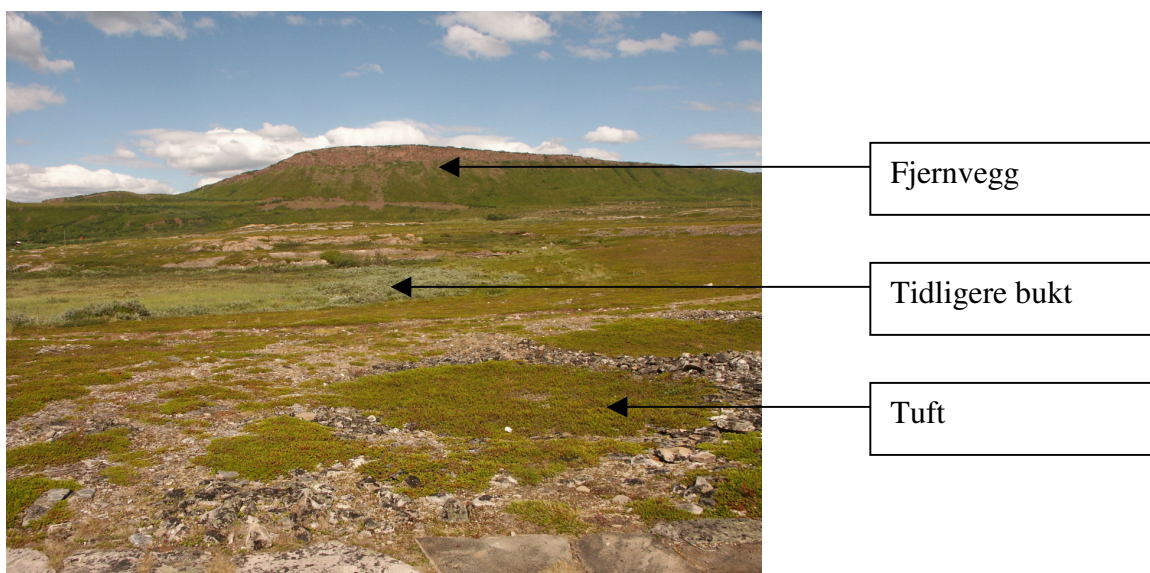
Terrasseveggen mot nord og øst danner en liten men veldefinert vegg. Denne vegg går rundt halve plassen, og på andre siden av det lille havnebassenget. Vegg styrer derfor utsikten mot vest til Varangerbotnen. Det er mot denne kanten bassenget heller/henvender seg. Lokalitetene ligger i det samme store landskapsrommet med de store veggene til nord og

veggene på andre siden av der fjorden til sør. De store veggene mot nord er fremdeles massive, men virker lengre vekk nå som man får mindre og veldefinerte rom der fokuset er mot det nære landskapet. Man ser over til den andre siden av fjorden og veggene der er tydelige men fjerne. Disse veggene danner en klar horisont i motsetning til en horisont som strekker seg utover. Utsikten mot øst er styrt av den samme terrasse veggen. Den eneste vide utsikten er dermed mot vest til Varangerbotnen. Lokalitetene ligger litt skjult, og ikke så åpent til. Lokaliteten har gode havnemuligheter.

Bilde 15. Nærvegg og fjernvegg som rammer inn landskapsrommet.

Bilde 17. Viser hvordan lokaliteten henvender seg til den tidligere bukta, og fjernveggen som rammer inn landskapsrommet.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse yngre steinalder fase 1

Jeg har foretatt landskapsanalyse på tre lokaliteter fra den perioden. Alle tre lokalitetene er situert i bukt eller vik, og er således situert i det terrestriske landskapet heller enn ”havskapet”. Alle disse lokalitetene har flere strukturer, og skiller seg derfor fra mange av lokalitetene fra eldre steinalder, som bare har en eller noen få strukturer (se tabell 12).

Begge lokalitetene på Mortensnes henvender seg til et nærrom, nemlig havnebassenget. De er begge inkluderende, men kun en ligger åpent og synlig til i landskapet. De har begge to et havnebasseng de henvender seg til. Men lokalitetene er i langt større grad enn tidligere lokalisert i et ”landskap” heller enn et ”havskap”. I motsetning til tidligere er lokalitetene forankret i et landskap og henvender seg til selve boplassen og de nære havneområdene.

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
Fase 1	1	2	3	0	2	1	1	2	0	3

Tabell 12. Sammendrag over lokaliteter i yngre steinalder fase 1.

Yngre steinalder fase 2

Det arkeologiske materialet.

Yngre steinalder fase 2 dateres til 3700- 3000 f.Kr. I periode to begynte skogen å trekke seg gradvis tilbake fra kysten, og det maritime miljøet ble stabilisert. Dette kan ha resultert i en sesongmessig flytting mellom innland og kyst for å utnytte de ulike ressursene, eller en mer stasjonær og intensiv utnyttelse av de maritime ressursene (Hood 1992:54-55).

Typologiske kjennetegn for perioden er at skiferen blir det viktigste steinråstoffet.

Flatehogningsteknikk og de redskapsformene forsvinner. I denne perioden blir det vanlig med lange, slanke skiferspisser av såkalt Pyhensilta-type. Mange typer av kniver, spisser, økser o.l. har vært brukt lenge og i flere perioder og er derfor ikke diagnostiske for en periode (unntatt Pyhensilta-typen) (Olsen 1994:54-55).

I Varangerfjorden går Saraisniemi keramikken ut av bruk. Det er funnet veldig lite keramikk fra senere perioder. En tolkning av hvorfor keramikken går ut av bruk kan være at med omlegging av boplasstruktur og annen ressursutnyttelse, gir man opp keramikken for å

underkommunisere forskjeller mellom de ulike gruppene. Dersom grupper som tidligere har hatt sesongmessige flyttinger mellom innland og fjord, legger om boplasstrukturen og blir mer bofast ute ved kysten, kan det ha lønt seg å overta de samme ressursene og den samme materielle kulturensom andre grupper i området, for å underkommunisere de kulturelle/etniske forskjellene (Olsen 1994:82).

I periode 2 blir skiferen det dominerende råstoffet på kysten. De få sporene etter skifer i innlandet kan tyde på at den sesongvise flyttingen mellom innland og kyst blir mindre vanlig, og at man ser starten på tydeligere territorielle avgrensinger. Slik sett kan skiferen bli uttrykk for noe mer enn kun økonomisk redskap for fangst av sjøpattedyr. Skiferen kan ha blitt en sosial markør, mellom kyst og innlandsbosetning (Olsen 1994:84).

Lokalitetene består av boplasser med flere tufter, noe som tyder på langvarig bosetning og/eller mange samtidige tufter. Tuftene er solide konstruksjoner, og det er tydelig at mye arbeid er lagt ned i disse. Dette kan tolkes som et uttrykk for økt sosial organisering, innebefattet økt bofasthet, territorialitet og sosial differensiering.

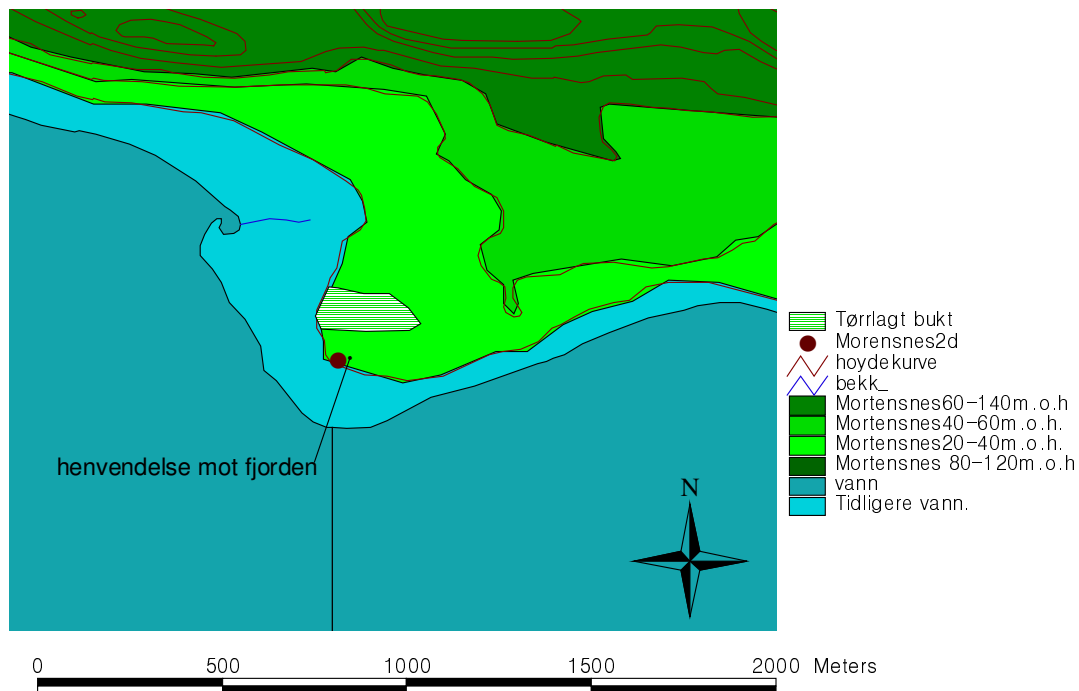
Visuell landskapsanalyse

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på fire lokaliteter fra yngre steinalder fase 2 (se tabell 13). Av disse fire lokalitetene vil jeg gi to lokaliteter, Mortensnes 2d og Gropbakkengen, en nærmere beskrivelse og vise hvordan disse ligger i landskapsrommet.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Havner
Gropbakkengen	22	Fjern rom	Ja	Ja	Ut fjorden	God
Mortensnes 3b	22	Nær rom	Ja	Ja	Mot Varangerbotnen	Havnebasseng
Veines 7	22	Nær rom	Ja	Nei	Ut fjorden	God havn
Mortensnes 2d	22	Fjern rom	Ja	Ja	Til horisont til Ø og V.	Havnebassenget

Tabell 13. Lokaliteter i yngre steinalder fase 2 og deres lokaliseringsfaktorer.

Landskapsrom 1: Lokalitet Mortensnes 2d.

Kart 11. Mortensnes 2d. Havnivået er hevet 20 m over dagens havnivå. Skravert felt er tørrlagt bukt. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO

Denne lokaliteten består av flere tufter som ligger samlet. Disse var antageligvis bebodd rundt 3500 f. Kr. De flatehugne pilspissene av kvartsitt forsvinner fra funnmaterialet. Tufta er klart rektangulær (Schanche 1993:11)

Denne lokaliteten består av flere tufter som henvender seg til fjorden, mot sør. Kanskje var bukta i ferd med å tørrlegges for tuftene ligger helt på terrassebrinken med det tidligere havnebassenget bak seg. Tuftene kan derfor ha ligget på et nes, med vann til to sider.

Lokaliteten har utsikt mot horisont til både øst og vest. Åsene på andre siden av fjorden er et fokus punkt. Fjellene mot nord (samme som beskrevet tidligere) er massive og danner en markert vegg. Nå som fokuset mot havnebassenget er borte får fjellene tilbake litt av sin monumentale virkning. Tuftene henvender seg likevel til et mye større rom. Veggene på sørsiden blir igjen en liten og klart definert vegg/ horisont.

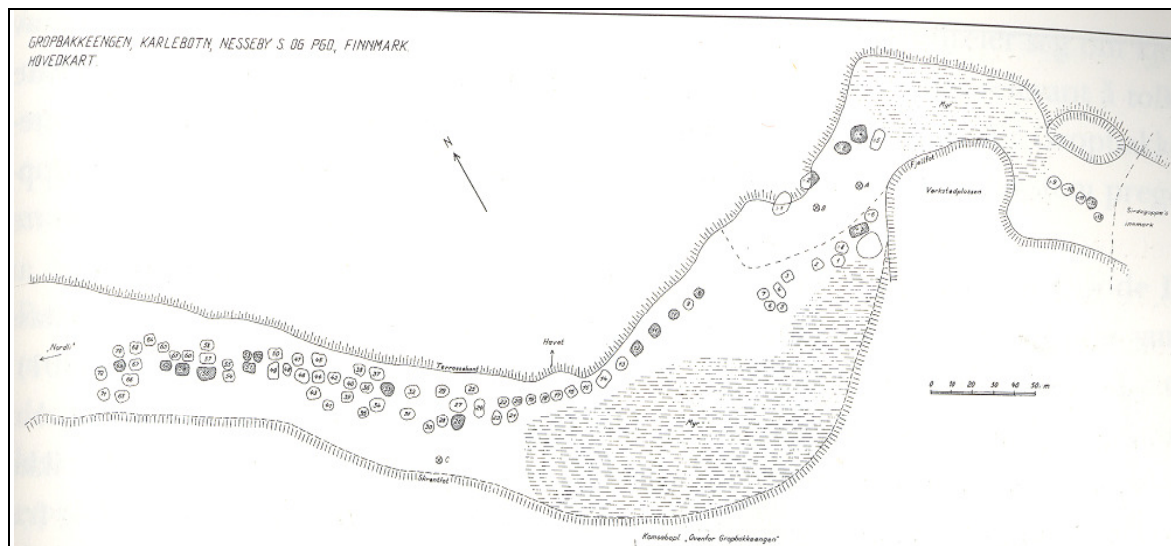
Bilde 17. Mortensnes 2d. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot fjorden og åser som danner vegger i horisont. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Landskapsrom 2: Lokalitet Gropbakkengen

Gropbakkengen i Karlebotn er den største boplassen fra periode 2. Den består av minst 89 tufter, men kan tidligere ha bestått av langt flere. Grunnet moderne forstyrrelser er nemlig flere av tuftene ødelagt. Materialet funnet i tuftene er spesialisert med mange spisser, spesielt Pyhensilta-typen, bladformede spydspisser, og dobbelteggede kniver av slipt skifer. Denne typen redskapsinventar tyder på en orientering mot maritime ressurser, spesielt sjøpattedyr, og en sedentær eller semisedentær boplass. Det osteologiske materialet, som stort sett inneholdt fisk, Grønnlandsel og hval, kan tyde på at den først og fremst var i bruk senvinter/vår (Olsen 1994:69).

Boplassen er stor, og har relativt solide hus med et indre areal på mellom 15-20 m². Det er en funnedgang i boplasser i Pasvikdalen, og dette kan tolkes som at grupper som flyttet mellom sør siden av Varangerfjorden og Pasvikdalen, fikk et endret boplassmønster i periode 2, med mer fokus på maritime ressurser, og med det et endret boplassmønster (Olsen 1994:69-71). Noen forskere (Simonsen 1961:188,189; Hood 1992:232) har hevdet at med en så stor boplass som Gropbakkengen, der flere boliger har vært samtidige, kan det ha utviklet seg et formelt lederskap. Dette kan også settes sammen med den økte fokuseringen på maritime ressurser, spesielt sjøpattedyr som hval og sel. Disse ressursene kan ha krevd samarbeid om fangst, og med det et lederskap. I noen av husene på Gropbakkengen har men funnet flere kniver og spisser enn i andre hus, dette bygger under på teorien om spesialisering og differensiering (Olsen 1994:82-83).

Figur 4. Plantegning av boplassen Gropbakkengen. Boplassen har minst 89 hustufter og tre gravrøyser (merket med kryss). De skraverne feltene angir utgravde hustufter (Simonsen 1961:fig 35). Tegningen viser hvordan tuftene er plassert i et nærrom, med en stor nærvegg i bakkant, og havnen i front av boplassen.

Gropbakkengen er som tidligere nevnt den største lokaliteten fra denne fasen av yngre steinalder. Lokalitetene ligger på et platå formet som en halvmåne, med en stor vegg i bakkant lagd av sand. Lokalitetene ligger derfor godt beskyttet og henvender seg mot de indre deler av Karlebotnen. Lokaliteten ligger i et meget tydelig nærrom, og henvender seg til et annet noe større nærrom som omfatter havna og den indre delen av fjorden.

Bilde 18. Gropbakkengen. Tatt inn mot lokaliteten. En dominerende vegg i bakkant av lokaliteten. Ved Ingrid Fuglestad, UiO.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse fase 2

Jeg har foretatt visuell landskapsanalyse på fire lokaliteter fra yngre steinalder fase to. Alle fire lokaliteter har flere tufter. Lokalitetene er situert i bukter og viker, ofte avgrenset av terrassevegger som får form av nærvegger. Tuftene ligger derfor lunt og beskyttet til, i et

tydelig definert nærrom. Lokalitetene henvender seg til dette nærrommet og den tilhørende havnen. Jeg mener det er grunnlag for å hevde at lokalitetene i fase to yngre steinalder er forankret i et "landskap" i motsetning til et "havskap" (se tabell 14).

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
Fase 2	2	2	4	0	3	1	2	2	2	2

Tabell 14. Sammendrag over lokaliteter i yngre steinalder fase 2.

Yngre steinalder fase 3

Det arkeologiske materialet

Yngre steinalder fase 3 dateres mellom 3000- 1800 f.Kr. Denne perioden har ingen diagnostiske gjenstandstyper. Men både Pyhensilta-typen og bladformede spisser forsvinner ved overgangen til periode 3. Tangespisser med rette eller spisse mothaker kommer til, men disse er også i bruk i tidlig metalltid og er derfor ikke diagnostiske for denne perioden. Eneggede skiferkniver blir vanlig. Siste del av perioden (ca 2000 f. Kr.) begynner man å få lokale varianter av asbestkeramikk langs kysten og i innlandet. I Varangerområdet ser man i denne perioden rik ornamentering og utvikling av spesielle stiler på beinartefakter (Myrvoll1992). Først i periode tre blir det vanlig å finne røysgraver, og da i tilknytning til boplasser. I denne perioden, kun i Varanger, finner man også begravelser i hus og i møddinger. Det finnes eksempler med røysgraver fra både periode 1 og 2, men disse blir først vanlige i periode tre (Olsen 1994:59). I denne siste perioden av yngre steinalder finner man flere spor etter begravelser. I nærheten av tuftene kan det ligge en til tre røyser, 3-4 m i diameter og inntil 0,5 m høye. Det er også eksempler på rituelle nedlegginger i møddinger samt i gulvet på et gressbakkenhus (Olsen 1994:87).

I løpet av perioden finner man endringer i bosetningsbildet over store deler av Finnmarkskysten og i siste del av perioden finner man større og mer solide hus. Det er denne perioden som ofte har stått i sentrum når arkeologene har diskutert spørsmålet om bofasthet eller ikke i yngre steinalder i Finnmark. Spesielt er materiale fra Varanger godt dokumentert, og står slik i en særstilling (Olsen 1994:71, Schanche 1994:100-101). Schanche har konkludert med at en stor andel av husene i siste del av yngre steinalder må ha vært bebodd til samme tid. Ved overgangen fra periode 2 til periode 3 finner man en endring fra hus med ett

ildsted, Karlebotn hus, til større hus med to eller tre ildsteder. Denne typen kalles først Nyelvtypen. Siden utvikles denne til større og nedgravde hus med flere innganger, den såkalte Gressbakkentypen (Olsen 1994:59). C¹⁴ dateringer av tufter av Gressbakkentype fra Varangerområdet viser en konsentrasjon rundt 2000 f. Kr. (Olsen 1994:71-73).

Gressbakkentuftene er de mest markerte og mest særegne tuftene fra hele Finnmarks forhistorie. Tuftene ligger i de midtre (Porsanger) og indre (Varanger) fjordstrøkene. Tuftene er omgitt av kraftige voller, opptil flere meter i bredde, og har en innvendig forsenkning som kan være flere meter dyp. Gulvplanet er rektangulært om måler mellom 30-50 m². I vollmassene er det ofte kompakte møddinger. I likhet med Nyelvhusene har de todelte rektangulære ildsteder plassert langs tuftas midtlinje i lengderetningen. Tuftene har flere klart markerte utganger. Som regel er det tre slike utganger, plassert midt på gavlveggene og på langveggen mot sjøen. Noen av tuftene har i tillegg utgang i bakre lengdevegg, noe som gir tuftene et svært symmetrisk utseende. Noen av utgangene i gavlveggene leder til runde ”anneks” før de igjen leder ut i det fri. De fleste tuftene har klare forsenkninger i vollene, som regel på begge kortsidene og fremre langside. Disse forsenkningene tolkes som innganger, med ulik anvendelse. I de fleste tuftene er det dokumentert to steinsatte ildsteder som ligger langs tuftas langside (Schanche 1994:74-75). Inngangene på kortveggene kan ha vært laget som mindre tilbygg. Mellom de to ildstedhalvdelenene ligger det ofte en ansamling av skjørbrrente stein (Schanche 1994:100-101). Den symmetriske plasseringen av husene i seg selv, tyder på strukturering på flere plan

I området rundt Varangerfjorden er det nå registrert 39 sikre lokaliteter med til sammen ca 240 Gressbakkentufter. I tillegg kommer tuftene i Pasvikdalen. Størrelsen på tuftefeltene varierer fra 1 til 30 tufter og kun sjelden ser man en enkeltstående tuft. I Varanger er det kun tre slike eksempler, alle med et større felt i nærheten (Schanche 1994:67). Tuftene ligger samlet, men dette er ikke på grunn av plassmangel. Nærhet mellom husene har derfor trolig vært en kulturell verdi (Schanche 1994:72). Langsiden er orientert mot datidens strandlinje. Den fremre utgangen fører ut mot strandområdet i fremkant av boligen. Det er en viss tendens til at tuftene er organisert side om side i rekker langs den forhistoriske strandlinjen. Men Schanches senere undersøkelser viser likevel at dette ikke er entydig. Husene kan også ligge tilfeldig i forhold til hverandre (Schanche 1994:72). Symmetri ser ut til å ha vært et viktig prinsipp, både når det gjelder oppbygningen av den enkelte tuft, men også oppsettet av flere tufter på et felt (Schanche 1994:76).

I flere av feltene ligger det tufter med avvikende form og størrelse. Disse kan ha hatt en annen funksjon enn bolighus, samt mindre groper, muligens spor etter kokegroper. Selv om en del tufter avviker i form og størrelse, er hovedinntrykket at tuftene er forholdsvis jamnstore og med like morfologiske trekk (Schanche 1994:77). De er som oftest plassert linjert på en eller flere rekker med jevn innbyrdes avstand. På større boplasser finner man ofte ett eller flere mindre hus, med en mer kvadratisk eller avrundet form. Disse skiller seg ut fra resten av husene, og har trolig blitt brukt til spesielle sosialreligiøse og/eller økonomiske forhold (Schanche 1994:66).

Gressbakkentuftenes fordeling rundt Varangerfjorden antyder grupperinger innenfor to ulike områder; det ene omfatter nordsiden av Varangerfjorden og de indre delene av fjorden, det andre omfatter en del av bifjordene på sørsiden av Varangerfjorden. Innenfor hvert av disse områdene er det registrert rundt 100 tufter. Det synes dessuten å eksistere et mønster der de fleste feltene omfatter 10 tufter, mens det innenfor hvert av områdene finnes et større felt med 20 tufter. I porsangerfjorden er det funnet et tilsvarende mønster, men her er de vel 70 registrerte tuftene konsentrert til et område midtfjords og på vestsiden av fjorden (Schanche 1994:100-101). De store boplassene tyder på at flere av tuftene har vært bebodd samtidig og over lengre perioder. Dette tyder igjen på faste territoriale grenser og økende sosial organisering. Høyere befolkningstetthet i fase tre av yngre steinalder som trolig har sammenheng med redusert mobilitet (Olsen 1994:85).

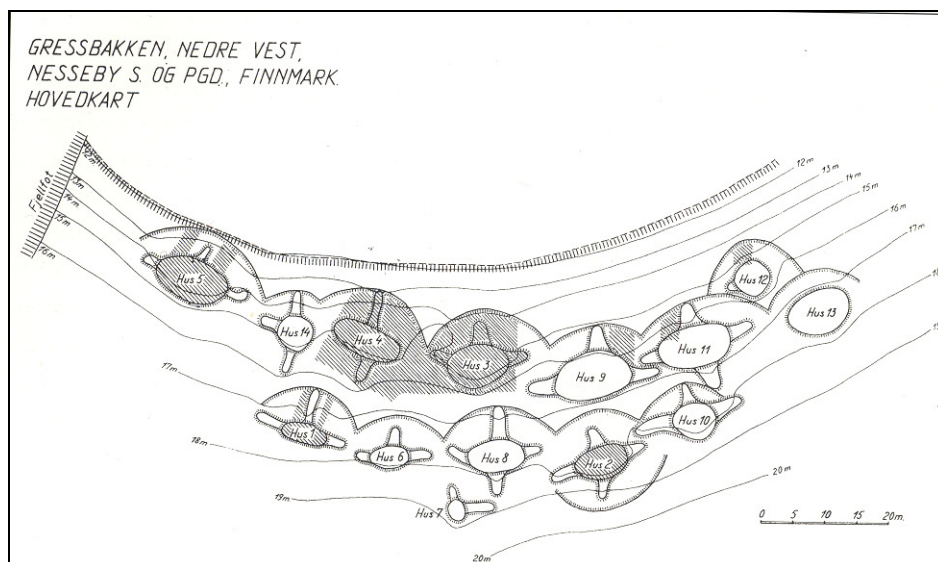
I gressbakkenfasen får man en ny form for ornamentering på beingjenstander, og utviklingen av et nytt stiluttrykk. Ornamentikken kan grovt bli delt inn i symmetrisk og asymmetrisk. Symmetrisk ornamentikk forekommer ofte på tangepartiet til beinbær, i form av enkel strekdekor. Disse redskapene blir som regel assosiert med menn, og ornamentikken blir tolket som en form for eiermarkør som skal identifisere byttet for jegeren. Da udekorerte redskaper er i overvekt i forhold til dekorerte, kan dette reflektere statusforskjeller mellom jegere. Dette vil da reflektere asymmetriske relasjoner i samfunnet. På denne måten kan den symmetriske ornamentikken sies å tilsløre asymmetriske sosiale relasjoner i samfunnet. Asymmetrisk ornamentikk finnes på kammer, prener og hengesmykker og andre gjenstander ofte identifisert med kvinner. Denne ornamentikken spiller bevisst på forholdet mellom symmetri og asymmetri. Dekoren gir inntrykk av å være symmetrisk, men nærmere granskning viser at den tilsynelatende symmetrien konsekvent er brutt opp med avvikende linjer slik at

komposisjonen som helhet blir asymmetrisk. Dette er en bevisst frembrakt tvetydighet ved hjelp av intrikate ornamentelle avvik (Myrvoll 1992:180-181, Olsen 1994:90).

I denne siste fasen av yngre steinalder ser man en økt differensiering. Dette viser seg i form av yrkesspesialisering som for eksempel sjaman, pottemaker, steinsmed og handelsmann. I beinmateriale fra Varanger finnes mange skulpturer av dyr og også eksempler på figurer av mennesker. Dette tolkes gjerne som tegn på sjamanisme, og en institusjonalisering av sjamanen som en egen rolle (Olsen 1994:89).

Forholdet mellom symmetri og asymmetri kan knyttes opp til forholdet mellom kvinner og men. Gjennom ornamentikken opponerer kvinner mot menns forsøk på å dominere i samfunnet. Myrvoll (1992:180-181) viser at ornamentikken man finner på beingjenstander reflekterer en større grad av sosial organisering og differensiering mellom kjønn, og muligens som en videreføring av denne differensieringen også et skille mellom natur og kultur.

Symmetri kommer også til uttrykk i boplassenes organisering, og selve tuftene. Bolighusene er jevnt over like store og de ligger på rekke med jevn innbyrdes avstand. Inne i husene er ildstedene arrangert langs midten av husets lengdeakse, og utgangene er plassert midt på gavl og lang veggene. Alt dette gir et inntrykk av symmetri, orden og egalitet slik det vises i mennenes ornamentikk. Dette kan tolkes som en måte å maskere reelle motsetninger i samfunnet på (Olsen 1994:93). Det viser eg imidlertid at også dette inntrykket av symmetri blir brutt. Schanche har nemlig registrert flere tufter med avvikende form og størrelse i tilknytning til feltene, og hun har også registrert tufter som ikke ligger i fast struktur i forhold til resten av feltet (Schanche 1994:77). Slik ser man et spill på symmetri- asymmetri i både portable gjenstander og i boligstrukturen.

Figur 5. Plantegning av Gressbakken Nedre Vest. Skraverte felt angir utgravningsfelt (etter Simonsen 1961: 272, fig 111). Figuren viser hvordan tuftene ligger parallelt langs strandkanten, oppover langs strandterrassene. Tuftene ligger tett inntil hverandre.

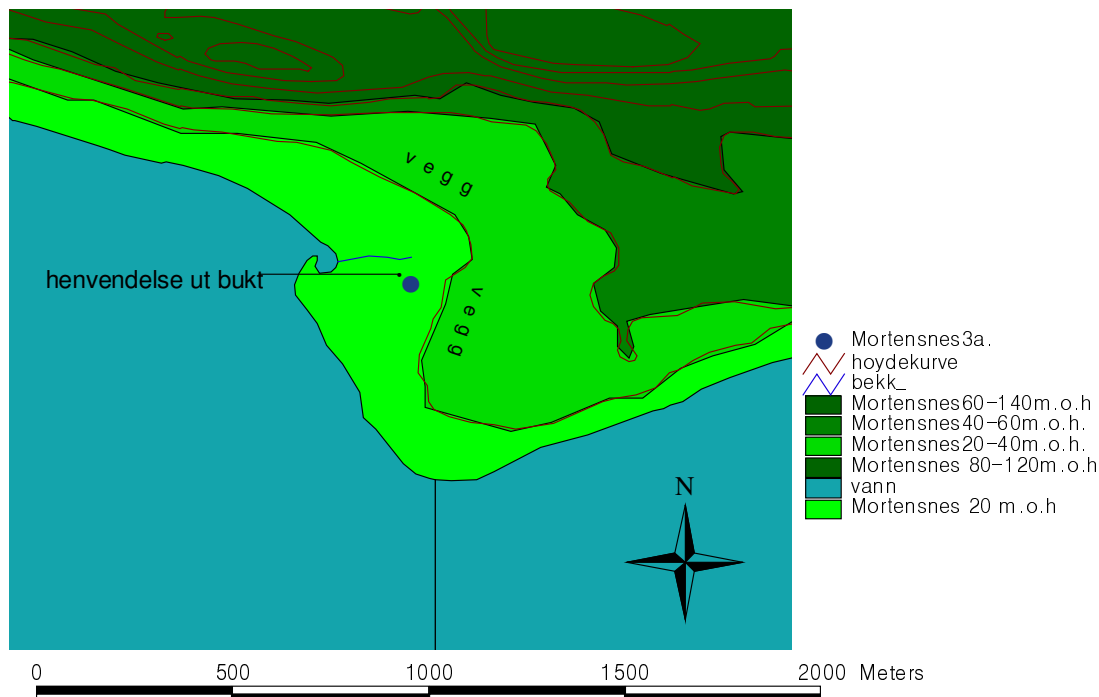
Visuell landskapsanalyse

I denne siste perioden av yngre steinalder har jeg foretatt visuell landskapsanalyse på fire lokaliteter (se tabell 15). Jeg vil gi en nærmere beskrivelse av to lokaliteter, Mortensnes 3a og Gressbakken 1.

Navn	Mo.h.	Henvendelse	Inkluderende	Synlig	Utsikt	Havner
Veines 6	18	Nær rom	Ja	Nei	Utsikt til fjorden	God havn
Veines 1	18	Nær rom	Ja	Nei	Utsikt langs fjorden	God
Mortensnes 3a	17	Nær rom	Ja	Nei	Mot Varangerbotnen	I bukt
Gressbakken 1	13	Fjern rom	Ja	Ja	Ut fjorden	God

Tabell 15. Lokaliteter fra yngre steinalder fase 3 og deres lokaliseringfaktorer.

Landskapsrom 1: Lokalitet Mortensnes 3a.

Kart 12. Mortensnes 3b Ved dagens vannstand. Lokaliteten ville ligget i et nærrom, der de øvre terrassene ville dannet nærvegger rundt lokaliteten. Kart basert på økonomisk kartverk ved UiO

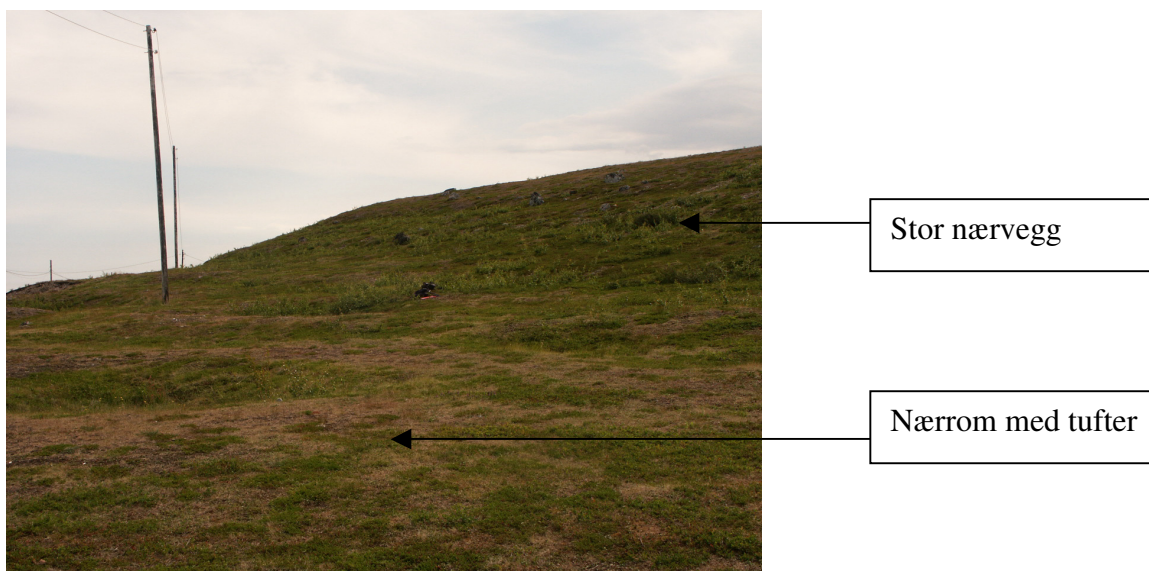
Denne lokaliteten består av flere store, flotte Gressbakkentufter som ligger inne i viken som danner seg på vestsiden av Mortensnes. Lokaliteten henvender seg til havna og nærrommet. Landskapsrommet blir mindre og klarere definert. Bak lokaliteten, mot øst, trer det frem en tydeligere vegg med knauser. De øvre terrassene og veggen disse danner, blir tydelig. Den store veggen til nord kommer enda nærmere, og danner et veldig stort og massivt inntrykk. Lokaliteten har utsikt mot vest til Varanger-botnen og ser helt til horisonten i denne retningen. Det er mot denne retningen tuftene henvender seg. Åsene på andre siden av fjorden danner fjernvegger i horisonten. Lokaliteten ligger i et område som er lunt og mildt og er beskyttet mot innsyn fra tre kanter. Den ligger vendt mot en liten bukt, ikke rett mot fjorden og ligger derfor beskyttet til. Den store veggen blir beskyttende mot nord, og den klart definerte veggen mot øst som er ganske liten er tydelig. Lokaliteten er inkluderende og består av flere tufter.

Bilde 19. Mortensnes 3a. Tatt fra lokaliteten. Utsikt mot Varangerbotnen og nærrommet tuftene ligger i. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.

Landskapsrom 2: Lokalitet Gressbakken 1

Denne lokaliteten består av flere Gressbakkentufter på en lav terrasse. Lokaliteten henvender seg til et nærrom med fokus på havna. Man ser rett over til Veines og lenger ute ser man den andre siden av fjorden. Terrasser danner vegger bak. Veines mot nord fungerer som en fjernvegg og man ser også fjernvegger mot vest. Terrassen bak danner nærvegg mot sør. Gode havnemuligheter. Lokaliteten er inkluderende og består av flere tufter.

Bilde 20. Gressbakken. Tatt fra lokaliteten. Bildet viser nærrommet som er rammet inn av en stor vegg dannet av terrassen. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.

Bilde 21. Gressbakken. Tatt fra lokaliteten. Det store nærrommet med nærvegg i bakkant.. Ved Ingrid Fuglestvedt, UiO.

Oppsummering av visuell landskapsanalyse fase 3

Jeg har foretatt landskapsanalyse av fire lokaliteter fra yngre steinalder periode tre.

Lokaliseringsfaktorene fortsetter å være de samme som tidligere faser i yngre steinalder.

Lokalitetene er plassert i bukter og viker, beskyttet for vær og vind. Lokalitetene ligger i et ”landskap” og fokuset ligger i selve boplassen og tilhørende havnebasseng. Også i denne fasen av yngre steinalder ser man at boplassene er lokalisert i nærrom med flere strukturer/ hus på hver lokalitet. De har utsikt i en retning, til kun en del av fjorden.. Fokuset ligger i selve nærrommet til lokaliteten og det tilhørende havnebassenget. Boplassene er som regel plassert i lune bukter og viker, og de har her ligget et lite stykke ovenfor fjæresonen. Feltene ligger som regel i svakt skrånende terreng, ofte med skrånende vegg også i bakkant av feltet (se tabell 16). Dette fører til at de fleste feltene har en lun beliggenhet med god beskyttelse for vær og vind. Feltene ligger ofte ved ferskvann som elv eller bekk (Schanche 1994:71). Tuftene ligger samlet, og er orientert parallelt med datidig strandlinje.

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
Fase 3	1	3	4	0	1	3	1	3	1	3

Tabell 16. Sammendrag over lokaliteter i yngre steinalder fase tre

Sammenfatning av den visuelle landskapsanalysen av yngre steinalder

Med utgangspunkt i den visuelle landskapsanalysen mener jeg det er mulig å finne lokaliseringsfaktorer for lokaliteter i yngre steinalder. Analysen viser at boplassene i yngre steinalder blir lokalisert inne i bukter og viker, og det terretiske miljøet har i større grad har preget omgivelsene. Dette er en markant endring i forhold til det lokaliserings forhold vi ser i eldre steinalder. Boplassene er plassert i et tydelig definert nærrom, og henvender seg til dette nærrommet og havnebassenget. Lokalitetene har ofte god utsikt til en retning, men ikke til horisont i flere retninger. Alle lokalitetene i denne oppgaven består av flere tufter, og er derfor inkluderende. Lokalitetene har gode havner, men disse ligger som regel i en bestemt retning, det er derfor ikke flere alternative havner, slik man ser fra eldre steinalder. Ofte er havnen en del av et havnebasseng, også dette skiller seg fra eldre steinalder (se tabell 17).

Boplassene består som regel av flere boliger, og gjennom perioden blir disse boligene store og markerte, med en klar stilistisk form eller norm. Landskapets fjernrom blir møblert med nærrom, disse nærrommene blir igjen møblert med boliger. Slik får landskapet en annen innredning sammenlignet med eldre steinalder.

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern	Nær	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere	Basseng
Fase 1	1	2	3	0	2	1	1	2	0	3
Fase 2	2	2	4	0	3	1	2	2	2	2
Fase 3	1	3	4	0	1	3	1	3	1	3
Sum	4	7	11	0	6	5	4	7	3	8

Tabell 17. Sammendrag over lokaliteter i yngre steinalder.

5 SAMMENFATNING AV LANDSKAPSANALYSEN

Eldre steinalder

Jeg har forsøkt å vise hvordan menneskene i steinalder i Varanger, Finnmark, valgte å bosette seg i landskapet. Ved å bruke visuell landskapsanalyse for å identifisere ulike lokaliseringsfaktorer har jeg funnet store forskjeller mellom eldre og yngre steinalder.

De første menneskene som kom til Varanger var trolig jegersanker grupper, med en meget mobil livsstil, på reise mot nord og øst. Disse hadde trolig fremdeles kontakt med områdene og kulturen lengre sør (Olsen 1994:42). Sporene etter de første menneskene som kom til Varanger, viser at disse bosatte seg på små øyer. Eksempler fra denne tidligste fasen er lokalitetene Lagesiðbakhti 1 og 2, som ville ligget på en liten øy. Lokalitetene har havner til ulike retninger, til bruk i ulik type værforhold. Lokalitetene henvender seg til et stort landskapsrom, med utsikt til horisont mot flere kanter.

Denne tidligste perioden, pionertiden, var preget av at menneskene hadde en livsverden uttrykt i og gjennom kroppen, som fremdeles var innleiret i den kulturen og det landskapet de kom fra. I denne tidligste perioden var Varangerfjorden en fremmedverden, ennå ikke en del av deres livsverden og dessuten utematisert i forhold til kroppen. Dette møtet mellom menneske og verden vil finne sted i kroppen, og bringe med seg en ny oppmerksomhet til landskapet (Fuglestad 2005b:91).

Utover i fase 1 av eldre steinalder ser man i det arkeologiske materiale at lokale bergarter blir brukt som råstoff samtidig som man ser en økning i antall lokaliteter. Dette kan tolkes til at menneskene i denne fasen utviklet en nærmere tilknytning til og etablering i området. Menneskene vil ha utviklet en større kunnskap om landskapet og ressursene i dette området. Mot slutten av fase 1 finner man større boplasser som vitner om mer konsoliderte samfunn med sterkere gruppesamhørighet enn hva som var tilfelle i koloniseringsfasen (Olsen 1994:43).

I løpet av eldre steinalder fase 2 og 3 finner man i Varanger nedgravde tufter. Dette kan tolkes til at man utover eldre steinalder fortsatte tendensen med redusert mobilitet og et fastere flyttmønster. De permanente husene kan videre fungert som territoriale markører, manifesteringer av en gruppes rett til området (Olsen 1994:43). Både teltstrukturer og tufter har jevnt over lik form og størrelse. Det er heller ingen stor forskjell i redskapsinventar i de

tuftene som er utgravd, for eksempel Sælneshøgda (Simonsen 1961:27-42). Dette tolkes dit hen at menneskene hadde en egalitær samfunnsorganisasjon, med små sosiale forskjeller (Olsen 1994:44).

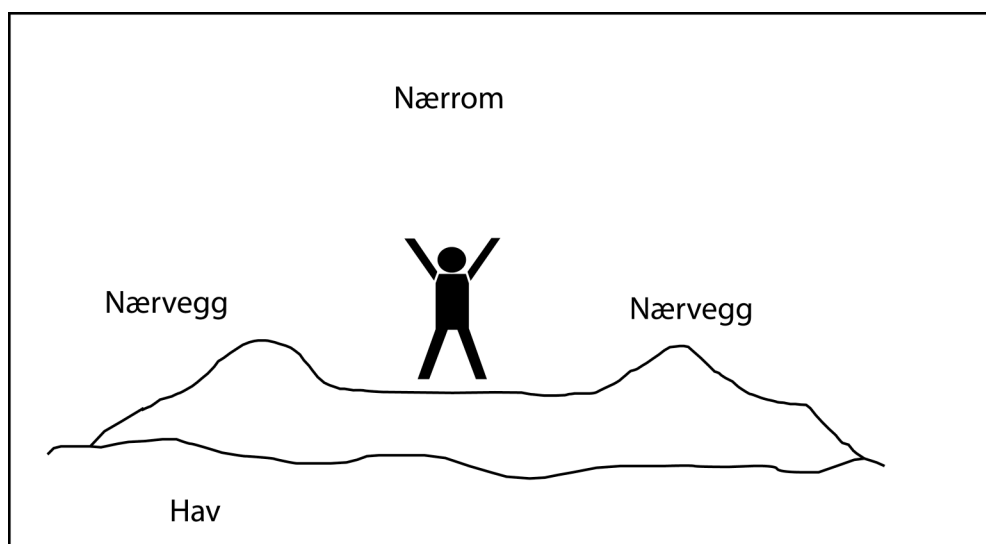
På tross av endringene vi kan se i materialet er det en rekke elementer som viser seg å være stabile gjennom hele eldre steinalder. Elementer som ikke endrer seg i stor grad viser seg ved bruken av harde bergarter gjennom hele eldre steinalder, og de fleste råstoffgruppene er mer eller mindre til stede hele tiden. Av redskaper er skrapere i forskjellige former og delvis kniver også til stede. Husstrukturenes form og størrelse og de forskjellige lokaliseringsfaktorene endret seg lite eller ingenting. Typiske trekk ved eldre steinalder kan derfor sees i den store permanensen i boligens form, innredning og størrelse. Husstrukturene er runde gjennom hele eldre steinalder og har stor grad av likhet i flatemål. Ildstedene er ikke kantsatte og det er mangel på skjørbrent stein. Forholdet mellom husstrukturer og gjenstandsmengde er også forholdsvis stabilt (Grydeland 2007:124, 243).

Næringsgrunnlaget har trolig vært forholdsvis likt gjennom hele eldre steinalder, det vil si jakt, fiske og sanking i årstidssykluser. Boplassenes tilknytning til havet og møddingene tyder på fokus rettet mot maritim føde. Eldre steinalder viser også stabilitet når det gjelder sosial organisering, der egalitet har vært et viktig prinsipp. Små boplasser, sesongutnyttelse av ulike ressurser og en egalitær livsstil peker på et mobilt levevis. Dette gjelder ikke bare de første pionerene, men også senere grupper, om enn i et mer organisert mønster (Olsen 1994:48).

Schanche (1988:186) tolker eldre steinalder inn i et strukturalistisk rammeverk. Hun hevder å finne opposisjoner som har strukturert samfunnet. Schanche viser at i eldre steinalder ble de naturskapte omgivelsene/landskapet ble viktige i struktureringen av verden. Dette har vist seg med flytting mellom kyst og innland har, i tillegg til å være av funksjonell betydning, også understreket grunnleggende opposisjoner i samfunnet.

Den visuelle landskapsanalysen viser relativt stabile lokaliseringsfaktorer gjennom hele eldre steinalder. Lokalitetene i eldre steinalder er i hovedsak situert på små øyer og nes og henvender seg til et stort, overordnet landskapsrom. Jeg vil beskrive dette rommet mer som et "havskap" enn et "landskap", da det er havet som er den dominerende faktoren. Lokalitetene er plassert på små øyer eller nes, og har gode havner, til gjerne mer enn en side. En stor overvekt av lokalitetene henvender seg til et overordnet fjernrom. Det er kun i fase tre at overvekten av lokalitetene henvender seg til et nærrom. Jeg mener man må ta med i

betraktningen at det i denne siste fasen av eldre steinalder er få lokaliteter og at den overvekten man ser av lokaliteter som henvender seg til nærrom er liten. De fleste lokalitetene har kun en eller to husstrukturer, slik som teltringer eller tufter. Likevel ligger disse husstrukturene plassert på inkluderende områder, det vil si områder som lett ville rommet flere strukturer. Lokalitetene ligger synlig/åpent til i landskapet og de fleste lokalitetene har god utsikt.

Figur 6. Skisse over en "typisk" eldre steinalder lokalitet. Små nærvegger til to sider som danner et nærrom. Utsikten går til horisont, og kroppen i nærrommet henvender seg til et stort fjernrom.

Yngre steinalder.

I løpet av yngre steinalder reflekterer det arkeologiske materialet fra Varangerfjorden både sosiale og kulturelle dyptgripende endringer. Dette kommer særlig til uttrykk i siste del av yngre steinalder da man finner en større grad av bofasthet, økt befolkning og en større grad av sosial differensiering. Dette til tross for at alt tyder på at menneskene fremdeles livnærte seg av jakt, fiske og sanking. Endringene i det arkeologiske materialet og sosial struktur kan derfor ikke forklares ut fra endringer i næringsstrategier.

I slutten av yngre steinalder tyder det arkeologiske materialet på fremveksten av semi-bofaste samfunn som var organisert i en form for landsbyer eller grender. Grendene var sammensatt av et gruppehushold, som igjen var en sammenslutning av minst to familier. Dette gir en sosial organisering på tre nivåer (Olsen 1994:86). Økt bofasthet blir ofte fulgt av større sosial differensiering og økt bruk av vold. I mer mobile og løsere organiserte samfunn kunne de unngå aggresjon gjennom sesongmessig oppsplitting av gruppe, eller ved at man står fritt til å forlate gruppen. I samfunn med fastere sosial organisering, strengere gruppetilhørighet og

klarere restreksjoner på territorier må konflikter løses internt gjennom sosiale mekanismer, blant annet av økt kontroll (Olsen 1994:93).

Utover i yngre steinalder ser man fremveksten av mer solide og permanente hus. Den store arbeidsinnsatsen dette må ha krevd tyder på at boligene har hatt en verdi i samfunnet. Husene kan ha fungert som bærere av en kulturarv og også blitt brukt som eiendomsmarkører til landskapet. Funnene i hus er ofte spredt over hele boligflaten og kan tolkes som et resultat av en mer utstrakt og langvarig bruk av husene. Dette tyder på et samfunn preget av fast flyttemønster og faste territorier (Schanche 1988:150).

Schanche (1988:186-187) tolker fremveksten av et sedentært boligmønster og vektleggingen av boligens form inn i et strukturalistisk rammeverk. Hun ser disse endringene som en videreføring og utvikling av strukturer fra eldre steinalder. Boligen kan ha blitt tillagt større vekt som et strukturerende element. Strukturer som i eldre steinalder ble markert ved å flytte mellom ulike områder og ulike landskaper, ble i yngre steinalder markert ved et strengere prinsipp for inndeling av boligens indre rom. Endringer i boligens form og inndeling kan derfor knyttes til en sterkere markering av eksisterende opposisjoner i samfunnet.

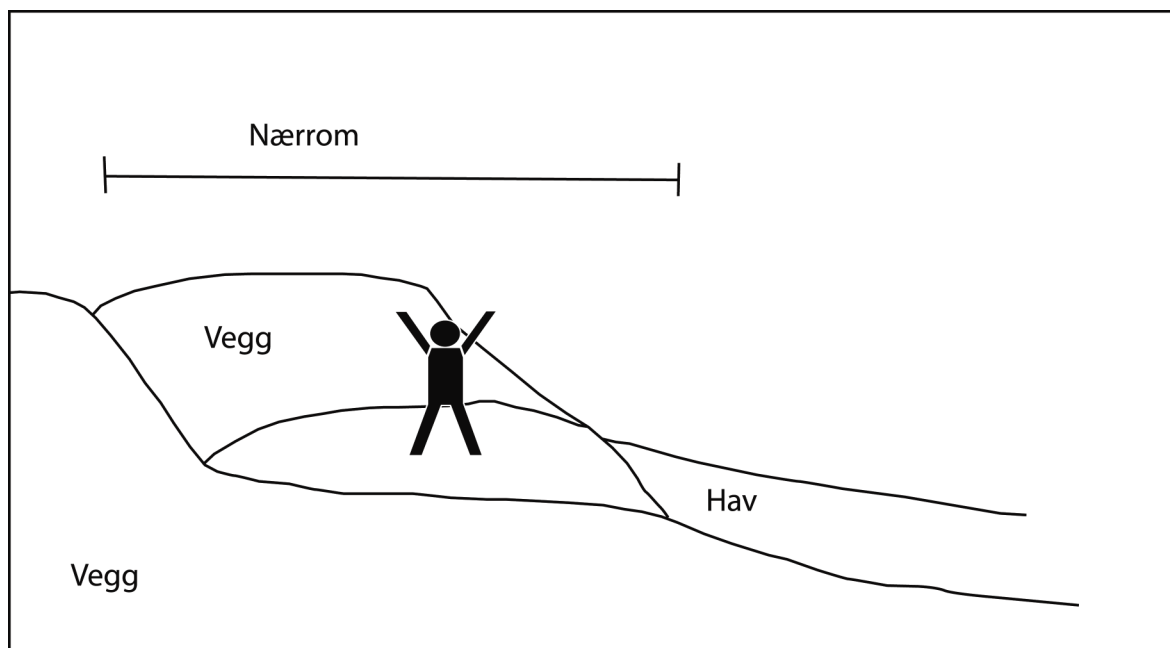
Schanche (1988:189) viser videre hvordan fremveksten av firkantede hus skiller seg fundamentalt fra sirkulære hus, og disse endringene kan ha lagt føringer for menneskenes oppfatning av forholdet mellom natur og kultur, og påvirket menneskenes oppfatning av deres virkelighet. Et sirkulært hus, slik vi finner i eldre steinalder og i begynnelsen av yngre steinalder, bryter ikke med naturens former. Avrundene formene finnes igjen i naturen slik som himmelvelvingen, og i sykliske bevegelser som solens gang over himmelen, årstider, fødsel og død. Firkantede former skapes derimot sjelden i naturen, og bryter dermed med tidligere forestillinger rundt kultur og natur. Disse endringene trenger ikke å ha skjedd som et bevisst forsøk på å skape et skille mellom det naturskapte og det som er skapt av mennesker, men markeringen av et slikt skille kan ha vært en utilsiktet konsekvens av firkantede hus.

Boligers inndeling er en objektivisering av kulturell praksis, og spiller derfor en viktig rolle i sosial reproduksjon. Måten boligen er inndelt på oppleves som naturlig og selvfølgelig på samme måte som de naturlige omgivelsene og blir objektive sannheter (Schanche 1988:175). Dette kan eksemplifiseres på måten gressbakkehusene er oppbygd. Disse husene har flere innganger som ikke er utelukket praktisk. Inngangene er derimot forbudt med sosial kontroll og sanksjoner på atferd. Bygninger blir ”lest med kroppen”, man beveger seg ut og inn av

dem, og bevegeligheten begrenses og formes av bygningen og dens åpninger (Olsen 1994:93-94).

Struktureringen av selve boligen kan sees reflektert i boligens innbyrdes forhold. I yngre steinalder er fokuset rettet mot og henvender seg til boplassen selv og den nære havna. I siste del av yngre steinalder finner man boliger med meget stilistisk utforming, der både innganger og indre utforming legger sterke føringer for kroppen. I et klart definert nærrom slik man ser i yngre steinalder, som videre er ”innredet” med bygninger, kan de regler og normer som gjelder den ”sosiale og religiøse kroppen” i forhold til en bolig også gjelde et slikt rom.

Samtidig med fremveksten av markerte tufter og at disse tuftene blir plassert sammen, ser man at de blir plassert i et nytt landskapsrom. Boplassene i yngre steinalder er plassert i klart definerte nærrom, med en tydelig havn. Boplassen består som regel av flere tufter, som står tett opptil hverandre. Boplassene i yngre steinalder blir lokalisert inne i bukter og viker, og det terretiske miljøet har i større grad har preget omgivelsene. Dette er en markant endring i forhold til det lokaliseringsforholdet vi ser i eldre steinalder. Boplassene er situert i et tydelig definert nærrom, og henvender seg til dette nærrommet og havnebassenget. Lokalitetene har ofte god utsikt i en retning. Alle lokalitetene i denne oppgaven består av flere tufter, og er derfor inkluderende. Lokalitetene har gode havner men disse ligger som regel i en bestemt retning, det er derfor ikke flere alternative havner, slik man ser i eldre steinalder. Ofte er havnen en del av et havnebasseng, også dette skiller seg fra eldre steinalder.

Figur 7. Skisse over en ”typisk” yngre steinalder lokalitet. Nærvegg som rammer inn lokaliteten, og danner et veldefinert nærrom.

Sammenfatning

Ved å legge den fellesmenneskelige kroppen til grunn for den visuelle landskapsanalysen er det mulig å identifisere markante forskjeller i organiseringen av landskapsrom i eldre og yngre steinalder i Varangerfjorden. Landskapsanalysen viser hvordan lokalitetene ble plassert i landskapet, og hvordan lokaliseringsfaktorene endret seg over tid. Visuell landskapsanalyse tilsier at landskapet ble brukt og strukturert på ulik måte gjennom eldre og yngre steinalder. Dette kan observeres tydelig i forskjellene i verdiene i landskapsfaktorene i eldre og yngre steinalder i Varangerfjorden.

Varangerfjorden har gått gjennom mange endringer i både klima og havstand opp gjennom hele steinalderen, en periode som til sammen strekker seg i nærmer 10 000 år. Det er grunn til å tro at disse endringene har likevel ikke ført med seg grunnleggende skifte av ressursutnyttelse. Gjennom steinalderen har menneskene levd av jakt, sanking og fiske (Olsen 1994:15). Likevel finner man en markant endring i lokaliseringsfaktorene fra eldre og yngre steinalder. Denne endringen bør sees i sammenheng med endringer i sosial organisasjon og kulturell praksis som tidligere arkeologisk forskning vitner om.

I eldre steinalder er de fleste lokalitetene situert på åpne plasser. Lokalitetene er jevnt over små, og består som regel ikke av flere enn en eller to teltringer eller tufter. Lokalitetene har uten unntak gode havner, der den overveldende majoriteten av lokalitetene har havner mot ulike retninger. De fleste av lokalitetene i eldre steinalder er situert i et lite landskapsrom, med små vegger til to eller tre sider. Disse lokalitetene henvender seg til et stort overordnet landskapsrom, med utsikt helt til horisonten.

I yngre steinalder finner man at situasjonen er den motsatte. Lokalitetene er som regel store med flere tufter som ligger samlet. Det er grunn til å tro at flere av disse tuftene har vært samtidige, og representerer en større sosial gruppe. Tuftene er lokalisert tett sammen i bukter og vikar. Lokalitetene fra yngre steinalder er plassert på terrasser i landskapet, langs den tids strandlinje. I sterk kontrast fra lokalitetene fra eldre steinalder, er lokalitetene fra yngre steinalder situert i et veldefinert landskapsrom, der store nærvegger omkranser lokalitetene på tre sider. Fokuset blir derfor rettet mot det lille nærrommet som består av lokalitetene selv og havna.

	Henvendelse		Inkluderende		Synlig		Utsikt		Havn	
	Fjern rom	Nær rom	Ja	Nei	Ja	Nei	God	Dårlig	Flere havner	Havne basseng
ESA	30	7	30	7	34	3	33	4	32	5
YSA	4	7	11	0	6	5	4	7	3	8

Tabell 18. Lokaliseringsfaktorer for lokaliteter fra eldre og yngre steinalder.

Jeg vil hevde at stabiliteten i lokaliseringsfaktorer fra eldre steinalder reflekterer valg tatt av sosiale individer i en meningsfylt relasjon til landskapet. Likeledes vil de endrede lokaliseringsfaktorene som kommer til uttrykk gjennom yngre steinalder reflektere en ny holdning til det samme landskapet. Menneskets forhold til landskapet får dermed en dimensjon av mening som går utover utnyttelsen av naturressurser. Hvor man bosetter seg i landskapet er ikke kun diktert av naturen og de ressurser naturen tilbyr, men reflekterer verdier og vilje og et dynamisk forhold til landskapet.

6 AVSLUTTENDE KOMMENTARER.

Arkeologiens forhold til landskapet har utviklet seg de siste tjue årene. Fra å betrakte landskapet og naturen som beholdere for ressurser nødvendige for overlevelse, har det skjedd et skifte til å betrakte meningsforholdet som oppstår mellom menneske og landskap. I innledningen stilte jeg spørsmålet hvordan er det mulig å nå en forståelse av meningsaspektet som oppstår mellom menneske og landskap, når perspektivet på landskap er så forskjellig fra kultur til kultur? En mulig tilnærmingstype er gjennom fenomenologi og bruken av visuell landskapsanalyse.

Christopher Tilley er en av de mest innflytelsesrike arkeologene som har forsket på forholdet mellom menneske og landskap. Han bruker fenomenologi, og da spesielt Merleau-Pontys teorier om kroppens fenomenologi (1994 [1945]), for å undersøke meningsaspektet mellom mennesket og landskap. Tilleys fokus på den fellesmenneskelige kroppen som middel for å undersøke landskapet åpner for nye tolkninger. Et problem med Tilleys teorier omkring den fellesmenneskelige kroppen er det faktum at kroppen alltid er innleiret i en kultur som får sitt uttrykk gjennom nettopp denne kroppen. Vår kroppslige forståelse av verden vil derfor alltid bli forstått ut fra en kulturell og personlig kropp, der den fellesmenneskelige ved kroppen reduseres til et siste felles multiplum. Kritikere hevder derfor at den forståelsen av landskapet fenomenologien åpenbarer, er bundet opp i personlige betraktninger og opplevelse, og denne fenomenologiske tilnærmingen til landskapet derfor ikke kan skaffe til veie en anvendelig metode.

Dette gapet mellom teori og metode har tidligere vært et problem. Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder er en løsning i så måte. Denne metoden har vist seg fruktbar først og fremst fordi den skaffer til veie et begrepsapparat som gjør det mulig å sammenligne ulike lokaliteter. Begrepsapparater tar utgangspunkt i landskapsarkitektur, som fokuserer på universell oppfattelse av landskapsformasjoner. Ved å utvikle begrepene til også å omfatte en arkeologisk sammenheng, men fremdeles beholde begrepens universelle karakter, får man en metode som ikke er begrenset til den personlige opplevelsen av landskapet. På denne måten vil man oppnå en metode som fokuserer på den fellesmenneskelige ved vår oppfattelse av landskapsformene og dette muliggjør igjen for sammenligning av ulike verdier. Koblingen mellom fenomenologi og visuell landskapsanalyse skaffer derfor til veie både et teoretisk rammeverk og en metode som gjør det mulig å organisere, sammenligne og tolke forhold mellom arkeologisk kultur og landskapets visuelle struktur.

Ved å bruke fenomenologi og visuell landskapsanalyse mener jeg det er mulig å se det arkeologiske materialet fra Varangerfjorden i et nytt lys. Varangerfjorden utgjør med sine åpne former og arkeologiske strukturer som ligger klart synlig på bakken et meget velegnet område for denne typen undersøkelser. Ved å undersøke lokaliteter fra både eldre og yngre steinalder finner man store forskjeller i lokaliseringsfaktorer. Det er mulig til en viss grad å rekonstruere den visuelle strukturen ut fra lokalitetenes lokaliseringsfaktorer. Sammen med den arkeologiske strukturen er det da mulig å undersøke endringene gjennom historien, og sammenfallet mellom endring i arkeologisk struktur og visuell struktur.

Jeg vil hevde at den visuelle landskapsanalysen, med utgangspunkt i den fellesmenneskelige kroppen, gjør det mulig å relatere seg til et landskap som har samme objektive virkelighetskarakter i dag som i fortiden. Ved å erkjenne at vi både i fortiden og i nåtiden forholder oss til landskapet gjennom våre kropper, mener jeg det er mulig å nå en tolkning av fortidens lokaliseringsfaktorer. Ved å stå på samme sted som menneskene i fortiden vil noe av landskapets situering av kroppen oppleves i dag slik som i fortiden, og man vil få bokstavelig talt kryssende horisonter. Jeg vil derfor avslutte med Christopher Tilleys håpefulle og poetiske ord om arkeologiens muligheter for å observere fortidens landskap.

The skin of the land has gone for good, and can only be partially recovered through the most diligent of scientific analyses; but not its shape. The bones of the land- the mountains, hills, rocks and valleys, escarpments and ridges- have remained substantially the same since the Mesolithic, and can still be observed (Tilley 1994:73-74)

LITTERATURLISTE

Bjerck, Hein B. 1994 Nordsjøfastlandet og pionerbosetningen i Norge. *Viking* 57:25-58.

Bjørn, Anathon 1929 *Studier over Fosnakulturen*. Bergen Museums aarbok 1929. Historisk-antikvarisk rekke nr. 2.

Bøe, Johannes og Anders Nummedal 1936 *Le Finnmarkien: les origines de la civilisation dans l'extrême-nord de l'Europe*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B Skrifter, Bind 32. Oslo.

Engelstad, Erika 1989a Nyere forskning om steinalderen i Nord-Norge. I *Framskritt for fortida i nord: i Povl Simonsens fotefar*, red. av Reidar Bertelsen, Per Kyrre Reymert og Astrid Utne, s. 41-58. Tromsø Museums skrifter XXII.

Engelstad, E 1989b Mesolithic House Sites in Arctic Norway. I *The Mesolithic in Europe*, red. av Clive Bonsall, s 331-336. John Donald Publishers, Edinburgh.

Fuglestad, Ingrid 2005a [2001] Pionerbosetningens fenomenologi: Sørvest-Norge og Nord-Europa 10 200/10 000- 9500BP. Doktorgradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Bergen. AmS-Nettpublikasjoner nr 6, elektronisk dokument, <http://www.ark.museum.no/AmS-NETT/Pioner.pdf>.

Fuglestad, Ingrid 2005b Contact and communication in Northern Europe 10 200- 9000/ 8 500 BP- a phenomenological approach to the connection between technology, skill and landscape. I *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*, red. av Helena Knutsson, s.79-96. Vuollerim Papers in Hunter-gatherer Archaeology Vol 1.

Gansum, Terje, Gro B. Jerpåsen og Christian Keller 1997 *Arkeologisk landskapsanalyse med visuelle metoder*. AmS-Varia 28. Arkeologisk museum i Stavanger.

Gjessing, Gutorm 1955 Prehistoric social groups in North Norway. *Proceedings of the Prehistoric Society* 21:84-92.

Glomnes, Eli 2005 *Alt jeg kan si. Språk, virkelighet og subjektets stemme*. 2. utg. Landslaget for norskundervisning. Cappelen Akademiske forlag, Oslo.

Grydeland, Sven Erik 2007 Nytt lys på eldre steinalder i Finnmark. En sammenlignende studie basert på gjenstandsbruk og distribusjon av boplasser i Varanger, Alta og Nord-Finland. Upublisert manuskript.

Grydeland, Sven Erik 2005 The pioneers of Finnmark- from the earliest coastal settlements to the encounter with the inland people of Northern Finland. I *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*, red. av Helena Knutsson, s.43-78. Vuollerim Papers in Hunter-gatherer Archaeology Vol 1.

Harris, Marvin 1979 *Cultural Materialism: The struggle for a Science of Culture*. Random House, New York.

- Hastrup, Kirsten 1999 *Viljen til Viden. En humanistisk grundbog*. Gyldendal, København.
- Hood, Bryan 1992 Prehistoric Foragers of the North Atlantic: Perspectives on Lithic Procurement and Social Complexity in the North Norwegian Stone Age and the Labrador Maritime Archaic. Ph.D.-avhandling, University of Massachusetts.
- Ingold, Tim 2000 *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill* Routledge, London.
- Ingold, Tim 1986 *The appropriation of nature: essays on human ecology and social relations*. Manchester University Press, Manchester.
- Jordan, Peter 2003 *Material Culture and Sacred Landscape: The Anthropology of the Siberian Khanty*. AltaMira Press, California.
- Lévi-Strauss, Claude 2002 [1962] *Den ville tanke*. Oversatt av Erik Ringen. Spartacus, Oslo.
- Merleau-Ponty, Maurice 1994 [1945] *Kroppens fenomenologi*. Oversatt av Bjørn Nake. Pax Forlag, Oslo.
- Milton, Kay 2002 *Loving Nature: towards an ecology of emotion*. Routledge, London.
- Myrvoll, Elin R. 1992 Stil og samfunn: en analyse av materiell symbolisme og sosiale relasjoner i Varanger 2200 f.Kr.- Kr.f. Upublisert mastergradsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.
- Odner, Knut 1966 *Komsakulturen i Nesseby og Sør-Varanger*. Tromsø Museums Skrifter XII.
- Olsen, Bjørnar 1997 *Fra ting til tekst: teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Bjørnar 1994 *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget, Oslo
- Schanche, Audhild 1993 *Ceavccageađgi – Mortensnes: en kulturhistorisk vandring gjennom 10000 år*. Varanger Samiske Museum, Varangerbotn.
- Schanche, Kjersti 1994 *Gressbakkentuftene i Varanger: boliger og sosial struktur rundt 2000 f.Kr.* doktorgradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Schanche, Kjersti 1988 *Mortensnes, en boplass i Varanger: en studie av samfunn og materiell kultur gjennom 10 000 år*. mastergradsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, Povl 1979 *Veidemenn på nordkalotten*. Stensilserie, institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø.
- Simonsen, Povl 1961 *Varanger-funnene 2: Fund og udgravninger på fjordens sydkyst*. Tromsø museums skrifter VII (2).

Thomas, Julian 2006 Phenomenology and material culture. I *Handbook of Material Culture*, red. av Christopher Tilley, Webb Keane, Susanne Kucher, Mike Rowlands og Patricia Spyer, s. 43-59. Sage, London.

Thommessen, Toini 1996 The Early Settlement of Northern Norway. I *The Earliest Settlement of Scandinavia and its relationship with neighbouring areas*, red. av Lars Larsson, s. 235-240. Acta archaeologica Lundensia, Series in 8°, no 24. Institute of Archaeology, University of Lund.

Tilley, Christopher 1999 *Metaphor and material culture*. Blackwell, Oxford.

Tilley, Christopher 1994 *A phenomenology of landscape: places, paths and monuments*. Berg, Oxford

Tilley, Christopher og Wayne Bennett 2004 *The materiality of stone: explorations in landscape phenomenology*. Berg, Oxford.

Tuan, Yi-Fu 1974 *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. Prentice hall, Englewood Cliffs, New Jersey.

Zvelebil, Marek og Peter Jordan 1999 Hunter Fisher Gatherer Ritual Landscapes: Questions of Time, Space and Representation. I *Rock Art as Social Representation*, red. av Joakim Goldhahn, s.101-127. BAR International Series 794. Oxford University Press, Oxford.

APPENDIKS.

Disse skjemaene viser alle lokalitetene i denne oppgaven og deres ulike lokaliseringsfaktorer.

Forklaring av appendiks: Skjemaene nedenfor viser lokalitetens navn og dens høyde over havet. Så følger en kort beskrivelse av hvilket rom lokaliteten henvender seg til. Skjemaet tar for seg om lokaliteten er inkluderende (forkortes inklud.) og om lokaliteten ligger synelig til i landskapet. Videre følger beskrivelse av lokalitetens eventuelle nærvegger og fjernvegger. Til slutt blir lokaliteten beskrevet.

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Lagesiadbakhti 2	73	Fjern rom	Nei	Ja	Veldig god. Mot horisont	Åser i horisonten	Lav kolle, bak mot sv
Beskrivelse		Liten lokalitet. Lokaliteten har god utsikt til alle kanter. Liten vegg til SØ, som skaffer beskyttelse. Havn til NØ, som danner et eget rom. Havnen kommer inn fra et stort rom, samme som Lag 1 Utsikt mot havet mot tre retninger.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Lagesiadbakhti 1	71	Fjern rom	Nei	Ja	Veldig god. Mot horisont	Åser i horisonten	Lave koller Ø-V
Beskrivelse		En liten lokalitet. Ligger veldig åpent til i landskapet. Midt på et nes. Lave koller til to sider Ø og V. Utsikt mot havet de andre to retningene. Fjell i horisonten. Havn til NØ. Mot SV går bakken et lite før havet, og skjuler derfor vannlinjen.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Lagesiadbakhti 3	67	Fjern rom	Ja	Ja	Mot horisont	Åser i horisonten mot SV	Noen små vegger mot Ø-N-V
Beskrivelse		I nærheten av Lagesiadbakhti 1 men ikke så høyt. Henvender seg til en annen kant.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Larajæg`gi 1	67	Nær rom	Ja	Ja	Mot Lagesiadbakhti i og et lite sund	Åser i horisonten mot SØ og SV	Vegg mot N, bak lokaliteten
Beskrivelse		Samme sted og samme rom som Larajæg`gi 2. Liten lokalitet på andre siden av myra fra Lagesiadbakhti. Myra ville tidligere vært hav. Lokaliteten ligger på et lite nes som stikker ut i havet. To havner. Lagesiadbakhtiåsen danner en vegg på andre siden av sundet.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Lagesiidbakhti 6	66	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Fjernvegger i horisonten og mot SV	Lave nærvegger til tre sider
Beskrivelse		Fine nærvegger mot V, NØ og S. Lav vegg mot S, og fin utsikt over den. Fri utsikt mot V og SØ. Horisont mot SØ, ut fjordmunningen. Ligger i et lite landskapsrom, men henvender seg utover til et fjern rom.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 4	66	Fjern rom	Nei	Ja	Mot et stort landskapsrom	Åser i horisonten mot S og V	Ingen nærvegger
Beskrivelse		Toppen av Hannoai`vi. Fri utsikt mot alle kanter, ligger som en øy i et flatt område. Utsikt over hele Karlebotnen og områdene rundt. Veldig bra utkikkspunkt.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Lagesiidbakhti 5	64	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Fjell til V og S	Nærvegger til tre sider, men lave
Beskrivelse		Liten lokalitet med nærvegger til tre sider. Utsikt til Hannoai`vi åsen midt imot. Henvender seg til havna og har god utsikt.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Larajæg`gi 2	64	Nær rom	Ja	Ja	Mot Lagesiidbakhti og et lite sund	Åser i horisonten mot SØ og SV	Vegg mot N, bak lokaliteten
Beskrivelse		Liten lokalitet på andre siden av myra fra Lagesiidbakhti. Myra ville tidligere vært hav. Lokaliteten ligger på et lite nes som stikker ut i havet. To havner. Lagesiidbakhtiåsen danner en vegg på andre siden av sundet.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 2	64	Fjern rom	Nei	Ja	Langs fjorden	Åser på andre siden av fjorden	Nærvegg bak til S
Beskrivelse		Liten plass med teltring. Ligger i et åpent rom, som henvender seg ut fjorden. Ligger ytterst på en kant, med nærvegg bak til S.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Cåk`ki 1	63	Fjern rom	Ja	Ja	Mot horisont	Åser på andre siden av fjorden	Nærvegger mot S-SV og N
Beskrivelse		Flott boplass med to teltringer. Fri utsikt mot V og NV. Noen åser i fjern horisont. Nærvegger mot S, SV og N. Disse veggene er klart definerte. Boplassene ligger på små terrasser, og disse danner et lite landskapsrom. Rommet er markert med tydelige vegger					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Cåk'ki 2	62	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden	Terrassen til Cåk'ki 1 og åser til Ø og V
Beskrivelse		Henvender seg til samme rom og samme horisont som Cåk'ki 1.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 3	61	Fjern rom	nei	Ja	Langs fjorden inn mot botnen	På begge sider av fjorden	Lave vegger til Ø og N
Beskrivelse		Røys og tuft. Ligger under Veines 2. Fin utsikt mot fjorden, spesielt inn mot botnen. Fjernvegger på begge sider av fjorden.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Sarretgied`di 3	60	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Fjernvegger er øya Hannoai`vi og Lagesiibakhtiåsen	Liten vegg på andre siden av veien
Beskrivelse		Ligger i tilknytning til Sarretgied`di boplassene men henvender seg til havna og bukta til Ø. Dette er et stort rom med havn. Ser ut fjordmunningen SØ mot horisont.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Sarretgied`di 1	60	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Ser fjellene på andre siden av fjorden	Ingen nærvegger
Beskrivelse		En stor lokalitet som henvender seg ut fjorden til øst. Ser fjellene i horisonten, Lagesiibakhti og Hannoai`vi danner fjernvegger mot NØ, og så åser i horisonten mot N					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
An`karbæloai`vi 1	59	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Lagesiibakhti åsen fjernvegg til NØ	Nærvegg til N, S og V, lav med små steiner
Beskrivelse		Liten plass. Utsikt til fjordmunningen til SØ horisont. Henvender seg til et stort landskapsrom. Ser fjernvegger over nærveggene.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 5	58	Fjern rom	Ja	Ja	Mot et stort landskapsrom	Åser i horisonten S-N	Vegg mot NØ åsen til lokaliteten
Beskrivelse		Ligger i nærheten av Hannoai`vi 1, samme utsikt og landskapsrom Lokaliteten ligger på veien til toppen av åsen. Denne åsen skygger for utsikten bakover mot NØ, og danner bakre vegg. Utsikten mot sidene S-N er vid og man ser åsene i horisontene. Rett i mot ligger åsen Spiikkargaisa, danner fjernvegg.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Sarretgied`di 2	57	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Ser fjellene på andre siden av fjorden	Ingen nærvegger
Beskrivelse		Samme som Sarretgied`di 1.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Gaicajraggi 3	57	Fjern rom	Ja	Ja	Over fjorden	Åser i horisonten mot S, fri utsikt ut fjorden	Vegger mot N bak lokalitetene
Beskrivelse		Henvender seg mot Varangerfjorden, og den ville dannet et stort rom. Plassene ligger også i et stort rom på åsen. Lave vegger til Ø, N og V.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 4	57	Nær rom	Nei	Ja	Utsikt langs hele fjorden	På begge sider av fjorden	Liten vegg mot Ø (Veines 3)
Beskrivelse		Henvender seg til et havnebasseng mot SV. Ryggen ligger mot fjorden. Ligger i et veldig åpent landskap, i et stort rom. Ligger på et nes.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
An`karbæloai`vi 2	56	fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Lagesiidbakhti	Nærvegger, lave til S og Ø
Beskrivelse		Åpen og inkluderende plass. Henvender seg til et stort landskapsrom, med havet og horisonten som fokuspunkt. Ligger på et nes med vann inn på to sider					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 1	56	Fjern rom	Ja	Ja	Mot et stort landskapstr om	Åser i horisonten mot S-N	Vegg mot NØ åsen til lokaliteten
Beskrivelse		Lokaliteten ligger på veien til toppen av åsen. Denne åsen skygger for utsikten bakover mot NØ, og danner bakre vegg. Utsikten mot sidene S-N er vid og man ser åsene i horisontene. Rett i mot ligger åsen Spiikkargaia, danner fjernvegg.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannaai`vi 3	55	Fjern rom	Ja	Ja	Mot horisont	Åser i horisont, utsikt over havet	Ho åsen danner nærvegg
Beskrivelse		Mange avslag av ulike materialer. Ligger på den lille høyden som danner vegg til Hannoai`vi 2. Et nes eller en liten øy, med de samme buktene som Hannoai`vi 2. God utsikt, med åser i horisonten					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 10	53	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont	Fjernvegg mot V og S, begge i horisont	Selve åsen som nærvegg bak lokaliteten
Beskrivelse		Ligger ytterst på brinken, med den tidligere sjøen midt imot. Sjøen gikk inn fra S-V. Henvender seg til et stort landskapsrom, ligger med ryggen til et lite.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 2	48	Nær rom	Ja	Ja	Ikke god utsikt	En fjernvegg mot Lagesiidbakhti	Vegger mot V, S og Ø
Beskrivelse		Plassen ligger lavt, og i ly for vinden. Nærvegger beskytter og skjærer for både innsyn og utsyn. Lå på et eid.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 13	47	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont. Ut fjorden Ø og mot V	Fjernvegger mot sørvest	Selve åsen, bak og mot Ø
Beskrivelse		Toppen av åsen danner en nærvegg bak lokaliteten. Vender ut mot en tidligere bukt og Sarretgied`di 1 og 2. Det er mulig at denne plassen har ligget på et nes, med vann inn fra NV også.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 12	46	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Fjernvegger mot sørvest	Selve åsen som nærvegg bak
Beskrivelse		Ligger like ved Hannoai`vi 11 og henvender seg til det samme rommet. Henvender seg til et stort landskapsrom, og ligger i et lite rom					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Hannoai`vi 11	45	Fjern rom	Ja	Ja	Horisont.	Fjernvegger mot sørvest	Selve åsen som nærvegg bak
Beskrivelse		Ligger på en terrasse nedenfor toppen. Toppen danner nærvegg bakover. Utsikt mot horisont mot Ø. ut fjorden. Ser over til Groppakkengen og SV. Henvender seg til havnen og et stort landskapsrom.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 1a	45	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden	Små nærvegger til Ø og V. Stor vegg mot N.
Beskrivelse		Høye vegger bak mot N. Henvender seg mot sjøen. Stor flate. Fjernvegger på andre siden av fjorden. S-V horisont. Et stort veldefinert rom.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 1b	43	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden.	Åser på andre siden av fjorden. Fuglefjellet mot Ø	Små nærvegger til Ø og V. Stor vegg mot N.
Beskrivelse		Samme som Mortensnes 1a					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 1c	43	Nær rom	Nei	Nei	Mot en liten bukt	Åser i horisonten til V	Nærvegger til tre sider S-Ø-N
Beskrivelse		Flere tufter på terrassen nedenfor Mortens 1b. Tuftene ligger i et mye mindre landskapsrom, og henvender seg til en annen kant. Ligger i tilknytning til en liten bukt. Tuftene ligger i et lite rom med lave nærvegger. Men man har følelse av det store rommet.					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 5	42	Nær rom	Ja	Ja	Mot horisont	Fjernvegger mot V, og ser horisont over	Nærvegg mot Ø, men ser over til fjord
Beskrivelse		Ligger ytterst på en liten øy. Gravd, men usikker datering. Utsikt til alle kanter. Ligger i et stort rom, men henvender seg til et lite havnerom mot SV Ser horisont over vegger.					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Nyelv 2	38	Fjern rom	Nei	Ja	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden, og øyer i fjorden	Nærvegger til SØ - Ø, SV
Beskrivelse		Ligger på terrasse som danner stort rom. Ser horisonten på andre siden av fjorden. Eller ser det fine nærvegger mot tre sider. Svak terrasse mot SV som går oppover og danner vegg.					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Nyelv 1	36	fjern rom	Nei	Ja	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden. Vegger også til SV	Nærvegg mot Ø
Beskrivelse		Lokaliteten ligger på en stor terrasse. Utsikt mot NØ mot andre siden av fjorden. Tydelig terrasse danner et stort rom					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Gressbakken 2	30	fjern rom	Nei	Nei	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden, og Veines	Terrassen danner nærvegg mot S
Beskrivelse		En stor terrasse over Gressbakken 1. Terrassen ligger i Ø-V retning med utsikt mot Veines og andre siden av fjorden. Bak terrassen mot S stiger en nærvegg opp.					

Navn	Moh	Henvendelse	Eksklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 2a	29	Nær rom	Ja	Nei	Mot Varangerbotnen	Åser på andre siden av fjorden, ut Varangerfjorden.	Små lave vegger til alle kanter
Beskrivelse		En liten tuft på en liten terrasse. Ligger i et lite landskapsrom. Stor veggen til N er klart definert, og fjernvegger på andre siden av fjorden					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Låk 2	26	Fjern rom	Nei	Ja	Til et stort rom ut fjorden	Fjernvegger på andre siden av fjorden	Nærvegg bak S
Beskrivelse		Liten plass. Ligger i et lite rom med utsikt til et stort rom. Godt synlig fra fjorden, ligger i le fra sør					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 2b	25	Nær rom	Ja	Ja	Mot Varangerbotnen	Åser på andre siden av fjorden, og storveggen N	Små nærvegger i halvsirkel rundt tuftene N, Ø, S
Beskrivelse		Små tufter på terrasser under Mortensnes 2 a. Henvender seg til det samme havnebassenget. Ser ut i den store horisonten til V til Varangerbotnen. Små nærvegger danner rammen rundt tuftene. Storveggen til N er fremdeles dominerende.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 2c	25	Nær rom	Ja	Nei	Havnebassenget	Åser på andre siden av fjorden, storveggen N	Nærvegger rundt alle tuftene
Beskrivelse		Flere tufter rundt havnebassenget. De ligger langs en terrassekant helt ytterst mot fjorden til S. Men de ligger knyttet opp til havnebassenget. Den store veggen til N er dominerende, men ikke så massiv, nå som fokus er mot havnebassenget					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Gressbakken 3	24	Fjern rom	Ja	Ja	Utover fjorden	Åser på andre siden av fjorden, og Veines	Terrassen danner nærvegg mot S og rundt V og Ø
Beskrivelse		Terrasse nedenfor Gressbakken 2. Store dype tufter, med mye trevekst over. Utsikt kun i en retning.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Gropbakkengen	22	Fjern rom	Ja	Ja	Ut fjorden	Åser på andre siden av fjorden. Lagesiidbakhti	Stor nævegg langs hele plassen SØ - NV
Beskrivelse		Alle tuftene ligger på samme platå. Langs hele platået går en vegg ca 20 m høy. Platået danner en halvmåne, og veggen følger denne formen. Stenger utsikten mot SØ - NV Ligger ikke så åpent til og ville bare vært synlig fra fjorden.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 3b	22	Nær rom	Ja	Ja	Mot Varangerbotnen	Åser på andre siden av fjorden, og storvegg N	Nærvegg mot Ø og S, terrasse
Beskrivelse		Gressbakkentuftene. Mange tufter som ligger i skråningen mot V. Et stort rom der den svake hellingen danner nævegg mot Ø og N. Utsikt mot Varangerbotnen Den store veggen til N er nær og tydelig. Monumental virkning.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 7	22	Nær rom	Ja	Nei	Ut fjorden	Åser på andre siden av fjorden	Markerte nævegger bak
Beskrivelse		YSA tufter. Ligger ganske høyt, lik Gropbakkengen. Ser ut fjorden. Markerte vegger i bakkant. Ligger i et nærrom. Havna er i en lun bukt.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 2d	22	Fjern rom	Ja	Ja	Til horisont til Ø og V.	Åser på andre siden av fjorden, storveggen til N	Ingen tydelige nævegger.
Beskrivelse		Ligger like ved Mortensnes 2c, men i et annet rom. Disse tuftene henvender seg mot S til fjorden. De ligger helt ute på terrassebrinken, med det tidligere havnebassenget bak seg. Dette var mulig uttørret allerede da. Utsikt til horisont både til Ø og V.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 6	18	Nær rom	Ja	Nei	Utsikt til fjorden	På andre siden av fjorden	Bok plassen mot S
Beskrivelse		Ligger i en vik, med nævegger bak. Ligger i et klart definert nærrom. Henvender seg til havet.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Veines 1	18	Nær rom	Ja	Nei	Utsikt langs fjorden	Andre siden av fjordsundet S	Bak plassen N
Beskrivelse		Ligger i en bukt på N siden av Veines. Har vegger i bakkant ligger lunt på typisk YSA vis.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Mortensnes 3a	17	Nær rom	Ja	Nei	Mot Varangerbotnen	Åser på den andre siden av fjorden, og storvegg N	Knauser mot Ø, terrassen mot S
Beskrivelse		Store flotte tufter. Ligger inne i viken som danner vestsiden av Mortensnes. Landskapsrommet blir mindre og klart definert. Den store veggen mot N blir veldig massiv og dominerende. Ligger mot en liten bukt, ikke fjorden direkte.					

Navn	Moh	Henvendelse	Inklud.	Synlig	Utsikt	Fjernvegger	Nærvegger
Gressbakken 1	13	Fjern rom	Ja	Ja	Ut fjorden	Åser på andre siden av fjorden, og Veines	Terrassen danner nærvegg mot S
Beskrivelse		Gressbakkentufter på den nederste terrassen. Man ser rett over til Veines og lengre ute ser man andre siden av fjorden. Terrassen danner vegg bak.					